

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΒΗΜΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΗΣ
ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

		Σελ. 1
Διοικήσεις	:	
Ι. Α. Κιτσοφά	: Τι λέγεται Οικονομική Παιδαγωγική	» 2
Γ. Β. Κυριαζοπούλου	: 'Η μάχη γιά τήν ψυχική υγεία	» 7
Γ. Ρούσκα	: 'Η συνήθεια	» 10
Κ. Μαλώκου	: Διδασκαλία τοῦ μαθη- ματος τῆς 'Ορθογρα- φίας	» 16
Μ. Ζαχαριάδη	: 'Υγιεινή τοῦ πνεύμα- τος καί τό ἔργον τοῦ διδασκάλου	» 18
Ι. Χριστοδουλοπούλου	: 'Η ἰδιαιτέρα πατρὶς τοῦ μαθητοῦ καί τό ἔργον τοῦ δῶλου ὡς παιδαγωγοῦ	» 22
Ν. Φιλίππου	: 'Η δράση τοῦ δῶλου στό χωριό καί ἡ συμ- βουλή στήν καθόλου ἐξέλιξη	» 24
Α. Σταυρουλάκη	: 'Η παιδική μίμηση	» 26
Κ. Χάρη	: Δυσμενεῖς παράγον- τες ἀγωγῆς στήν οἰ- κογένεια καί στό σχο- λεῖο	» 27
Μ. 'Αγγελοπούλου	: 'Η ἀντιληπτική σύνθε- ση τοῦ παιδιοῦ	» 29
Βιβλιοκρισία	: «'Η φιλοσοφία τῆς παι- δείας» Ε. Mueller — «Κλειστός Εὐρυτανίας» 'Η. Σαμαρά — «Παιδα- γωγική Ψυχολογία» Γ. Παλαιολόγου	» 31

ΕΤΟΣ Ι' — ΤΕΥΧΟΣ 9ον - 10ον

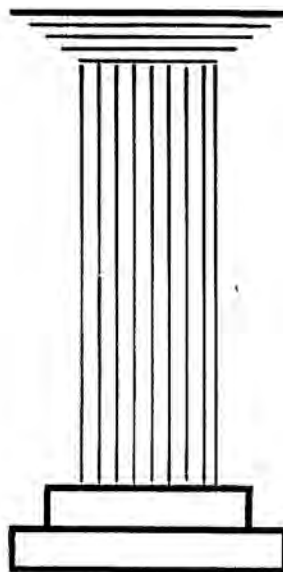
ΜΑΪΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ 1963

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ — ΕΚΔΟΤΗΣ

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ
ΕΛΛΑΔΟΣ

ΓΡΑΦΕΙΑ: ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ 15Α - ΤΗΛ. 236.547 - 221.316

ΑΘΗΝΑΙ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ

ΔΗΜ. ΚΟΥΤΣΟΥΒΑΛΑΣ
ΓΕΩΡΓ. ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΣ
ΓΕΩΡΓ. ΤΖΟΒΑΪΡΗΣ
ΔΗΜ. ΚΟΥΤΣΟΥΛΕΛΟΣ
ΑΝΑΣΤ. ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΠΑΝ. ΜΑΡΟΥΤΣΟΣ
ΠΕΤΡ. ΤΖΑΒΑΡΑΣ
ΙΩΑΝ. ΜΑΛΕΓΙΑΝΝΑΚΗΣ
ΜΗΝ. ΖΑΧΑΡΙΑΔΗΣ

Πρόεδρος
Α' Αντιπρόεδρος
Β' Αντιπρόεδρος
Γεν. Γραμματεὺς
Ειδ. Γραμματεὺς
Ταμίας
Μέλος
Μέλος
Μέλος

Επιστημονικόν Βήμα τοῦ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΗΣ ΔΙΔΚΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΕΤΑΙ
ΥΠΟ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

ΓΡΑΦΕΙΑ: ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ 15Α — ΑΘΗΝΑΙ
ΤΗΛΕΦΩΝΟΝ 238.547 — 221.318

ΕΤΟΣ Γ' — ΤΕΥΧΟΣ 9ον — 10ον
ΜΑΪΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ 1963

Τιμή τεύχους Δραχ. 5
Συνδρομή διὰ τὰ μέλη « 50

ΚΑΘΙΕΡΩΣΙΣ ΟΚΤΑΕΤΟΥΣ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

Ἡ αὔξησις τῆς ὑποχρεωτικῆς φοιτήσεως τῶν Ἑλληνοπαίδων εἰς τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον κατὰ δύο εἰσέτι ἔτη ἀποτελεῖ, ἀπὸ ἐτῶν, δίκαιον αἶτημα τοῦ Διδασκαλικοῦ Κλάδου καὶ πολλὰ ἐπ' αὐτοῦ ἀπόψεις, μέχρι σήμερον, διευπλώθησαν καὶ διατυπῶνται.

Τὸ αἶτημα τοῦτο κατέστη, ἰδιαίτερος τὸν τελευταῖον καιρὸν, ὄντως φλέγον καὶ σοβαρῶτατον καὶ ἡ συνεχῆς προβολὴ αὐτοῦ ἐπιβάλλει τὴν μετ' ἐνδιαφέροντος, πίστεως καὶ στοργῆς ἐξέτασίν του ὑπὸ τῆς Πολιτείας.

Αἱ δημιουργηθεῖσαι κοινωνικαί, οἰκονομικαί, πολιτικαί καί, γενικώτερον, πολιτιστικαί συνθῆκαι εἰς τὸν Ἑθνικὸν βίον μας ἐπιβάλλουν τὴν ὑποχρέωσιν εἰς τοὺς ὑπευθύνους νὰ ὀδηγηθοῦν εἰς σκέψεις καὶ ἀποφάσεις πρὸς ριζικὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ ἀνακύψαντος ὀξυτάτου κοινωνικοῦ προβλήματος.

Εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς Γῆς, οἵτινες ἔδωσαν κυρίαρχον θέσιν εἰς τὴν Παιδείαν διὰ τὴν γενικὴν ἀνύψωσιν των, καὶ κατόπιν τούτου μετ' ἰδιαίτερου ἐνδιαφέροντος ἀντιμετωπίζουσιν τὸ θέμα τῆς ἀγωγῆς τῶν νέων, ἡ Πατρίς τοῦ πνεύματος ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένῃ εἰς τὴν παλαιὰν παιδευτικὴν κατάστασιν, μὴ ἐξασφαλίζουσαν τὰς ἀπαραιτήτους διὰ μίαν ἐκπαιδευτικὴν καὶ Ἑθνικὴν ἀναδημιουργίαν προϋποθέσεις.

Εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν ὅλαι αἱ Χῶραι τοῦ κόσμου, αἵτινες ἐπίστευσαν εἰς τὴν μεγίστην δύναμιν τῆς Παιδείας διὰ τὴν ἀναγέννησιν των, καθιέρωσαν ὀκταετὴ τοῦλάχιστον τὴν ὑποχρεωτικὴν φοίτησιν εἰς τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον, ἡ Πατρίς τοῦ φωτὸς διατηρεῖ τὴν ἀνεπαρκῆ ἐξαετὴ φοίτησιν, ὥστε νὰ καθίσταται ἀδύνατος ἡ προπαρασκευὴ τῶν νέων διὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς καὶ τὴν ὑπεύθυνον προσφορὰν των εἰς τὸ Κοινωνικὸν σύνολον.

Ζῶμεν ἀναντιρρήτως εἰς τὸν αἰῶνα τῶν μεγίστων μεταβολῶν καὶ τεραστίων ἐξελίξεων.

Εἶναι ὁ αἰὼν τῆς τεχνικῆς προόδου, τῆς μηχανοκρατίας καὶ τοῦ αὐτοματισμοῦ, καθ' ὃν ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν Κρατῶν τῆς Γῆς μετατίθεται εἰς τὸν πνευματικὸν τομέα.

Ὁ ρόλος τῆς Παιδείας εἰς τὸν στίβον τῆς εὐγενοῦς ἀμίλλης καὶ τοῦ εἰρηνικοῦ ἀνταγωνισμοῦ θεωρεῖται ὑπὸ πάντων καὶ εἶναι ἀποφασιστικός. « Ἡ τύχη ἐνὸς Λαοῦ, ἡ ἀκμὴ ἢ ἡ παρακμὴ του ἐξαρτῶνται ἐκ μόνης τῆς ἀγωγῆς, τῆς ὁποίας τυγχάνει ἡ νεολαία », τονίζει, λίαν εὐστόχως, ὁ μέγας φιλόσοφος καὶ παιδαγωγὸς Fichte.

Ὑπὸ τὰς δημιουργηθείσας, συνεπῶς, συνθήκας τῆς ζωῆς, εἶναι ἐπείγουσα ἀνάγκη ὅπως ἡ Παιδεία λάβῃ τὴν πρωτεύουσαν θέσιν, εἰς τὴν ὅλην ὑπόστασιν τῆς Ἑλληνικῆς Κοινωνίας. Ἀνάγκη τοῦ παρόντος καὶ ἀπαιτήσις τοῦ μέλλοντος εἶναι νὰ καθιερωθῇ καὶ εἰς τὴν Χώραν μας τὸ Ὀκταετὲς Δημοτικὸν Σχολεῖον, μόνον ἱκανὸν νὰ προπαρασκευάσῃ τὸ ἀνθρώπινον ὕλικὸν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς σημερινῆς ζωῆς. Τὸ σχολεῖον τοῦτο, προσηρμοσμένον πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν πραγματικότητα, ἐξασφαλίζει τὴν συντήρησιν καὶ προαγωγὴν τοῦ Ἑθνους.

Ἡ σύνδεσις τῆς Χώρας μας μετὰ τῆς Κοινῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἀγορᾶς καὶ ἡ ὑπερξίς μας εἰς τὸν Εὐρωπαϊκὸν χώρον ἐπιβάλλουν τὴν ὑποχρέωσιν τῆς ἐντόνου προσπάθειας, δημιουργικῆς δράσεως καὶ μορφωτικῆς ἀνόδου ὁλοκλήρου τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ζωῆς.

Τὸ Ὀκταετὲς Δημοτικὸν Σχολεῖον, ὁργανούμενον καὶ συγκροτούμενον καταλλήλως, θὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν δημιουργίαν μιᾶς εὐτυχούς, ἠθικῆς καὶ ἀνωτέρας αὐριανῆς Ἑλληνικῆς Κοινωνίας, εἰς τὴν ὁποίαν αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις θὰ ἀποτελοῦν τὴν πυρηνικὴν δύναμιν τοῦ Ἑθνους μας.

Ἡ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΣΥΖΗΤΗΣΙΝ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΤΙ ΛΕΓΕΤΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ

(Τὸ ἐθνικὸν πρόβλημα ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων)

Ι. Λ. ΚΙΤΣΑΡΑ

Ἡ εἰς τὸν τίτλον ἐρώτησις ἐν εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ θέτει δύο ἐρωτήματα: Τὸ πρῶτον καὶ ἀμεσον ἐρώτημα, ὅπως ὑποπίπτει ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς εἰς τὴν ἀντίληψίν μας, εἶναι τὸ «τί;» καὶ ἀναφέρεται εἰς τὴν οὐσίαν, εἰς τοὺς σκοποὺς καὶ ἀρχὰς τῆς οἰκονομικο-παιδαγωγικῆς ἐνεργείας. Τὸ δεύτερον καὶ ἔμμεσον εἶναι τὸ «πῶς;» καὶ ἀναφέρεται εἰς τὸ περιεχόμενον, εἰς τὴν μέθοδον καὶ τὰ μέσα διὰ τῶν ὁποίων πραγματοποιοῦνται οἱ σκοποὶ αὐτῆς. Καὶ δὲν εἶναι ἀπορίας ἄξιον, ἐὰν ἐξ' ἀρχῆς λεχθῇ, ὅτι: δὲν πρόκειται περὶ μιᾶς ἀκόμῃ «εἰδικεύσεως» τῆς Παιδαγωγικῆς Ἐπιστήμης. Πρόκειται περὶ μιᾶς συνενώσεως καὶ συστηματικοποιήσεως πολλῶν εἰδικεύσεων αὐτῆς, ὅπως εἶναι ἡ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἑπαγγέλματος, τῆς Ἑργασίας, τῆς Παραγωγῆς, τῆς Καταναλώσεως κ.ἀ., εἰς μίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν μεγάλοι περιοχαὶ τῶν πνευματικῶν, τῶν Κοινωνικῶν καὶ τῶν θετικῶν Ἐπιστημῶν, ὅπως εἶναι: Ἡ ψυχολογία τῆς Οἰκονομίας, ἡ Κοινωνιολογία τῆς Ἑργασίας, ἡ Ὑγιεινὴ τῆς Ἑργασίας κ.ἀ. Ἀλλ' ὥς ἴδωμεν τὸ θέμα μας ἐγγύτερον μετὰ τὴν ἐλπίδα, ὅτι οἱ συζητοῦντες τὸ μέγα τῆς Ἐθνικῆς μας Παιδείας πρόβλημα θὰ θελήσουν νὰ ἐξετάσουν τὸ προέχον ζήτημα τῆς Ἑπαγγελματικῆς Ἐκπαιδεύσεως ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ παρόντος ἄρθρου: νὰ δώσῃ ἀφορμὰς πρὸς συζητήσιν ἐποικοδομητικὴν.

Ι

1. Ἀπὸ ὅταν ἡ ἀνθρωπότης ἐσῆλθεν εἰς τὴν περίοδον τῆς Τεχνικῆς, τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος, καὶ ἡ μηχανὴ ἀπεδείχθη δύναμις ἐπαναστατικὴ, εἰς σημείον νὰ καθίσταται ὁ τεχνικὸς παράγων ἕνας ἀπὸ τοὺς κυριωτέρους ρυθμιστικοὺς παράγοντες τῶν Διεθνῶν Σχέσεων, ἡ Κοινότης τῶν Εὐρωπαϊκῶν λαῶν πιστεύει, ὅτι: ἡ ἀσφάλεια τοῦ οἰκονομικοῦ τῆς καὶ πολιτικοῦ τῆς μέλλοντος προϋποθέτει ἀναντιρρήτως: ἀνύψωσιν τοῦ οἰκονομικοῦ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου τῶν νέων. Σήμερον, περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλην φοράν, πού ἐγίνε κοινὴ συνείδησις τῶν λαῶν ἡ πίστις αὕτη, ἐφ' ὅσον ὁ τεχνικὸς παράγων ἀποτελεῖ τὸν **πολιτικὸν ἀστέρα** τῆς ἐπαγγελματικῶς προσανατολιζομένης νεότητος, μετὰ ἀποδεικτικὸν τὴν αὐξήσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὑποψηφίων ἀπὸ ἑτοῦς εἰς ἑτος ἀλματωδῶς εἰς τὰς θετικὰς ἐπιστήμας καὶ τὴν ἐπικίνδυνον μείωσιν ἀντιθέτως εἰς τὰς πνευματικὰς ἐπιστήμας, συνέβη εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πνεύματος τοῦ καιροῦ μας καὶ τὸ προσδοκούμενον: ἡ **συνάντησις, περὶ τὴν στρογγυλὴν τράπεζαν τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς Ἐπιστήμης τῆς Ἀγωγῆς μετὰ τῶν Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν**, πού ἐπὶ αἰῶνας εὕρισκοντο ἐν ἀντιδικίᾳ. Ἀποτέλεσμα τῆς συναντήσεως αὐτῆς εἶναι: α) Ἡ

μετ' ὀφελῆ ρεαλισμὸν θεώρησις τοῦ Οἰκονομικοῦ προβλήματος ἐκ μέρους τῶν Πνευματικῶν Ἐπιστημῶν. β) Ἡ πνευματικοποίησις τῶν Θετικῶν Ἐπιστημῶν.

2. Διὰ νὰ γίνῃ κατανοητὸν τὸ μέγεθος τῆς σπουδαιότητος τοῦ γεγονότος αὐτοῦ πρέπει νὰ ἀναδράμωμεν εἰς τὸ **μοναδικὸν γεγονὸς** τῆς ἱστορίας τοῦ Πνεύματος, εἰς τὴν συνάντησιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ μετὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐδῶ καὶ 2.000 περίπου ἔτη. Ἀπὸ τότε καὶ μέχρι σήμερον ἡ Ἐπιστήμη τῆς ἱστορίας δὲν κατῴρθωσε νὰ διεισδύσῃ εἰς τὸ φαινόμενον τῆς κρατούσης ἐκάστοτε οἰκονομικῆς τάξεως εἰς τὸν ἀνοικτὸν πόλεμον μετὰ τῶν Πνευματικῶν καὶ Θετικῶν Ἐπιστημῶν, εἰς τὴν ἀνέγερσιν τῆς Πυραμίδος τῶν ἀξιών καὶ εἰς τὴν πνευματοκτόνον σύγκρουσιν τῆς ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς κατευθύνσεως τῆς Παιδαγωγικῆς. Συνέπεια τούτου ἦτο: ἡ αὐτὴ εἰς τὴν οὐσίαν πάντοτε θανατηφόρος σύγκρουσις μετὰ τῶν Πνεύματος καὶ Ὑλῆς, ψυχῆς καὶ σώματος, Σωκράτους καὶ Πρωταγόρου, Χριστιανοῦ καὶ Φαρισαίου, ἀδιακρίτως ἂν ἐλάμβανε ὥραν εἰς τὸ πνευματικόν, τὸ ἠθικόν, τὸ κοινωνικόν ἢ τὸ οἰκονομικόν πεδίον καὶ ἂν νικητὴς πάντοτε ἦτο τὸ Πνεῦμα, διότι ἀναποφεύκτως ὁ πολιτισμὸς ὠδηγεῖτο εἰς **κρίσιν**. Ἐκ τοῦ γεγονότος αὐτοῦ δικαιολογεῖται καὶ ἡ ἐπιβράδυνσις τῆς συναντήσεως τῶν Πνευματικῶν καὶ τῶν θετικῶν Ἐπιστημῶν, περὶ τῆς ὁποίας ἀπεφάσισε νὰ ὁμιλήσῃ ἡ ἱστορία τῆς Ἐπιστήμης, μόλις πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, ἀριθμουμένων εἰς τὰ δάκτυλα τῆς μιᾶς καὶ μόνον χειρὸς, περὶ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ γεγονότος, μετὰ τὴν ἀναγγελίαν τῆς θεμελιώσεως καὶ συστηματικοποιήσεως μιᾶς **νέας Ἐπιστήμης**, ἡ ὁποία, ὥς ἐκ τῆς ἀποστολῆς τῆς, ἀποτελοῦσα γέφυραν μετὰ τῶν Πνευματικῶν καὶ Θετικῶν Ἐπιστημῶν, εἶναι ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν τῆς Παιδαγωγικῆς καὶ Οἰκονομικῆς, γνωστὴ πλέον ὡς: «**Οἰκονομικὴ Παιδαγωγικὴ**» ἢ «**Παιδαγωγικὴ τῆς Οἰκονομίας**», ἐκ τοῦ γερμανικοῦ ὅρου: «Wirtschaftspädagogik» καὶ ἡ ὁποία εἶναι **φιλοσοφικῶς** θεμελιωμένη ὡς πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς καὶ ἀνήκει εἰς τὰς **Πνευματικὰς Ἐπιστήμας**, ὅπως θὰ γίνῃ φανερόν ἐκ τῶν κατωτέρω:

3. Ὡς ἕνα μέρος τῆς Παιδαγωγικῆς Ἐπιστήμης ἡ «Οἰκονομικὴ Παιδαγωγικὴ», ἔχει ὡς ἀντικείμενον τῆς τὸν **ἀνθρώπον** καὶ στηρίζεται ἐπὶ βασικῶν φιλοσοφικῶν ἀληθειῶν. Διότι ἡ Παιδαγωγικὴ εἶναι Ἐπιστήμη τότε μόνον, ὅταν στηρίζεται ἐπὶ φιλοσοφικῶν βάσεων, ἐπὶ τῶν ὁποίων οἰκοδομεῖ ἀναλόγως. Δὲν εἶναι βεβαίως ἐκτὸς ἀντιρρήσεως, τὸ: ἂν ἡ Φιλοσοφία τοῦ παρόντος εἶναι εἰς θέσιν νὰ θεμελιώσῃ τὴν Παιδαγωγικὴν καὶ ἂν ἡ Παιδαγωγικὴ αἰσθάνεται συνειδητῶς τὴν ἀνάγκην τῆς προσφυγῆς τῆς εἰς τὴν Φιλοσοφίαν. Διότι δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι ἡ

μεταξύ Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής αναγκαία αυτή σχέση προς το παρόν διεκόπη. Συνέπεια τούτου είναι ή μη ικανοποιητική θέσις της θεωρίας της 'Αγωγής.

Άλλα ή «Οικονομική Παιδαγωγική» εις την προς την Φιλοσοφίαν σχέσιν της είναι ακόμη εγγύτερον αυτής, διότι: δέν προσφεύγει εις την Φιλοσοφίαν διά την θεμελιώσιν της σχετικώς με τον **άνθρωπον** και μόνον, αλλά και διά να πληροφορηθῇ συγχρόνως και περί της Οικονομικής του καταστάσεως και δι' αυτής περί της περιοχής εκείνης του Πολιτισμοῦ, πού λέγεται **Οικονομία**. Οικονομική Παιδαγωγική είναι δυνατόν να είναι 'Επιστήμη τότε μόνον, όταν υπάρχει «Οικονομική Φιλοσοφία» και όταν ή έντασις της οικονομοπαιδαγωγικής έρευνης εξαρτάται άπευθείας από την θέσιν της οικονομικοφιλοσοφικής έρευνης. Αυτή ή **είδική** σχέση της Οικονομικής Παιδαγωγικής προς την Φιλοσοφίαν δημιουργεί ένα σοβαρόν εμπόδιον εις την εξέλιξιν της σήμερα λόγω της ανεπαρκούς προσφοράς της Φιλοσοφίας. Πρό παντός καθυστερείται ή θεωρητική της έμβάθυνσις και ή συστηματική της διάρθρωσις, προπορευομένη της έμπειρικής πλευράς της έρευνης, γεγονός τό όποϊον και άποτελεῖ σεσημασμένον κίνδυνον παρεκκλίσεως της όρθως της γραμμής, έπειδή άκριβώς άσχολεῖται και με την ύλικήν πλευράν της ανθρώπινης υπάρξεως Ιδιαιτέρως, επί της όποίας έχει ως άποστολήν να επιδράσῃ με πνευματικά μέσα. Αυτός άκριβώς είναι και ό λόγος διά τόν όποϊον ή **σχέσις μεταξύ πνεύματος και ύλης εις την ύπαρξιν του ανθρώπου** είναι διά την οικονομικήν άγωγήν τό **κεντρικόν** φιλοσοφικόν πρόβλημα. Βασικής δέ σημασίας είναι τό είδος και ό τρόπος με τόν όποϊον θά έρμηνευθῇ ή θεωρητική αυτή σχέση.

4. Διότι έπειδή εις την νεωτέραν εύρωπαϊκήν φιλοσοφίαν αἱ περί της σχέσεως μεταξύ Πνεύματος και 'Υλης θεωρίαι είναι διάφοροι και έν πολλοῖς ἀλληλοσυγκρουόμεναι, και αἱ άφετηρίαι αναπτύξεως μιᾶς θεωρίας οικονομικής άγωγής, είναι διάφοροι. Εις την εποχήν μας Ιδιαιτέρως πού αἱ Ιδεαλιστικαί και ΰλιστικαί θεωρίαι παίζουν σπουδαιότατον ρόλον εις την μόρφωσιν μιᾶς αντιλήψεως, υπάρχει ό κίνδυνος διά την Οικονομικήν Παιδαγωγικήν να θεμελιωθῇ μονομερῶς, όπως άκριβώς συνέβη κατά τό παρελθόν. Διά την θεωρητικήν θεμελιώσιν της Οικονομικής Παιδαγωγικής είναι έξ Ίσου άσύμφορος μία ύποτίμησις τοῦ πνευματικοῦ παράγοντος τοῦ ανθρώπου, όσον και μία υπερτίμησις τοῦ σωματικοῦ. Αυτό σημαίνει, ότι: ή Οικονομική Παιδαγωγική όφείλει να θεμελιωθῇ θεωρητικῶς επί της υγιούς φιλοσοφικής αντιλήψεως, ότι ή ανθρώπινή φύσις συνίσταται από πνεῦμα και σῶμα, και είναι άδιαίρετος, έφ' όσον ούτε τό πνεῦμα μόνον, ούτε ή ύλη μόνη είναι δυνατόν να πραγματοποιηθῇ εις την παρούσαν ζωήν. Τό γεγονός, ότι τό πνεῦμα κυριαρχεῖ της 'Υλης και ότι αυτό πρέπει να διευθύνῃ, όχι μόνον δέν μειώνει επί τοῦ προκειμένου την σπουδαιότητα τοῦ σώματος, ἀλλά έχει και έπακόλουθον τό έπίσης γεγονός, ότι: τίθεται εις τόν άνθρωπον τό πρόβλημα της **πνευματικοποιήσεως της ζωής του**, διά της όποίας

και μόνον αποκτᾷ νόημα. Όθεν και τό πρόβλημα τῶν Οικονομικῶν αναγκῶν τοῦ ανθρώπου, ως ένα από τά βασικώτερα προβλήματα της Οικονομικής Παιδαγωγικής, διότι ή άπάντησις της εις αυτό θά αποτελέσῃ και τό περιεχόμενον της Οικονομικής άγωγής, ή όποία δέν μένειμόνον εις την ύλικήν περιοχήν της ζωής, ἀλλά διά της πνευματικοποιήσεως, χωρεῖ προς **προκαθωρισμένους** σκοπούς, όπως αυτοί τίθενται σήμερα από την Γενικήν Παιδαγωγικήν, στοιχείον άπαραίτητον διά την έπιστημονικήν άγωγήν και μόρφωσιν. Έξ άλλου έτσι εύρίσκεται πλεισιέστερον προς την Φιλοσοφίαν εις την προσπάθειάν της να βοηθήσῃ τόν άνθρωπον εις την ένταξιν του εις τόν Κόσμον και στόν εαυτόν του.

5. Περαιτέρω, 'έφ' όσον βασική επίδιώξις της άγωγής είναι να καταστήσῃ τόν άνθρωπον Ικανόν προς **αὐτοαγωγήν**, παρέχουσα βοήθειαν προς αὐτοβοήθειαν, ή οικονομική άγωγή είναι ύποχρεωμένη περισσότερον έκ τῶν **πραγμάτων** να τείνῃ προς αὐτοαγωγήν. Καί έδῶ, όπως εις την Γενικήν Παιδαγωγικήν, λαμβάνεται έξ Ίσου ὑπ' όψιν ή άνευ συστήματος και ή συστηματική άγωγή. 'Επί τῇ βάσει άνεγνωρισμένων αρχῶν, γενικής Ισχύος και κοθολικοῦ κύρους της Γενικής Παιδαγωγικής, ή Οικονομική Παιδαγωγική κινεῖται εις την Οικονομικήν Περιοχήν τοῦ Πολιτισμοῦ, τῇ βοηθεία τῶν οικονομικῶν έπιστημῶν, όπως ή Φιλοσοφία εις τās περιοχάς τῶν διαφόρων έπιστημῶν διά την μόρφωσιν βασικῶν αρχῶν.

Μέ άφετηρία την αρχήν, ότι: ό άνθρωπος έκ φύσεως είναι άποδέκτης άγωγής, και ότι χαρακτηρίζεται διά την Ικανότητα να ενεργῇ παιδευτικῶς επί άλλων συνανθρώπων του, ότι μόνον διά της άγωγής γίνεται όντως «άνθρωπος» και ότι, έπειδή ό «άνθρωπισμός» του μετράται με τό μέτρον της Ιεραρχήσεως τῶν αξιῶν, ή Οικονομική Παιδαγωγική, στηριζομένη εις την **φύσιν** τοῦ ανθρώπου, έρχεται να πληρώσῃ ένα μεγάλο κενό, πού παρατηρεῖτο εις τό όλον σύστημα της Παιδαγωγικής 'Επιστήμης, έφ' όσον ό άνθρωπος είναι και «ζῶον οικονομικόν». 'Η πλήρωσις τοῦ κενοῦ αὐτοῦ έγινε περισσότερον αναγκαία σήμερα με την **άλματώδη** εξέλιξιν τοῦ τεχνικοῦ Πολιτισμοῦ, έν ὅσω ή Οικονομία άποτελεῖ **βασικόν** παράγοντα της έν λόγω εξέλιξεως.

6. Διότι είναι γεγονός άναμφισβήτητον πλέον, ότι τά οικονομικά προβλήματα άσκοῦν ποικιλοτρόπως θετικήν ή άρνητικήν επίδρασιν επί όλων τῶν περιοχῶν τοῦ πολιτισμοῦ. Ό αντίκτυπος της επιδράσεως αυτής γίνεται πλέον καταφανής εις την εξέλιξιν της Παιδαγωγικής 'Επιστήμης. Με την συνάντησιν π.χ. της Δυτικής σκέψεως μετά τοῦ 'Ελληνικοῦ Πνεύματος και με τόν διαχωρισμόν της Εύρωπαϊκής Φιλοσοφίας από τό Πνεῦμα τοῦ Διαφωτισμοῦ είναι έκτός άμφισβήτησεως, ότι ή τότε 'Επιστήμη της Παιδαγωγικής έδέχθη επίδρασιν, ήτις εξέδηλώθη εις τās σχέσεις της 'Αγωγής με την Οικονομίαν διά της Ιδρύσεως 'Επαγγελματικῶν Σχολείων και διά της εισαγωγής της Χειροτεχνικής εργασίας εις την διδασκαλίαν. 'Αν ό 18ος αἰών έχαρακτηρίσθῃ ως «Αἰών της Βιομηχανίας», ό Πέστας

λότσι με τὸ ὅλον ἔργον του εἶναι ὁ Πατὴρ τῆς «Βιομηχανικῆς Παιδαγωγικῆς». Καὶ ἂν κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα ἐπεκράτησεν ὁ Βερμπαλισμὸς καὶ οὐδεμία πρόοδος ἐσημειώθη εἰς τὰς περαιτέρω σχέσεις τῆς Ἀγωγῆς καὶ τῆς Οἰκονομίας, ὁ 20ὸς αἰὼν ἀπότησε ἐπιτακτικῶς τὴν προοδευτικὴν ἐξέλιξιν, εἰς σημεῖον ὥστε, κατόπιν πολλῶν ἀλληλοσυγκρούσεων, ἤδη ἐντὸς τοῦ πρώτου ἡμίσεος αὐτοῦ νὰ γίνεταί λόγος περὶ νέας ἐπιστήμης, τῆς Οἰκονομικῆς Παιδαγωγικῆς, θυγατέρας τῆς Ἐπιστήμης τῆς Ἀγωγῆς καὶ τῶν Ἐπιστημῶν τῆς Οἰκονομίας.

7. Ἐπ' αὐτοῦ δὲν ἐπέδρασεν μόνον τὸ ἔργον τοῦ Κερσιενστάινερ. Καὶ ἄλλοι μεγάλοι Θεωρητικοὶ καὶ Πρακτοὶ καὶ Παιδαγωγοὶ ἀπὸ τὰς πρώτας 10ετηρίδας τοῦ αἰῶνος μας ἠσθάνθησαν ζωηρῶς τὴν ἀνάγκην τῆς συναντήσεως αὐτῆς καὶ εἰργάσθησαν ὑπὲρ αὐτῶν πολλαπλῶς ὡς μεταρρυθμισταὶ τῶν πραγμάτων τῆς Παιδείας. Ἔτσι μετὰ τὸν Πρῶτον Παγκόσμιον Πόλεμον εἰσάγονται **νέαι ἀρχαί**, ὅπως εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς Ἑργασίας καὶ καταβάλλεται συστηματικώτερα προσπάθεια τῆς μελέτης τῶν ὁρῶν: ἐπάγγελμα, οἰκονομία, δραστηριότης εἰς τὴν πρᾶξιν παραλλήλως πρὸς τὴν ἐξέλιξιν τῆς ψυχολογίας καὶ τῆς Κοινωνιολογίας τοῦ ἐφήβου. Σοφοὶ καὶ Παιδαγωγοὶ ὅπως ὁ Ε. Σπράνγκερ ὁ Π. Γέτερσεν, ὁ Α. Φίσιερ, ὁ Λίττ κ. ἄ. εἰς μεγάλας καὶ μικρὰς μελέτας τῶν διερευνούντων τὰ θέματα: ἐπάγγελμα, ἐπαγγελματικὴ ἀγωγή καὶ ἐπαγγελματικὴ ἐπιμόρφωσις. Ἀπὸ δὲ τοῦ 1928 καὶ ἐντεύθεν βλέπουν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος καὶ αὐτοτελεῖς μελέται με θέματα ὑπαγορευόμενα ἀπὸ τὸν **ταχύ ρυθμὸ** τῆς συναντήσεως τῆς Ἐπιστήμης τῆς Ἀγωγῆς καὶ τῆς Οἰκονομίας, αἱ ὁποῖαι ἐπέδρασαν εἰς τὴν πορείαν τῆς ἐξελιξέως τῆς Παιδαγωγικῆς Ἐπιστήμης. Καὶ ἐνῶ μέχρι τώρα ἡ Ἀγωγή συννητάτο μετὰ τὴν Οἰκονομίαν μόνον εἰς τὴν ἀγωγήν, ποὺ ἠσκέτο εἰς τὰς Ἐμπορικὰς Σχολὰς, ἀπὸ τὸ 1928 ὁ Φρ. Φέλντ μελετᾷ τὸ θέμα μιᾶς «Ἐπαγγελματικῆς καὶ Οἰκονομικῆς Παιδαγωγικῆς», ἡ ὁποία θὰ ἀσχοληθῇ ἰδιαιτέρως μετὰ ἐπιτακτικὰ προβλήματα ποὺ παρουσιάζουν αἱ νέαι σχέσεις τῆς Ἀγωγῆς καὶ τῆς Οἰκονομίας.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰς μελέτας τοῦ Φρ. Σιύρχολτς (1928), τοῦ Χ. Κόουτς (1929), τοῦ Β. Τσίγκενφους (1943) καὶ τοῦ Ν. Κραζένσκυς (1935, 1958) περὶ τὴν Οἰκονομικὴν Παιδαγωγικὴν, αἱ ὁποῖαι καὶ χαράσσουν τοὺς δρόμους τοῦ νέου αὐτοῦ κλάδου τῆς Παιδαγωγικῆς Ἐπιστήμης, εἶδον τὸ φῶς σοβαρώτεροι ἀπὸ θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς πλευρᾶς μελέται, ὅπως τοῦ Α. Γκέκς (1933), τοῦ Β. Λέμπνερς (1935), τοῦ Φρ. Οὐρμπσιάτς (1938), τοῦ Φρ. Σλίπερς (1944), ἡ τελευταία δημοσίευσις τοῦ Φρ. Φέλντς (1938, 1944), τοῦ Θ. Λίττ (1947) τοῦ Κ. Ἀβρράμ (1960) τοῦ Α. Ντέρσιελς (1958), καὶ τοῦ Α. Νταίρσιελ (1960) αἱ ὁποῖαι καὶ ἐθεμελίωσαν τὴν νέαν ἐπιστήμην.

8. Μεταπολεμικῶς ὑπὲρ τῆς συστηματοποίησεως τοῦ νέου κλάδου τῆς Παιδαγωγικῆς εἰργάσθη ὑπὲρ πάντας ἄλλους, ὁ καθηγητὴς τῆς Οἰκονομικῆς Παιδαγωγικῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Κολωνίας Φρ. Σλίπερς. Ἄν καὶ οἱ βασικοὶ ὁρισμοί, ὅπως εἶναι ἡ ἐννοία τῆς ἀγωγῆς, τῆς ἐπαγγελματικῆς ἀ-

γωγῆς, τῆς μορφώσεως, τῆς ἐργασίας, τοῦ ἐπαγγέλματος, τῆς οἰκονομίας κ.ἄ. ἀπὸ πολλοὺς ἄλλους ἡμφισβητήθησαν, ἐθεμελίωθη ἐν τούτοις ἡ Οἰκονομικὴ Παιδαγωγικὴ, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἀναμφισβητήτως ἕνα νέον Κλάδον τῆς Γενικῆς Παιδαγωγικῆς.

Ἀντικείμενον ἐρεύνης τῆς Οἰκονομικῆς Παιδαγωγικῆς εἶναι: εἰδικὰ προβλήματα τῆς Γενικῆς Παιδαγωγικῆς, τὰ ὁποῖα ἀνέκυψαν ἀπὸ τὸν πολιτισμὸν τῆς ἐποχῆς μας καὶ τὰ ὁποῖα ἀπαιτοῦν ἄμεσα, ἐγγυτέραν καὶ εἰδικωτέραν μελέτην. Ἐνα ἀπὸ τὰ ἄμεσα καὶ ἐπιτακτικὰ προβλήματα τοῦ 2ου ἡμίσεος τοῦ 20οῦ αἰῶνος εἶναι τὸ **Οἰκονομικόν**. Ἄς μὴ μᾶς τρομάξῃ ὅμως ὁ ὅρος «Οἰκονομικόν». Διότι δὲν πρόκειται περὶ ἐκδοχῆς, ὅτι τὸ βασικὸν χαρακτηριστικὸν τῆς ἐποχῆς μας εἶναι ὁ οἰκονομικὸς ὕλισμός. Πρόκειται ὅμως περὶ ἀναγνωρίσεως τοῦ γεγονότος, ὅτι καὶ τὸ οἰκονομικόν πρόβλημα εἶναι σπουδαιότατης σημασίας διὰ τὴν διαφύλαξιν καὶ τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ, ἐφ' ὅσον ἀποτελεῖ ὀργανικὸν μέλος αὐτοῦ. Ἡ ἀναγνώρισις αὐτῆς ἐσήμανε ἡ θὰ σημάνη τὴν ἐνότητα τοῦ Πνεύματος πρὸς θεώρησιν τοῦ **Ὁλοῦ**. Αὐτὸ σημαίνει περαιτέρω, ὅτι: ἡ Παιδαγωγικὴ ὑποχρεοῦται εἰς ἕνα εἶδος **συντονισμοῦ** τῶν σκοπῶν τῆς, τῶν μεθόδων καὶ τῶν μέσων ποὺ χρησιμοποιοῖ πρὸς ἐπίτευξιν αὐτῶν, πρὸς συσχετίσιν τῶν πορισμάτων ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἐρευναν τῶν πρακτικῶν καὶ θεωρητικῶν ἐπιστημῶν, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ «**Ἐνιαίου**» τοῦ κόσμου, τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι ἡ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν: οἱ φιλόσοφοι εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνουν καὶ ἐπιστήμονες καὶ οἱ ἐπιστήμονες νὰ μυηθοῦν εἰς τὸν φιλοσοφικὸν στοχασμὸν. Ἡ θεωρία τῆς ἐξισώσεως τῆς ὕλης καὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἀϊνστάιν καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἀβεβαιότητος τοῦ Χάϊζενμπεργκ, αἱ βάσεις τῆς συγχρόνου Πυρηνικῆς Φυσικῆς, ἀποτελοῦν καὶ τὴν βάσιν τῆς ἐνότητος μεταξὺ ὕλης καὶ Πνεύματος με κυρίαρχον τὸ πνεῦμα, τὴν βάσιν τῆς ἰσορροπίας μεταξὺ τοῦ **Ὁλοῦ** καὶ τοῦ ἐπὶ μέρους, τοῦ **γενικοῦ** καὶ τοῦ **εἰδικοῦ**, τῆς **Ψυχῆς** καὶ τοῦ **Νοῦ**.

Αὐτὸ ἀκριβῶς ὑπεχρέωσε τὴν Παιδαγωγικὴν ἐπιστήμην νὰ προσέξῃ τὸ ὅλον οἰκονομικόν πρόβλημα ὡς **σημαίνοντα** παράγοντα τῆς ἀγωγῆς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ νὰ ἀτενίσῃ τὰ ἐπὶ μέρους προβλήματα αὐτοῦ, ὅπως εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς ἐργασίας, τοῦ ἐπαγγέλματος καὶ τῆς δραστηριότητος ἐν γένει ἰδιαιτέρως. Αὐτὸ ἀπέτελεσε καὶ τὸν ἐγκαινισμὸν τῆς ἰδρύσεως ἰδιαιτέρου κλάδου αὐτῆς, τοῦ κλάδου τῆς Παιδαγωγικῆς τῆς Οἰκονομίας, ὁ ὁποῖος ὀφείλει νὰ εἶναι: ὁ συνδυετικὸς κρῖκος μεταξὺ τῆς Ἐπιστήμης τῆς Ἀγωγῆς καὶ τῶν Ἐπιστημῶν τῆς Οἰκονομίας, καὶ, ἐν εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ, μεταξὺ τοῦ συγχρόνου Πολιτισμοῦ καὶ τῆς Παιδαγωγικῆς.

Ἄν ἡ Παιδαγωγικὴ τοῦ 19ου αἰῶνος ἦτο σχεδὸν ξένη πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς Οἰκονομίας καὶ ἂν ἀκόμη διεθνοῦς φήμης Παιδαγωγοὶ καὶ Παιδαγωγοὶ τοῦ αἰῶνος μας ἀπέστρεφον με ἀποτροπισμὸν τὸ πρόσωπόν των ἀπὸ τὸ τῆς Οἰκονομίας ἢ καὶ ἀπεδείχθησαν φανατικοὶ πολέμιοι ἐναντίον πάσης συζητήσεως περὶ αὐτό, ὑποτιμήσαντες τὴν ἀξίαν

του και άμφισβητήσαντες την ύπαρξιν του, όφειλομε νά άναγνωρίσωμε τό δίκαιό των. Διότι προσδεδεμένοι εις τό άρμα του πνεύματος της εποχής των, πιστοί θεράποντες των πνευματικών έπιστημών, συνετέλεσαν ώστε ο αιώνας μας νά όνομασθή με την 'Ελένη Κέν «αίών του παιδιού». 'Ισως δέν ήτο καιρός ακόμη νά στραφούν και προς την περιοχή της Οικονομίας και νά την μελετήσουν και αυτήν ως μίαν περιοχήν του πολιτισμού.

Επέκτασις, λοιπόν, του έργου της Παιδαγωγικής και έμβάθυνσις εις τό ζωτικόν πρόβλημα του καιρού μας, τό οικονομικόν, είναι τό έργον της Οικονομικής Παιδαγωγικής.

Θεωρητική θεμελίωσις της Οικονομικής Παιδαγωγικής, άνεξαρτοποίησις της από την Γενικήν Παιδαγωγικήν, σχέσις προς άλλας συγγενείς έπιστήμας, σκοποί και προβλήματα της, ώδήγησαν εις την καλλιέργειαν της 'Επιστήμης της Γενικής Οικονομικής Παιδαγωγικής άφ' ενός και της Ειδικής Οικονομικής Παιδαγωγικής άφ' έτέρου, ή όποία διακρίνεται ως: Παιδαγωγική του έπαγγέλματος και Παιδαγωγική της δραστηριότητος.

Η Οικονομική Παιδαγωγική εις τελευταίαν άνάλυσιν είναι έφαρμογή της Κοινωνικής Παιδαγωγικής εις την πράξιν, έφ' όσον ο όρος «κοινωνικός» έκλαμβάνεται υπό την έννοιαν: της καταβαλλομένης μεταξύ δύο ή περισσοτέρων ανθρώπων προσπαθείας προς άλληλοκατανόησιν. Και μάλιστα, όταν, ως γνωστόν, ή Οικονομία εις την πράξιν έχει διττώς την κοινωνικήν μορφήν: Αφ' ενός, διότι οί πάσης φύσεως οικονομολόγοι και ύπηρετούντες την οικονομίαν είναι ήναγκασμένοι έκ των πραγμάτων νά έρχονται οί ίδιοι μεταξύ των εις κοινωνικάς σχέσεις. Αφ' έτέρου, διότι τά ύπ' αύτών παραγόμενα άγαθά γίνονται έμμεσοι φορείς κοινωνικών σχέσεων. Έτσι, ή οικονομία, εις την πράξιν είναι τό πεδίον καλλιέργειας και ανάπτυξεως κοινωνικών σχέσεων. Και όσον μεγαλυτέρα είναι ή καλλιέργεια και ή ανάπτυξις των κοινωνικών σχέσεων, τόσο στενωτέρα γίνεται και ή έπαφή των ασχολουμένων με την Οικονομίαν ανθρώπων, την όποιαν ενδιαφέρεται ή Οικονομική Παιδαγωγική νά κάμη πλέον παραγωγική και έπωφελή, τη βοηθεία και της Οικονομικής ψυχολογίας και της 'Επιστήμης της Έργασίας.

1. Η όλη διάρθρωσις της Παιδαγωγικής 'Επιστήμης της σήμερα δύναται νά παρασταθή διά του κατωτέρω σχήματος:

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ

ΓΕΝΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ

Γενική Οικονομική Παιδαγωγική

Ειδική Οικονομική Παιδαγωγική

Παιδαγωγική του Έπαγγέλματος

Παιδαγωγική της Δραστηριότητος

1. Θεωρία της καθοδηγήσεως κατά την εργασία

1. Παιδαγωγική της Έργασίας

2. Διδακτική διά τήν Έπαγγελματικά Σχολεία
3. Μεθοδική διά τήν Έπαγγελματικά Σχολεία
4. Θεωρία της Έργασίας της Έκπαιδεύσεως

2. Παιδαγωγική της παραγωγής
3. Παιδαγωγική της καταναλώσεως
4. Παιδαγωγική της Έπαγγελματικής Έπιμορφώσεως

Η εξέλιξις της Οικονομικής Παιδαγωγικής εις την άνωτέρω διάρθρωσιν συνετελέσθη μετά τό 1956, που είδε τό φώς της δημοσιότητας τό έργο του Φ. Σλίπερς «Γενική θεωρία διδασκαλίας δι' έπαγγελματικά σχολεία». Μέχρι του 1945 ή εξέλιξις συνετελείτο άνευ συστήματος έμπειρικώς. Από του 1945 καταβάλλεται προσπάθεια θεωρητικής θεμελίωσεως, ίδρύεται εις πολλά Πανεπιστήμια έδρα «Οικονομικής Παιδαγωγικής» και άναγνωρίζεται ως άνωτέρω ο χαρακτήρ της νέας αυτής έπιστήμης, άν και ή άφετηρία και ή ακολουθητέα μέθοδος των διαφόρων παιδαγωγών ύπήρξεν διάφορος.

2. Ο κ. Άβραάμ, Καθηγητής της Παιδαγωγικής της Οικονομίας εις τό Πανεπιστήμιον της Φραγκφούρτης έρευνά την εργασία ύπό τό πρίσμα της «λειτουργικής άγωγής» (1953) και ο Ε. Antony έκκινών από την πείραν της διδασκαλίας εις τας έμπορικάς σχολάς (1958) προς μίαν συστηματικήν θεμελίωσιν της έπιστήμης. Ο Ι. Ρίντελ άναπτύσσει μία «Ανάλυσι της Έργασίας και του Έπαγγέλματος από έπαγγελματοπαιδαγωγικής θεωρήσεως» (1957) Ο Η. Κρασένκυσ με βάση έμπειρικά δεδομένα, ως Καθηγητής της Παιδαγωγικής της Οικονομίας εις την Άνωτάτην Έμπορικήν Σχολήν της Βιέννης με τό έργον του «Παιδαγωγική της Έργασίας» (1952) και ο Ι. Ρίνιελ με τό έργον του «Παιδαγωγική της Έργασίας εις την πράξιν» (1958) ασχολούνται κυρίως με τά προβλήματα της νέας Έπιστήμης εις την πράξιν. Με τό πρόβλημα της «Βασικής Έπαγγελματικής μορφώσεως» ήσχολήθη ιδιαιτέρως ο Σλίπερς (1956) και ο Ι. Μπάουγκάρντ (1956). Με μίαν δέ ιδιαιτέραν περιοχήν της Παιδαγωγικής Οικονομίας, με την «Παιδαγωγική των έξετάσεων» και την Έπαγγελματικήν έπιμόρφωσιν των ένηλίκων ήσχολήθη ο Β. Λέμπνερ (1956), Καθηγητής της Παιδαγωγικής και ιδιαιτέρως της Οικονομίας εις τό Πανεπιστήμιον της Νυρεμβέργης.

3. Έμπειρικά μελέται είχαν δημοσιευθή από πολύ ένωρίτερα βεβαίως, όπως είναι: του Χρ. Χέλντς «Ψυχολογία των έφήβων και Τέχνη της διδασκαλίας» (1924), του όποιου αι ιδέαι περί την μελέτην των Έπαγγελματικών Σχολείων και των μαθητών αύτών συνεζητήθησαν και προήχθησαν παραιτέρω ύπό των: Ε. Μπαροιάκ (1926), Χρ. Ούρμπισιάτ (1932), Σ. Θυσσέν (1937), Ε. Antony (1949), και Λ. Άντόλφς (1952). Κατά τά τελευταία έτη με προβλήματα της Άνωτάτης Έπαγγελματικής Έκπαιδεύσεως ήσχολήθησαν κυρίως οί: Β. Χασενάκ (1952), Ρ. Μπέρκε (1957) και Α. Καϊστελ (1959). Ο Ε. Κοσιόλ (1957) έπέδωθε βάσει πορισμάτων διδακτικών πειραματισμών εις την έπίλυσιν παιδαγωγικών προβλημάτων της Άνωτάτης Έπαγγελματικής Έκπαιδεύσεως. Με την σχολικήν πράξιν των Έμπορικών Σχολών ως μοναδικός έρευνητής θεωρείται ο Β. Λέμπνερ, ο όποιος από τό 1951-57 έφερεν εις φώς της δημοσιότητας

σπουδαίας έρευνας έπ' αυτού. 'Ο Σ. Θυσσέν (1952) και ό Η. Πάισκερ (1949) έπεδόθησαν εις μελέτας περί τὰ 'Αγροτικά Σχολεία, έν τή προσπάθεια των νά εφαρμοσθί εις τήν πράξιν τó «Jena Plan» του Π. Πέτερσεν. Εις τήν προσπάθειαν αυτήν πρέπει νά συμπεριληφθούν και ό Η. Κρέθ (1952) και ό Κέρκεν μέ τούς συνεργάτας του (1953). 'Επί των ήμερών μας σπουδαίας σημασίας έρευνας σχετικώς μέ τήν μελέτην τής Παιδαγωγικής πράξεως έκτός των μελετών του Η. Πάουλ (1954) και Η. Πάουλ Π. Σταίνμέτς (1953) άλλας δέν έχομεν. Σχετικώς μέ τήν Ιστορικήν έρευναν του φαινομένου τής Παιδαγωγικής τής Οικονομίας ήσχολήθη ό Φρ. Σύπλερ μέ τούς συνεργάτας του εις τήν Κολωνίαν. Σπουδαιότητας επίσης σημασίας είναι ή μελέτη του 'Εδ. Σπράγκερ «Ιστορία τής 'Επαγγελματικής 'Εκπαιδεύσεως» (1958), του Σ. Θυσσέν «Τό επαγγελματικόν σχολείον ως ιδέα και ως μορφή» (1954), του Κ. 'Αβραάμ «Η εξέλιξις τής δομής τής χειρωνακτικής εργασίας κατά τó πρώτον ήμισυ του 19ου αιώ- νος και ή σημασία της διά τήν επαγγελματικήν άγωγήν» (1957) και τής 'Ελισ. Λίππερτς «Η επαγ- γελματική άγωγή τής αύριον» (1954), τής οποίας ό χαρακτήρ είναι προγραμματικός.

4. 'Αν και πολλάί αντιθέσεις παρατηρούνται εις τούς περί τήν Οικονομικήν Παιδαγωγικήν έργα- ζομένους όπως έξ άλλου συμβαίνει εις έκάστην άρ- τιγέννητον 'Επιστήμην, και άν και ή περί αυτήν συζήτησις είναι άνοικτη και όλονέν εύρύνεται, έν τούτοις συναντώνται εις τὰ εξής τέσσαρα βασικά προβλήματα, τὰ όποία άποτελούν και τόν σκελε- τόν, του άντικείμενου έρευνής τής νέας επιστήμης :

- α) Τί είναι 'Αγωγή τής Οικονομίας ;
- β) Πώς είναι σήμερα ή 'Αγωγή τής Οικονομίας ;
- γ) Πώς όφείλει νά είναι ;
- δ) Πώς έκτελείτο κατά τó παρελθόν ;

Τό πρώτον πρόβλημα είναι φιλοσοφικοπαι- δαγωγικόν. Η άπάντησις εις τó πρόβλημα αυτό όδηγεί, όπως γίνεται φανερόν, εις μίαν επιστημο- νικοθεωρητικήν θεμελιώδη συζήτησιν, ή όποία εί- ναι άπαραίτητος προϋπόθεσις διά τήν ανάπτυξιν ένός επιστημονικού συστήματος, διά τήν συστημα- τοποίησιν οίασδήποτε επιστήμης.

Τό δεύτερον πρόβλημα έν τή διερευνήσει του παρουσιάζει τήν αναγκαιότητα μιās έμπειρικής έ- ρευνής, μιās οικονομοπαιδαγωγικής έρευνής έν τή πράξει, τὰ πορίσματα τής οποίας θά δικαιολογούν τρόπον τινά τó θεωρητικόν πρόβλημα, τó όποϊον είναι πρόβλημα ούσίας άφ' ένός και θά καθοδηγούν εις τήν διερεύνησιν του τρίτου προβλήματος άφ' έτέρου.

Τό τρίτον πρόβλημα θέτει, έν συνδυασμῳ μέ τὰ δύο προηγούμενα προβλήματα, τὰς άρχάς επί των όποίων όφείλει νά άσκηθί ή άγωγή έν τή πράξει εις τήν περιοχήν του οικονομικού βίου του ανθρώ- που.

Τό τέταρτον τέλος πρόβλημα είναι μιὰ Ιστορι- κή θεώρησις τής εξέλιξεως τής Παιδαγωγικής τής Οικονομίας, τής οποίας ή γνώσις είναι άπαραίτη- τος προϋπόθεσις διά τήν περαιτέρω εξέλιξιν τής 'Επιστήμης.

III

Ειδικώτερα έκαστος κλάδος τής Οικονομικής Παιδαγωγικής παρουσιάζεται ως πρὸς τούς σκο- πούς, τó άντικείμενον και τήν μέθοδον έρευνής ως κατωτέρω :

1. 'Η Γενική Οικονομική Παιδαγωγική: άσχολείται μέ τó θεωρητικόν κυρίως μέρος τής Παιδαγωγικής τής Οικονομίας. 'Ο επιστημονικο- θεωρητικός φρονηματισμός, ή Παιδαγωγική προ- βληματικότητα των Οικονομικοκοινωνικών 'Επιστη- μών και τής 'Επιστήμης τής Τεχνικής, ό άνθρωπος εις τόν κόσμον τής εργασίας ή Σωματική εξέλιξις κατά τήν παιδικήν και έφηβικήν ήλικίαν, προβλή- ματα τής ψυχικής και κοινωνικής εξέλιξεως κατά τήν παιδικήν και έφηβικήν ήλικίαν, επαγγελμα- τικός προσανατολισμός, ό μαθητής των επαγγελ- ματικών σχολών, έπάγγελμα και νοημοσύνη, έ- πάγγελμα και ήλικία, άνθρωπιστική άγωγή εις τόν κόσμον τής Οικονομίας. 'Εργασία και επαγ- γελματικά σχολεία τó πρόβλημα των βασικών έννοιών τής Παιδαγωγικής τής Οικονομίας, έργα- σία και άγωγή επαγγελματική Παιδαγωγική των επαγγελματικών σχολείων, οικονομία και άγω- γή: 'Ανθρωπολογική έρευνα, πολιτιστικοφιλοσο- φικός φρονηματισμός, ή προβληματικότητα του μορφωτικού ιδεώδους, Γενική και επαγγελματι- κή μόρφωσις, οικονομία και σχολείον, 'Ιστορία τής επαγγελματικής εκπαιδεύσεως, Συγκριτική Παι- δαγωγική τής Οικονομίας, ή Πολιτική άγωγή, προ- βλήματα σχολικής νομοθεσίας, άποτελούν τὰ βασι- κώτερα έρωτήματα τής Γενικής Οικονομικής Παιδα- γωγικής.

2 'Η Εϊδική Οικονομική Παιδαγωγική δια- κρίνεται, λόγω τής φύσεως του άντικείμενου της, εις δύο περιοχάς: α) Εις τήν Παιδαγωγικήν του **επαγγέλματος** και β) εις τήν Παιδαγωγικήν τής **δραστηριότητας**. Καί αί δύο αύται περιοχαί συγ- κεντρώνουν τó ενδιαφέρον των, έν αντιθέσει πρὸς τὰ διαφέροντα τής Γεν. Οικον. Παιδαγωγικής ειδι- κά εις τó πεδίο του επαγγέλματος και τής δρα- στηριότητας.

α) 'Η Παιδαγωγική του 'Επαγγέλματος έν- διαφέρεται μόνον διά τὰ επαγγέλματα που άνή- κουν εις τήν περιοχήν τής Οικονομίας και διά τήν επαγγελματικήν μόρφωσιν των ένηλίκων. Διακρί- νεται τής Παιδαγωγικής τής Δραστηριότητας κυ- ρίως εις τó σχολείον, άλλως έπεισέρχεται εις τὰ προβλήματά της. 'Επάγγελμα και άγωγή. 'Ιστορι- κή εξέλιξις τής επαγγελματικής εκπαιδεύσεως, αί κλασσικάί ιδέαι περί επαγγελματική μορφώσεως. 'Η προβληματικότητα του επαγγέλματος, ψυχολο- γία του εισερχομένου εις τήν επαγγελματικήν ζωήν, τὰ προβλήματα των σχολείων, τὰ τέσσαρα κύρια προβλήματα του επαγγελματικού σχολείου: ενεργητικότητα, συνείδησις εύθύνης, κριτική Ικανότης και άποδεκτητικότητα και συνείδησις και πίστις, Σύγ- κρισις 'Επαγγελματικής άγωγής μεταξύ Δυτικού και 'Ανατολικού κόσμου, είναι τὰ έρωτήματα εις τὰ όποία καλείται νά άπαντήσῃ ή Παιδαγωγική του 'Επαγγέλματος και τὰ όποία κατατάσσονται εις τέσσαρας κατηγορίας: εις τήν Θεωρίαν Καθοδηγή- σεως, εις τήν Γενικήν Διδακτικήν, εις τήν Μεθοδικήν

Η ΜΑΧΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΕΙΑ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Β. ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

Πτυχιούχου τῶν Παιδῶν καὶ τῆς Ψυχολογίας τοῦ Παν/μίου Ἑδμβούργου

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

Ἀφ' ἑτέρου ὁ Jung μεγενθύνοντας τὸ χάσμα μεταξύ συνειδητοῦ καὶ ἀσυνειδήτου, ποὺ ἀνοίξε ἀρχικὰ ὁ Freud δημιουργεῖ μιὰ πόλωση. Μὲ τοὺς ἐνδοστρεφεῖς καὶ ἐξωστρεφεῖς τύπους, μὲ τὰ ἐνστικτὰ καὶ τὰ ἀρχέτυπα, ὡς ἀποκαλεῖ τὰ πνευματικὰ ἐνστικτὰ, δημιουργεῖ ἄλλη πόλωση. Τέτοια ὅμως χάσματα δὲ βοηθοῦν τὴν οἰκοδόμησι τοῦ θρυματισμένου ἐγῶ. Οἱ διάφοροι ψυχαναλυταὶ βρίσκοντας τὶς ὑποτιθέμενες «αἰτίες» παρέχουν στὸν ἀσθενῆ τὴν ἐξήγησι τοῦ συμπτώματος καὶ σταματοῦν ἐκεῖ περιμένοντας τὴν θεραπεία ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐνημέρωσι. Ὁ Rogers ὅμως δὲν συμφωνεῖ ὅτι ὁ θεραπευτὴς εἶναι ἀπλῶς ἓνας καθρέπτης τῆς ψυχῆς τοῦ ἀσθενοῦς⁵. Ὅπως ἡ ζωὴ δὲν εἶναι μόνον ἀτομικὴ ζωὴ ἀλλὰ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ, ἔτσι

καὶ ἡ θεραπεία ἐδῶ πρέπει νὰ εἶναι διπλῇ: Αὐτογνωσία καὶ ἀναστροφή μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους.

Οἱ ψυχαναλυταὶ προσπαθώντας νὰ βροῦν τὶς αἰτίες ποὺ ἔφεραν τὸ τάδε ἀποτέλεσμα, παραγνωρίζουν ἐπίσης τὴ συναισθηματικὴ ἐπίδρασι, ποὺ δὲν ὑπόκειται στοὺς νόμους τοῦ αἰτίου αὐτοῦ. Προδιατεθημένοι ἀφ' ἑτέρου νὰ ἀποδώσουν οἰονδήποτε σύμπτωμα εἰς τὸν ἀσυνείδητο κόσμον τοῦ ἀσθενοῦς, πέφτουν συχνὰ στὸ σφάλμα νὰ θεωροῦν κάθε διαφωνία τοῦ ὑστερικοῦ σὰν τὸ ἀποτέλεσμα ἑνὸς ιδιότροπου καὶ ἀνυπότακτου ἀσυνειδήτου. Ὁ ἀσθενὴς πάλιν γνωρίζοντας ὅτι ὁ ψυχαναλυτὴς τοῦ ψάχνει νὰ βρῇ πίσω ἀπὸ τὸ σύμπτωμα τὴν αἰτία ποὺ τὸ προξενεῖ καὶ φοβούμενος ὅτι ἡ αἰτία μπορεῖ νὰ εἶναι προσβλητικὴ γιὰ τὸ ἐνσυνείδητο ἐγῶ, ἐπιστρατεύει ὅλη του τὴν ἐτιδεξιότητα, ποὺ ἡ τυχὸν

καὶ εἰς τὴν Θεωρίαν τῆς Ὁργανώσεως, ὅπως φαίνεται καὶ εἰς τὸ ἀνωτέρω σχῆμα.

β) Ἡ Παιδαγωγικὴ τῆς Δραστηριότητος ἐνδιαφέρεται διὰ τὰ ὀργανωτικά, τὰ κοινωνικά, τὰ πολιτικά καὶ παρόμοια προβλήματα τοῦ παρόντος, ποὺ ἀπασχολοῦν τὰς ἐπιχειρήσεις. Τὰ μέτρα τὰ ὁποῖα λαμβάνει ἡ Παιδαγωγικὴ τῆς Δραστηριότητος διὰ τὴν ἐπίλυσιν τῶν ὡς ἄνω προβλημάτων διακρίνονται: εἰς ἄμεσα καὶ ἔμμεσα μέτρα.

1) Εἰς τὰ ἄμεσα μέτρα περιλαμβάνονται: καθοδήγησις, ἐνῤαλλαγὴ σκέψεων καὶ γνώσεων ἀποκτηθεισῶν ἐκ πείρας, διαλέξεις, συζητήσεις, συγκεντρώσεις τοῦ προσωπικοῦ τῆς ἐπιχειρήσεως, ἀπὸ κοινοῦ ἐκδρομαὶ καὶ ψυχαγωγία κλπ., ὅ,τι δηλαδὴ ἐνδιαφέρει ἄμεσα τὸ προσωπικὸν τῆς ἐπιχειρήσεως, ὅ,τι ἔχει σχέσιν μὲ τὴν ἄμεσον ἐπαφὴν μὲ τὸ πρόσωπον, μὲ τὸν ἀνθρώπον - ἐργάτην.

2) Εἰς τὰ ἔμμεσα μέτρα περιλαμβάνονται τὰ διάφορα μέτρα ποὺ ἰσχύουν διὰ τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν τῆς ἐπιχειρήσεως, ὅπως εἶναι: Πληροφορικὴ ἐκθεσις, ἀκρόασις, δικαίωμα διαμαρτυρίας, συμμετοχὴ εἰς συζητήσεις, συνυπευθυνότητα, ἀνακοινώσεις, περιοδικὸ τοῦ ἐργοστασίου, ἀσφάλεια, βιβλιοθήκη τοῦ ἐργοταξίου, παιδικὸς σταθμὸς, διακοπαὶ καὶ μέρη ὅπου οἱ ἐργαζόμενοι διέρχονται τὰς διακοπὰς τῶν, παιδικαὶ κατασκηνώσεις, ταχυδρομεῖον, ψυχαγωγία, φροντίς διὰ τὴν κατοικίαν καὶ ἀνέργεσις κατοικίδιων, συμμετοχὴ εἰς τὸ κέρδος καὶ τὴν ζημίαν τῆς ἐπιχειρήσεως, εἰδικὸν ταμεῖον τῆς ἐπιχειρήσεως πρὸς βοήθειαν τῶν ἐργαζομένων, ἡ διακόσμησις διαφόρων χώρων, ἡ φροντίς διὰ τοὺς συνταξιούχους ἀπὸ πλευρᾶς γηροκομείου, τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς ἐπιχειρήσεως κ.ά. (Ε. Μόλιτορ, Τὸ Δίκαιον τῶν ἐργαζομένων, I, dP. τόμ. 3, σελ. 260, 1954 - Ο. Νόιλοχ, Νομοθεσία τοῦ ἐργοταξίου, Hd. B. τόμ. 1, 924-938, 1956 - Θ. Μπέστε, Στοιχειώδεις γνώσεις μιᾶς ἐπιχειρήσεως, Hd. B. τόμ. 1, 777 - 781, 1956).

Μὲ ἄλλας λέξεις: Ἡ Παιδαγωγικὴ τοῦ Ἐπαγγελματοῦ ἐτοιμάζει καὶ ἀποστέλλει εἰς τὸ ἐργαστή-

ριον τὸν ἐργάτην, ἀνθρώπον, ἐνῶ ἡ Παιδαγωγικὴ τῆς Δραστηριότητος τὸν παρακολουθεῖ εἰς τὸ ἐργαστήριον κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἐργασίας, ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν παραγωγὴν, τὴν κατανάλωσιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐπιμόρφωσίν του, τὴν ψυχαγωγίαν του, τὸ δίκαιόν του κλπ.

IV

Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ Καλλιέργεια τῆς Οἰκονομικῆς Παιδαγωγικῆς ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν Κοινωνικοοικονομικῶν Ἐπιστημῶν ἐνέχει σήμερον διὰ τὰς χώρας τῆς Κοινῆς Ἀγορᾶς, μὲ πρωτόπορον τὴν Γερμανίαν, μεγάλην σημασίαν καὶ τυγχάνει ἰδιαιτέρας προσοχῆς. Ἐδῶ μορφώνονται οἱ Διδάσκαλοι τῶν Ἐπαγγελματικῶν Σχολῶν Παιδαγωγικῶς. Ἐδῶ μετεκπαιδεύονται οἱ Διδάσκαλοι, οἱ ὁποῖοι διδάσκουν εἰς τὰς τρεῖς τελευταίας τάξεις τοῦ 8ταξίου ἢ 9ταξίου Δημοτικοῦ Σχολείου. Ἐδῶ γίνονται οἱ σχετικοὶ πειραματισμοὶ διὰ μίαν ἐπέκτασιν ἀκόμη τῆς φοιτήσεως εἰς τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον. Ἐδῶ ἐκπαιδεύονται τὰ στελέχη τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ἐδῶ προστρέχουν αἱ διευθύνσεις τῶν μικρῶν καὶ μεγάλων ἐπιχειρήσεων διὰ μίαν συμβουλήν καὶ διὰ προσωπικὴν διοικήσεως. Τὰ Ἰνστιτούτα «Οἰκονομικῆς Παιδαγωγικῆς» ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν τῆς «Οἰκονομικῆς Ψυχολογίας» καὶ «Ἐμπειρικῆς Κοινωνιολογίας» ἀποτελοῦν ὄχι μόνον τὸ ἐπικέντρον τῆς Ἐκπαιδεύσεως, ἀλλὰ καὶ τὸν κυριώτερον σύμβουλον τοῦ Κοινωνικοῦ, Οἰκονομικοῦ καὶ πολιτικοῦ Προσανατολισμοῦ τῶν Κυβερνήσεων τῶν προηγμένων χωρῶν τῆς Εὐρώπης. Καὶ ἐρωτᾶται:

—Μήπως εἶναι καιρὸς νὰ ἀκολουθήσουν τὸ παράδειγμά των καὶ αἱ ὑπὸ ἐξέλιξιν χώραι;

—Μήπως πρέπει ἀμέσως νὰ ἱδρυθῇ ἀνάλογον Ἰνστιτούτον, τὸ ὁποῖον καὶ θὰ ἀποτελέσῃ τὴν καρδίαν τῆς Ἐπαγγελματικῆς καὶ Ἐκπαιδεύσεως;

Τὸν λόγον ἔχουν οἱ περὶ τὸ θέμα τῆς Παιδείας μας μέλλοντες νὰ ἀποφασίσουν...

χρονίζουσα ασθένειά του τὸν ἔχει ὀπλίσει, γιὰ ν' ἀποκρύψῃ τὴν συμπτωματολογικὴν συμπεριφορὰν. Ἐλέγχοντας ἔτσι τὶς προσωπικὲς του σχέσεις ἀφήνει τὸν ψυχαναλυτὴ νὰ ματαιοπονῇ ψάχνοντας νὰ βρῇ τὴν κρυμμένη αἰτία. Ἐξ ἄλλου τὸ ἄτομον ἀπαλλάσσεται τῆς εὐθύνης τῶν πράξεων του, ἀφοῦ πιστεύεται ὅτι ἀσυνείδητοι ἐπιθυμίες μᾶλλον κατευθύνουν τὴ συμπεριφορὰ του. Κατὰ συνέπειαν ἡ αὐτοκριτικὴ καὶ ἡ αὐτοβελτίωσις ἀτονεῖ. Πέραν αὐτοῦ ἡ ψυχανάλυσις ἀδιαφορεῖ γιὰ τὴ δημιουργία ἐνὸς εὐχάριστου καὶ ὑγιεινοῦ κοινωνικοῦ κλίματος· ἡ δὲ μόνωσις στὴν ὁποία ἐγκαταλείπεται τὸ ἄτομο αὐξάνει τὸ ἄγχος καὶ ὀξύνει τὶς συγκρούσεις.

Κοινωνιοθεραπεία καὶ Κοινωνικὴ Ψυχολογία

Ἡ κοινωνιοθεραπεία καὶ ἡ κοινωνικὴ ψυχολογία ἔρχονται νὰ βελτιώσουν τοὺς ἀτομικοὺς τρόπους θεραπείας τοῦ Freud τοῦ Adler καὶ τοῦ Jung καὶ νὰ τοὺς συμπληρώσουν μὲ ὁμαδικούς τρόπους ψυχικῆς ὑγιεινῆς. Πρὸς τοῦτο μετατοπίζουν τὸ κέντρο τοῦ βάρους ἀπὸ τὸν βιολογικὸ στὸν κοινωνικὸ τομέα⁶. Δὲν ἐξετάζουν τὸν ἄνθρωπο ἀπλῶς σὰν ἄτομο ἀλλὰ καὶ ὡς μέλος ὁμάδων. Κάθε ἄνθρωπος ἀνήκει σὲ μικρὲς καὶ σὲ μεγάλες ὁμάδες. Ἀνήκει στὴν οἰκογένεια, κοινότητα, σχολεῖο, ἐκκλησία, συλλόγους, ὁμάδες ἐργασίας, ἔθνος κλπ. Μὲ μερικὲς μάλιστα ὁμάδες ἔχει στενοὺς δεσμοὺς καὶ ἔχει συνταυτισθῇ. Ἡ ἀμοιβαία συμπάθεια, ὑποστήριξις καὶ ἀνταπάρνησις τῶν μελῶν μιᾶς ὁμάδος εἶναι πρωταρχικὸς ὁρος γιὰ τὴν προστασία τῆς πνευματικῆς ὑγείας τῶν μελῶν ἀπ' τὸ ἓνα μέρος καὶ γιὰ τὴν πρόοδο τῆς ὁμάδος ἀπ' τὸ ἄλλο μέρος.

Σύμφωνα μὲ τὸ νέο πνεῦμα κάθε κοινωνικὴ ἐπαφή, ποὺ αὐξάνει τὴν καλὴ διάθεσιν τῆς ψυχῆς, ἔχει ψυχοθεραπευτικὴ ἐπίδρασις. Ἐτσι ἡ καλὴ νοικοκυρά, ἡ νοσοκόμος καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὸ γκαρσόνι, μπορεῖ νὰ προετοιμάζουν μιὰ καλὴ ἀτμόσφαιρα μὲ τὸν εὐγενικὸν τοῦτον τρόπο καὶ τὴν ἀνοιχτὴν τοὺς καρδιά. Οἱ ἐπιστάτες, οἱ διευθυντές, οἱ διδάσκαλοι, οἱ παντὸς εἶδους ἀρχηγοὶ ἀκόμη καὶ οἱ χωροφύλακες δημιουργοὺν εὐχάριστο ἢ ἀνυπόφορο κοινωνικὸ κλίμα. Μπορεῖ νὰ πιέζουν ἢ νὰ παρέχουν ἐλευθερίαν, νὰ τραυματίζουν ἢ νὰ ἐνθαρρύνουν καὶ προστατεύουν. Οἱ λογοτέχνες καὶ δημοσιογράφοι ἀκόμη καὶ τὰ τραγούδια καὶ ὁ χορὸς τὸ γλέντι, τὸ πανηγύρι, ἡ γιορτὴ μπορεῖ νὰ φαιδρύνουν τὴν ἀτμόσφαιρα νὰ δίνουν κάποιον ἐνθουσιαστικὸν τόνο.

Ὅλα λοιπὸν τὰ ἄτομα καὶ ὅλες οἱ ὁμάδες συμβάλλουν στὴ δημιουργία κοινωνικοῦ κλίματος, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπίδρασις στὸ χαρακτῆρα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἰδιαίτερα στὴν ψυχικὴ ὑγείαν εἶναι ἀνυπολόγιστος.

Ἡ θεραπευτικὴ κοινότης (Group Therapy)

Τὴν θεραπευτικὴ ἐπίδρασιν τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ὁμάδων ἀνεκάλυψε τυχαῖα ὁ Δόκτωρ Pratt ὅταν ἀπεφάσισε νὰ συγκεντρώσῃ συχνὰ τοὺς φυματικούς ἐνὸς ἀμερικανικοῦ σανατορίου γιὰ νὰ τοὺς δίνονται διαλέξεις περὶ μέτρων ὑγείας. Πρὶν ὅμως τελειώσῃ ἡ σειρά τῶν διαλέξεων παρετηρήθη ἀπότομος βελτίωσις τῆς ὑγείας τῶν φυματικῶν. Ὁ Δόκτωρ Pratt ἀντελήφθη ὅτι τὸ ἀντιφυματικὸ φάρμακο δὲν ἦταν ἄλλο παρὰ αὐτὴ καὶ μόνη ἡ μεταξὺ τῶν ἐπικοινωνία, ἡ ὁ-

μαδικὴ συζήτηση, καὶ ἡ εὐκαιρία συζητήσεων. Ἐτσι ὁ συμπτωκνωμένος πόνος τοὺς ἔλαβε κάποια διέξοδο καὶ στὴν ψυχὴ τοὺς ἐπῆλθε κάποια ἀνακούφισις καὶ γαλήνη.

Τὴν ἴδια ἀκριβῶς ἐποχὴ στοὺς κήπους Moadow τῆς Βιέννης ὁ Δόκτωρ Moreno ἐσπούδαζε ὁμάδες παιδιῶν τὴν ὥρα τοῦ ἐλεύθερου παιγνιδιοῦ τῶν. Τὸ συμπέρασμα τῶν παρατηρήσεων ἦτο ὅτι κατὰ τὴν ὥρα τοῦ ἐλεύθερου παιγνιδιοῦ τὰ παιδιὰ ἐκφράζουν τὰ αἰσθήματά τοὺς καὶ τὰ προσωπικά τοὺς προβλήματα, δηλ. τὴν ἀγωνία, τὸ φόβο, τὶς ἀνησυχίες καὶ ταραχές τοὺς. Ἐκ δευτέρου διέγνωσε τὴν θεραπευτικὴν ἐπίδρασιν τοῦ παιγνιδιοῦ καὶ στὸ ἄτομο καὶ στὴν ὁμάδα. Αὐτὲς οἱ διαπιστώσεις τὸν ὠδήγησαν σὲ νέους θεραπευτικοὺς τρόπους, ποὺ πῆραν τὸ ὄνομα ψυχόδραμα καὶ κοινωνιόδραμα⁷.

Στὸ ψυχόδραμα τὸ ἄτομο ἐρεθίζεται κατάλληλα νὰ ἐκφράσῃ τὸν ἐσωτερικὸν τοῦ κόσμου, παίζοντας κάποιον ρόλο. Ἡ ἐλεύθερη ἐκφρασις καὶ ὁ αὐθορμητισμὸς εἶναι βασικὰ στοιχεῖα τοῦ ψυχολογικοῦ δράματος. Μὲ τὴν δημιουργικὴ καὶ αὐθόρμητη ἐκφρασιν ἐξοπλίζονται τὰ ἔξω «ὁ δηλητηριασμένος ἀτμός τῆς ἀτμομηχανῆς» δηλ. ἡ θλίψις, ὁ φόβος, οἱ συγκρούσεις καὶ ὁ συμπτωκνωμένος πόνος. Ἐπειτα παρέχεται στὸ ἄτομο κάποιο «πόστο» στὴν ὁμάδα ποὺ ἀνήκει γιὰ τὴν ἐκπλήρωσιν συγκεκριμένων σκοπῶν καὶ ἰδανικῶν. Μὲ τὴν ἀνάληψιν ὁμοῦ τῆς εὐθύνης τὸ ἄτομο στρέφεται ἀπὸ τὸ παρελθόν, ποὺ τὸ ὠδηγοῦσαν οἱ ψυχαναλυταί, στὸ μέλλον καὶ ἀντὶ νὰ βηματίζῃ πρὸς τὰ ὀπίσω, βαδίζει μπροστά. Τέλος τὸ ψυχόδραμα ὑποβοηθεῖ στὴ γνῶσιν ἑαυτοῦ «ὅποιος δηλ. εἶναι» καὶ στὴ γνῶσιν τοῦ καθήκοντος «ὅποιος ὀφείλει νὰ εἶναι» καὶ οὕτω στρέφει τὸ ἄτομο σὲ ὑγιεῖ αὐτοκριτικὴν.

Παράλληλα μὲ τὴν ἰδέαν τοῦ ψυχολογικοῦ δράματος ἐνεφανίσθη ἡ ἰδέα τοῦ κοινωνιολογικοῦ δράματος ἢ τῆς ὁμαδικῆς ψυχοθεραπευτικῆς, ποὺ συμπληρώνει τὴν ἀτομικὴν ψυχοθεραπευτικὴν. Χαρακτηριστικὸν τοῦ κοινωνιολογικοῦ δράματος εἶναι ἡ ἐλεύθερη ὁμαδικὴ αὐτοἐκφρασις καὶ ἡ ὁμαδικὴ συζήτησις τῶν κοινῶν προβλημάτων, ποὺ βοηθοῦν στὴν ἀποσφάλισιν τῆς πνευματικῆς ὑγείας. Στὸ κοινωνιολογικὸν δράμα ὅλα τὰ μέλη τῆς ὁμάδος παίρνουν κάποιον ρόλον ἀλλὰ ποτὲ δὲν πρέπει νὰ θυσιάζεται ἡ αὐθορμησία τοῦ ἀτόμου χάριν τοῦ ρόλου.

Διαφορετικὰ ἀπὸ τὴν πορεία ποὺ ἀκολουθεῖται στὸ ψυχόδραμα, ὅπου ἡ προσοχὴ στρέφεται πρὸς τὸ ἄτομον, στὸ κοινωνιολογικὸν δράμα σπουδάζεται ἡ ὁμάς ὡς ἐνιαῖον σύνολον. Ἐνῶ δηλ. τὸ ψυχόδραμα ἀσχολεῖται μὲ προσωπικὰ προβλήματα καὶ ἀποσκοπεῖ ἀτομικὴν θεραπείαν, τὸ κοινωνιολογικὸν δράμα ἀσχολεῖται μὲ κοινωνικὰ προβλήματα καὶ ἀποσκοπεῖ ὁμαδικὴν θεραπείαν.

Σκαπανεῖς στὴν ἐξερεύνησιν τῆς ἐπιδράσεως τοῦ κοινωνικοῦ κλίματος εἶναι ὁ Lewin Lippitt καὶ White, ὁ Anderson, Jones, καὶ ἄλλοι⁸. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς συστηματικῆς τῶν ἐρευνῆς ἦταν ὅτι, σὲ σχολεῖα, σὲ ἐργαστᾶσια ἢ σὲ γραφεῖα, ὅπου οἱ προϊστάμενοι εἶναι αὐταρχικοί, ὅπου συνεχῶς ἐπικρίνουν καὶ διατάσσουν, ἐκεῖ οἱ ἐργαζόμενοι ἀποβαίνουν φυγόπονοι καὶ παθητικοί, ὑποφέρουν ἀπὸ ἀνησυχίας, διαταραχῆς καὶ νευρώσεως, τὸ δὲ ἥθικόν τοὺς ἐπίπεδον ὑποβιβάζεται. Τὸ χειρότερον εἶναι ὅτι ἡ ἐρεθιστικὴ ἀτμόσφαιρα μεταφέρεται καὶ στὸ σπίτι. Ὅμοια σχεδὸν κατὰστασις παρατηρεῖται ὅπου οἱ προϊστάμενοι

εἶναι ἀδιάφοροι καὶ χλιαροί. Ἀλλαγὴ τῶν προϊσταμένων μὲ ἄλλους, ποὺ δὲν εἶναι οὔτε χλιαροὶ οὔτε δικτατορικοί, ἀλλὰ δημοκρατικοί, ποὺ δείχνουν δηλ. κατανόησι καὶ σεβασμὸ στὸ ἄτομο, ποὺ παρέχουν εὐκαιρίες γι' ἀνάπτυξι τῆς πρωτοβουλίας καὶ συνεργασίας καὶ μεταχειρίζονται τοὺς ἐργαζομένους ὡς ἐλεύθερα ἀνθρώπινα ὄντα, ἐκεῖ δημιουργεῖται ἓνα καινούργιο ὑγιεινὸ κλίμα καὶ παρουσιάζεται μιὰ ψυχικὴ μεταμόρφωσις. Τὰ ἄτομα, ὑπὸ τὴν μαγικὴν ἐπίδρασι τῆς δημοκρατικῆς μεταχειρίσεως, γίνονται ἐργατικά καὶ πειθαρχικά, ἀναπτύσσουν αἰσθημα εὐθύνης καὶ συμβολῆς, ἀπολαμβάνουν ψυχικῆς ἡρεμίας καὶ γαλήνης καὶ χαίρουν ἄκρας διανοητικῆς ὑγείας, τὸ δὲ ἡθικὸ τους ἐπίπεδο παρουσιάζεται ἐξυψωμένο. Τὸ εὐεργετικὸ αὐτὸ ὑγιεινὸ κλίμα μεταφέρεται συνήθως καὶ στὸ σπίτι.

Ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἐπιστημονικῶν συμπερασμάτων στὴν πράξι

Σήμερα σὲ ὅλο τὸν κόσμον λογίζονται σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν τὰ ἀνωτέρω συμπεράσματα γιὰ τὴν ἐπιλογὴ τῶν καταλλήλων προσώπων γιὰ διανοητικὰ θέσεις ἥτοι: διευθυντῶν ἐργοστασίων καὶ ἐπιχειρήσεων, διευθυντῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν, ἐπιστατῶν, ἐπιθεωρητῶν, διευθυντῶν σχολείων καὶ παντὸς εἶδους ἰδρυμάτων. Τὰ εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν τῶν μέτρων ἐξετιμήθησαν στὴν πράξι μὲ τὴν ποιοτικὴ καὶ ποσοτικὴ βελτίωσι τῆς ἐργασίας καὶ μὲ τὸν ἡθικώτερο καὶ ὑγιεινότερο τρόπο ζωῆς.

Τὸ θαῦμα παρατηρήθη πῶς χειροπιαστὸ στὰ ψυχιατρεῖα. Ἐκεῖ ποὺ οἱ πάσχοντες ἐθεωροῦντο «τρελλοὶ δαιμονισμένοι» καὶ «νεραιδόπληκτοι» καὶ ἐκλείνοντο σὲ σιδερόφρακτες φυλακές, σήμερον ἄρχισε νὰ πνέη καινούργιο θεραπευτικὸ κλίμα. Ἡ πολιτικὴ τοῦ «ἀνοικτοῦ νοσοκομείου» γιὰ τὸν ἔξω κόσμον καὶ τῆς «ὀρθάνοικτης πόρτας» γιὰ τοὺς ἐσωτερικοὺς ἀσθενεῖς, κατακτᾷ συνεχῶς ἔδαφος στὰ ψυχιατρεῖα ὅλου τοῦ κόσμου. Οἱ σιδηροδοκοὶ ἀφαιροῦνται ἀπὸ τίς πόρτες, οἱ ἀσθενεῖς ἀπελευθερώνονται ἀπὸ τίς καταθλιπτικὰς καὶ στὰ ἱατρεῖα αὐτὰ δημιουργεῖται μιὰ εὐχάριστη ἀτμόσφαιρα ἀπὸ αἰθούσες στολισμένες μὲ ζωγραφικοὺς πίνακες, ἀπὸ διαδρόμους μὲ διακοσμήσεις καὶ δροσερὲς γλάστρες, ἀπὸ περιποιημένους κήπους, ἀπὸ δασίλλια μὲ ζωοτροφεία καὶ πτηνοτροφεία, ἀπὸ εὐρύχωρα ἀθλητικὰ γήπεδα πλουτισμένα μὲ ὅλα τὰ ἐφόδια. Ἀφ' ἑτέρου στὰ ἱατρεῖα αὐτὰ ὀργανοῦνται ψυχαγωγία πλούσια ἀπὸ χορευτικὰς συναυλίας, μουσικὰ ρεσιτάλ, παιδιὰ, ἀθλητισμὸ, θέατρο καὶ κινηματογράφο. Ὀργανοῦνται δηλ. πλήρης κοινωνικὴ ζωὴ καὶ ἐπὶ πλέον δημοκρατικὸ καθεστῶς αὐτοδιοικήσεως, ποὺ εἶναι ἐγγύησις εὐτυχισμένης ζωῆς.

Χάρis σ' αὐτὴ τὴν τακτικὴν οἱ ἀσθενεῖς, ποὺ πρὶν παρέμεναν ἐπὶ ἔτη καὶ ἐν τούτοις δὲν ἐφευγαν μὲ σώας τὰς φρένας, σώζονται σήμερον. Μέσα σὲ ἐλάχιστους μῆνες ἀποδίδονται στὴν οἰκογένειάν τους θε-

ραπευμένοι.

Στὴ χώρα μας ἂν πρόκειται νὰ τεθοῦν σὲ ἐφαρμογὴ τὰ ἀνωτέρω συμπεράσματα θὰ πρέπει νὰ γίνῃ ἀληθινὴ ἐπανάστασις καὶ ριζικὴ μεταρρύθμισις σὲ πολλοὺς τομεῖς, ποὺ δὲν εἶναι δύσκολο νὰ καθορισθοῦν.

Ἀς ἐλπίζωμε ὅτι στοὺς τομεῖς τῆς ἐκπαιδεύσεως, καὶ τῆς βιομηχανίας, στὰς διοικητικὰς ὑπηρεσίας κλπ. θὰ ὑπάρξουν φωτεινοὶ ἄνθρωποι, ποὺ θὰ λάβουν ἐμπνευσι καὶ ἐνόρασι ἀπὸ τὰ νέα κηρύγματα ὥστε νὰ εἰσηγηθοῦν ὠφέλιμες μεταρρυθμιστικὰς προτάσεις, ποὺ θὰ συμβάλλουν στὴν ἀνάπτυξιν εὐχάριστης δημιουργικῆς ζωῆς καὶ στὴν κατοχύρωσιν τῆς ψυχικῆς ὑγείας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1) Herve Bazin. Νέα θεραπευτικὴ. Παγκόσμιος Ὀργαν. Γενεῦ. Μετ. Σωμ. Ἐπιχ. Περιθ. Ἀπόρων Ψυχοπαθῶν, Ἀθήναι 1959.
- 2) Joseph Wilder and Alberd Lauterbach. Economics and Psychotherapy in progress in Psychotherapy. Masserman and Moren. Grune and Statton. N, York 1959.
- 3) C. M Fleming. The Social Psychology of Education. Routledge and Kegan Paul. London 1957.
- 4) F. S. Freeman. Individual differences. Harrap London 1934.
- 5) C. R. Rogers. Counseling and Psychotherapy. Boston Houghton Mifflin 1942.
- 6) M. Sherif. An outline of Social Psychology. Harper. London 1948.
- 7) S. L. Moreno. Who shall survive? N. York. Beacon House 1953.
τοῦ ἰδίου The Current Climate of Social Psychotherapy. εἰς τὸ Progress in Psychotherapy. Grune and Stratton New York 1959.
- 8) C. M Fleming. Teaching a Psychological Analysis. Methuen London 1958.
- 9) A Deutsch. Daily Telegraph. London 16-59. Εἰς τὴν Νέα ψυχοθεραπευτικὴ Παγκ. Ὀργ. Ὑγείας. Γενεῦ Μετ. Σωματεῖον «Συμπαραστάσις», Ἀθήναι 1959.

Διευθύνσεις συμφώνως τῷ Νόμῳ Α. Ν 1092/88

Ἐκ δότης: Διδ. Ὁμοσπονδία Ἑλλάδος

Πρόεδρος: Δημ. Κουτσουβάλας

Ὁδὸς Ξενοφώντος 15α - ΑΘΗΝΑΙ

Ὑπεύθυνος Τυπογραφείου

Ἐκδοτικὸ Οἶκος Ἰω. Καμπανᾶ

Νικόλαος Σακουλίδης Φιλαδελφείας 4

Η ΣΥΝΗΘΕΙΑ (Ἔξη) ⁽¹⁾

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΑΝ. ΡΟΥΣΚΑ, Ὑποδντοῦ Παιδ. Ἀκαδημίας Λαμίας

1. Ὁρισμός - Ἔννοια - Σπουδαιότητα. — Ὅταν λέγωμε συνήθεια ἢ ἔξη ἐννοοῦμε τὴ διάθεση ἢ τάση ποὺ περικλείομε μέσα μας πρὸς αὐτόματη ἐπανάληψη ὁμοίων ἐνεργειῶν, ἢ ἀναπαραγωγὴ ὁμοίων πράξεων, ποὺ γεννήθησαν ἀπὸ τὴν ἐπανειλημμένην πληρωσὴν τους ἢ ἀπὸ τὴν συνεχῆ ἀσκησὴν τους ἢ τὴν ἀποκτηθεῖσα ἐπιτηδεσιότητα νὰ ἐκτελοῦμε μὲ αὐξανόμενην τελειότητα τὰς ἐπαναλαμβανόμενες πράξεις.

Σ' εὐρύτερη ἔννοια σημειώνομε πὺς συνήθεια εἶναι ἡ εὐκολία διὰ τῆς ἐπαναλήψεως καὶ ἡ κλίση πρὸς αὐτοματισμὸν ἐνεργειῶν καθαρῶς νοητικῶν. Ἡμπορεῖ νὰ εἶναι ἐπίσης μιὰ κινητικὴ μορφή μνήμης σὲ ἐνεργητικότητες διευκολυνόμενες διὰ τῆς ἐπαναλήψεως.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ Leibniz λέγει ὅτι εἶναι ἓνα εἶδος μνήμης, ποὺ διατηρεῖ ὅ,τι κατέκτησε κατὰ τὸ παρελθόν, ἐπιτρέπει νὰ ἐννοήσωμε καλλύτερα τὸ παρὸν καὶ νὰ προβλέψωμε τὸ μέλλον, ἀφοῦ μᾶς κάμνῃ νὰ γνωρίσωμε σὲ ποιὰς δυνάμεις ἡμποροῦμε νὰ ὑπολογίζωμε.

Πραγματικῶς πολὺπλοκες ἐνέργειες, συχνὰ ἐπαναλαμβανόμενες, τείνουν νὰ ἐκτελοῦνται αὐτομάτως καὶ μὲ ἀκρίβεια. Καὶ ἡ μάθηση προχωρώντας φθάνει στὸ σημεῖο, ὥστε νὰ γίνεταὶ αὐτόματη, ἀκριβὴς καὶ στιγμιαία, ὅπως ἡ ἀντανάκλαση. Ἐπειδὴ δὲ ἡ συνήθεια συντελεῖ καὶ στὴν προσαρμογὴ τοῦ ατόμου στὸ περιβάλλον του, ἡμποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι εἶναι μιὰ μέθοδος προσαρμογῆς στὸ περιβάλλον ποὺ ζοῦμε.

Ἀπὸ φυσιολογικῆς πλευρᾶς εἶναι ἓνας νέος δρόμος νευρικῆς ἐκφορτώσεως, δημιουργημένης στὸν ἐγκέφαλο· κάποια διάθεση ποὺ συντελεῖται μὲ τὴν ἐπανάληψη στὸ νευρικὸ σύστημα. Ὁμολογουμένως οἱ κινήσεις καταλείπουν ἴχνη στὸ νευρικὸ σύστημα καὶ γέννησιν ἔτσι μιὰ τάση γιὰ τὴν ἀναπαραγωγὴν τους. Ὅσο δὲ ἰσχυρότερα εἶναι τὰ ἴχνη καὶ τὰ συναισθήματα ποὺ δοκιμάζουμε, τόσο εὐχερέστερη εἶναι ἡ ἀναπαραγωγὴ τῶν κινήσεων αὐτῶν. Ἡ συνήθεια συνεπὶς ἀρχίζει μὲ τὴν πρώτη πράξη, μὲ τὴν πρώτη

ἐνέργεια ἢ κίνηση, πρᾶγμα ποὺ παρετήρησε καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα. Ἄν δὲν ὑπῆρχε μεταβολὴ σὲ κάθε ἐκτέλεση τῶν πράξεων ἢ ἐπαναλήψη δὲν θὰ ἔρχονταν. Ὡστε ἡμποροῦμε νὰ δοῦμε σὲ κάθε πράξη μιὰ συνήθεια ποὺ ἀρχίζει... Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ εἴμαστε προσεκτικοὶ τόσο στὸν ἑαυτόν μας, ὅσον κυρίως εἰς τὸ παιδί μας, ἀφοῦ ἐξαρτῶνται οἱ συνήθειες ἀπὸ τὰς πρώτες πράξεις ἢ ἐνέργειές του...

Ἡ δύναμις τῆς συνήθειας εἶναι μεγίστη· δὲν μᾶς δδηγεί μόνον σὲ πράξεις αὐτομάτως ἐπαναλαμβανόμενες, ἀλλὰ καὶ μᾶς ἀναγκάζει σ' αὐτὸ καὶ ἀποβαίνει δευτέρη φύση. Τοῦτο διέτυπωσε καὶ ὁ Ἀριστοτέλης μὲ τὴν περίφημη φράση του: «ὥσπερ φύσις ἡδὴ τὸ ἔθος». Ἐπιβάλλει δὲ ἡ ἰσχυρὴ συνήθεια καὶ ἄλλες ἀσθενέστερες καὶ τὴν ἴδια τὴ φύση μέχρις ἐνός σημείου τὴν ἐπιβάλλει. Ἡ συνήθεια δημιουργεῖ ἓνα εἶδος πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ἀγκυλώσεως, ἀλλὰ καὶ τὴν προϋπόθεση προόδου, γιὰτὶ μετατρέπει σὲ μηχανικὰς πολλὰς ἐνέργειες, ποὺ ἀρχικῶς ἀπαιτοῦσαν σκέψη καὶ προσπάθεια. Μάλιστα συμβάλλει πολὺ στὴν πρόοδο, ἀφοῦ χωρὶς αὐτὴν τὸ πᾶν θὰ ἦταν μιὰ αἰώνια ἐπανάληψη.

Ὁ James ἰσχυρίζεται ὅτι 99οο τῶν καθημερινῶν πράξεων μας γίνονται συνήθειες. Καὶ ἡ ζωὴ ὁλόκληρη εἶναι γεμάτη ἀπὸ καλὰς ἢ κακὰς συνήθειες. Ὁ ἄνθρωπος τρώγει, ὀμιλεῖ, ντύνεται, χαιρετᾷ κατὰ συνήθεια. Θὰ ἦταν καλὸν νὰ ἐπαγρυπνοῦμε στὴ διαμόρφωση τῶν συνηθειῶν μας, ἀφοῦ μιὰ συνήθεια καθίσταται ἐξ ἴσου τυραννικὴ, ἀσχέτως ἂν εἶναι καλὴ ἢ κακὴ. Γενικῶς εἶναι μιὰ ἀνώτερη καὶ μιὰ κατώτερη μορφή τῆς πνευματικῆς ζωῆς.

2. Εἶδη συνηθειῶν: Ἐνα βασικὸ πρόβλημα μᾶς τίθεται τώρα: Ποιὰ εἶναι ἡ φύσις τῆς συνήθειας; Εἶναι μιὰ μορφή ἀδρανεῖας; Εἶναι ἐνεργητικῆς φύσεως; Εἶναι δημιουργικῆς φύσεως; Ἐκφράζει ἔτσι μιὰ νοητικὴ ἐνεργητικότητα;

Ἡ συνήθεια προέρχεται πάντοτε ἀπὸ μιὰ **πρώτη τροποποίηση** τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ὁργανισμοῦ. Αὐτὴ ἡ τροποποίηση ὅμως ἡμπορεῖ νὰ ἐπιβάλλεται ἀπὸ μιὰ ἐσωτερικὴ αἰτία ἢ νὰ προέρχεται ἀπὸ μιὰ ἐσωτερικὴ ἐνεργητικότητα. Γι' αὐτὸ διακρίνομε τὴν παθητικὴν, τὴν ἐνεργητικὴν τὴν ψυχολογικὴν συνήθεια.

α) Παθητικὴ συνήθεια: Πολλοὶ φιλόσοφοι τοῦ 17ου αἰῶνος, ὅπως ὁ Descartes, ὁ μαθητὴς τοῦ Malebranche, τοῦ 19ου αἰῶνος ὁ A. Conte καὶ ὁ σύγχρονος Léon Dumont, θεωροῦν τὴ συνήθεια παθητικῆς ἀπολύτως φύσεως καὶ ὅτι ἐκτείνεται σ' ὅλα τὰ ὄντα, ἐμψυχα καὶ ἀψυχα. Κατὰ τὴν θεωρίαν αὐτὴν ὁ ὁργανισμὸς δὲν ἀποκτᾷ νέες ἐπιδεδιότητες, τίς λαμβάνει ἐκ τοῦ ἀσυνειδήτου. Ἡ συνήθεια συνεπὶς παίρνει τὴ μορφή μιᾶς μηχανικῆς ἀντιδράσεως τοῦ ὁργανισμοῦ ἐπὶ ἐνός ἐξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ. Ἀλλὰ τοῦτο ἐξαρτᾶται καὶ ἀπὸ τὴν καθολικὴν συγκρότησίν του καὶ τὸ ποῖόν τοῦ ἀσυνειδήτου. Τίθεται στὸν τόνο τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιδράσεως ποὺ ὑφίσταται.

Ἀπὸθεὶ τὴν αἰσθησὴν γιὰ ν' ἀναμορφώσῃ τὴν τρο-

(1) Σχετικὴ Βιβλιογραφία:

- Pradines M., *Traité de psychologie générale*, Paris, 1943.
Lefan L., *Leçon de psychologie*, Paris 4.ε.
James W., *Précis de psychologie* (Traduction de l'Anglais) Paris 4.ε.
Guillaume P., *La formation des habitudes* P.U.F. 1947.
Bourdon B., *Recherches sur l'habitude*, Paris 1961.
Chevalier J., *L'habitude*, 1929.
Main de Biran., *De l'influence de l'habitude sur la faculté de penser*, Paris 4.ε.
Ravaisson., *De l'habitude*, Prris 4.ε.
Van der Veldt J., *L'apprentissage du men vement et l'automatisme*, Paris 1928.
Foulnié P., *I. psychologie*, Paris 4.ε.
Jacot P., *Ὁ δρόμος γιὰ τὴ δημιουργικὴ προσπάθεια* (μετ. Ἀντ. Μοσχολάκη), Ἀθῆναι 1962.
Μωραΐτου Δ., *Γενικὴ Ψυχολογία*, Ἀθῆναι 1955.
Παλαιολόγου Γ., *Παιδαγωγικὴ Ψυχολογία*, Ἀθῆναι 1960.
Βορέα Θ., *Ψυχολογία*, Ἀθῆναι 1934.
Σακελλαρίου Γ., *Γενικὴ Ψυχολογία* Ἐκδ. Β', Ἀθῆναι 1955.
Σακελλαρίου Γ., *Ψυχολογία τοῦ παιδός*, Ἀθῆναι 1953.
Παναγιωτάκη Σ., *Παιδαγωγικὴ Ψυχολογία*, Ρόρος 1954.

ποποίηση. Οι παθητικές συνήθειες έκδηλώνουν την ενεργητικότητα των ζώντων οργανισμών, δημιουργούν δε την **ανάγκη**. Αν άφομοιωθή ή τροποίηση, ο οργανισμός προχωρεί πέραν της αίσθήσεως, που δεν την αίσθάνεται πλέον. π.χ. "Ο άνθρωπος που έχει τη συνήθεια να πίνει, έχει ανάγκη να πίνει και μετά το χορτασμό, αν και δεν εύρισκε καμιά ευχαρίστηση. Κι' αυτή ή ανάγκη, αυτή ή κλίση που δημιουργείται είναι μια τροποποίηση έσωτερικής ενεργείας (1).

Οι έντελώς παθητικές συνήθειες δεν είναι τίποτε άλλο, παρά **μηχανικές**, αλλά πρέπει να δανείζουμε και σ' αυτές κατά τον Lachelier (2) ένα χαρακτηριστικό ενεργητικό, ότι δηλαδή ενεργούν σχεδόν πάντοτε από μια **άποκρυφη βουλευτική** ενέργεια.

6) **Ενεργητική συνήθεια**: "Η συνήθεια έχει πάντοτε την πηγή της σε μια μεταβολή, σε μια τροποποίηση της ενεργητικότητάς μας. Από την πρώτη κιόλας τροποποίηση μια διάθεση δημιουργείται μέσα μας, που μάς ώθει να την επαναλάβουμε. **Αυτή είναι ή ενεργητική συνήθεια** που μάς ώθει να επαναλάβουμε, τι πραγματοποιήσαμε δια της προσωπικής μας ενέργειας. "Η ενεργητική συνήθεια ξυπνά τις επιτηδειότητές μας και ενισχύει τις κλίσεις μας.

"Η ενεργητική συνήθεια αποβαίνει σιγά-σιγά μια **ανάγκη** του οργανισμού, που προξενεί ευχαρίστηση ή πόνο. Περικλείνει τη διάθεση να επαναφέρει εύκολωτέρα πράξεις που επιτύχαμε μια φορά π.χ. ή συνήθεια γραφής, του θαδίσματος, σχηματίζεται από την επανάληψη αυτών των πράξεων (3).

"Όσο επαναλαμβάνεται ή πράξη αυτή, τόσο έμπεδώνεται και γίνεται εύκολη και ενισχύεται περισσότερο, όσο οι αντίθετες κινήσεις γίνονται εύκολωτερες. Ταυτοχρόνως ή τροποποίηση αυτή γίνεται πιο αναγκαία, σιγά-σιγά αυτόματα κι' άσυνείδητη. (1)

Οι περισσότεροι των φιλοσόφων συγκατατίθενται ότι ή συνήθεια έχει μια **άρχη ενεργητική**. Αυτή ή θεωρία άνέρχεται στον "Αριστοτέλη. Στους νεώτερους χρόνους υποστηρίχθηκε από τους Leibniz και Ravaisson (: Γάλλον φιλόσοφον του 19ου αιώνας).

Γενικώς ή **ενεργητική** συνήθεια έπαυξάνει την αυθормησία και διεγείρει την ενεργητικότητα και την κλίση, ενώ ή **παθητική** έλαττώνει την εισδεκτικότητα και εξασθενίζει την ευαισθησία γι' αντίδραση. (Νόμος Ravaisson).

Συνήθειες ενεργητικές ή παθητικές έχουν στο τέλος το ίδιο γενικό αποτέλεσμα: **Ν' άφομοιώσουν την τροποποίησην έως ότου την κάνουν φυσική και τείνουν και οι δυο προς το άσυνείδητο**. "Η συνήθεια δε βξύνει τις παθητικές και εξάπτει τις ενεργητικές δεξιότητες.

"Η συνήθεια είτε υπό την παθητική, είτε υπό την

ενεργητική μορφή της, **τελικώς είναι ενεργητικής φύσεως και άρχίζει με τη ζωή**. Αυτή ή ενεργητικότητα όμως είναι μηχανικής ή διανοητικής και βουλευτικής φύσεως.

γ) **Δημιουργικές (ψυχολογικές) συνήθειες**: Οι συνήθειες των φυτών (τροπισμός, φωτοτροπισμός κλπ.) ενεργούνταν άνευ συνειδήσεως. Οι συνήθειες των έμβιων όμως όντων, συνήθειες κυρίως κινητικές, αν και τείνουν στον αυτόματισμό και στο άσυνείδητο, έχουν την άρχή τους σε μια ενεργητικότητα **διανοητική** και τις περισσότερες φορές **βουλευτική** (2). Το μικρό παιδί π.χ. που κάμνει τα πρώτα του δήματα συγκεντρώνει όλη την προσοχή του στο πρόβλημα της ισορροπίας. Πραγματοποιείται έτσι μια προσπάθεια **προσοχής**. Κι έτσι με τη νοημοσύνη του και τη θελήσή του διορθώνει διαδοχικώς τις πρώτες του προσπάθειες. Κάθε κινητική συνήθεια σχηματίζεται έτσι από διαδοχικές διορθώσεις των πρώτων κινήσεων και δοηθούν εδώ ή **νοημοσύνη** και ή **βούληση** (γι' αυτό λέγεται και δημιουργική).

Τείνει προς τον αυτόματισμό, αλλά με μια αυτό-συγκέντρωση έκλογής: π.χ. Το παιδί που ήξεύρει να θαδίση δεν τεντώνει το κεφάλι, ούτε τους βραχίονες.

"Η δημιουργική αυτή συνήθεια αποκαλύπτει μια **άληθινή άποκτησι**, άκριδώς έπειδή έπεμβαίνει και ή συνείδηση. "Η **κλίση** εδώ ούτε την προκαλεί ούτε την καθοδηγεί.

Στη δημιουργική συνήθεια ή δράση της βουλήσεως υποχωρεί, όσο ή ενέργεια καθίσταται περισσότερον αυτόματα και μηχανική. "Εφ' όσον όμως ή επανάληψη γίνεται άκαταμάχητη, ή βούληση όχι μόνο δεν συμμετέχει, αλλά ή συνήθεια αποκτά τέτοια **δύναμη** ώστε αντίτάσσεται και αυτής της βουλήσεως και της λογικής ... Πρέπει να καταβληθή πολύ μεγάλη προσπάθεια, για να σταματήσουμε ή για να έκτελέσωμε πράξη αντίθετη απ' αυτή.

Αυτή ή **παρέμβαση** της νοημοσύνης και της βουλήσεως στις συνήθειες μάς οδηγεί στην παραδοχή **συνηθειών καθαρών ψυχολογικών** στον άνθρωπο, πέραν των φυσιολογικών, παθητικών ή ενεργητικών. Πράγματι ή συνήθεια παρεμβαίνει σ' όλα τα φαινόμενα της έσωτερικής ζωής και έχει την άρχή της είτε στην αυθόρμητη ενεργητικότητα, είτε στην έκτελούμενη με περίσκεψη, είτε στην έκτελούμενη με θέληση ενεργητικότητα. "Ετσι οι ψυχολογικές συνήθειες προέρχονται, όπως αναφέραμε, από μια ενεργητικότητα νοητική ή συνειδητή.

Σχηματίζονται όπως και οι άλλες συνήθειες: ή προσπάθεια της ενεργητικότητας φέρεται προς τα σπουδαιότερα σημεία δια της προσοχής, ώστε να επιτευχθή ή αποτελεσματική πράξη. "Εχομε δε το ίδιο

(1) "Όλοι γνωρίζουμε τις φυσικές ανάγκες που αποκτήσαμε από την πολλή χρήση π.χ. "Ανάγκη του καπνίσματος, του αλκοολισμού κ.λ.π. "Αλλά παρατηρούμε ένα μεγάλο άριθμό άναγκών ψυχικών του μοντέρνου ανθρώπου, που έχουν άποκτηθή και δεν είναι παρά συνήθειες π.χ. ή ανάγκη των νέων συγκινήσεων κ.λ.π.

(2) Vocab philof de Lalande, article habitude.

(3) Το παιδί έκανε το πρώτο βήμα: Τότε μια διάθεση του δημιουργείται, που το ώθει να κάνει τουτό εκ νέου, έως ότου οι άναγκαίες κινήσεις τελειοποιηθούν.

(1) "Αρα ή ενεργητική συνήθεια τείνει προς το άσυνείδητο.

(2) Οι συνήθειες ήμπορεί να είναι έκούσιες ή άκούσιες από την άρχή π.χ. "Ακουσίως συνήθίζει κανείς να κάθεται στο κρεβάτι του επί πολύ, ενώ ή συνήθεια να σηκώνεται την κανονική ώρα είναι έκούσια. Οι έκούσιες συνήθειες διακρίνονται σε άμεσες και έμμεσες. ήμπορεί επίσης να είναι έκούσιες στην **έξασκησή** τους, π.χ. "Η συνήθεια μιάς άρετής, όπως ή μετριότητα υποθέτει μια επαγρύπνηση άδίσκοπη και ή βούληση είναι πάντοτε έτοιμη να επέμβη. εάν μεγαλώση ή δυσκολία "Η άκούσια συνήθεια είναι καθαρώς αυτόματα και τείνει προς το άσυνείδητο. "Εάν ή άκούσια συνήθεια είναι **ένεκακό**, ή έκούσια είναι ένα δώρον.

αποτέλεσμα : 'Ελάττωση τῆς προσπάθειας, εύκολη πρόοδος, ἀλλὰ ἐδῶ ἡ συνήθεια δὲν καταλήγει στὸ ἀσυνείδητο.

3. Συνήθεια καὶ κλίση, ἐνστικτο, ἀντανανκλαστικὴ κίνηση.

α) Συνήθεια καὶ κλίση : 'Η συνήθεια δὲν ἔμπορει νὰ δημιουργήσῃ τὴν κλίση. Πάντως ἡ φύση εἶναι μιὰ πρώτη συνήθεια καὶ ἔτσι οἱ ἔμφυτες κλίσεις εἶναι τοῦ εἴδους συνηθείας, ἀλλὰ ἂν ἡ συνήθεια εἶναι μιὰ δευτέρη φύση, πρέπει ἡ φύση ἢ ἴδια νὰ μὴ εἶναι πολὺ διαφανερικὴ τῆς συνηθείας. 'Αρα ἡ συνήθεια εἶναι ἀνάγκη νὰ δημιουργήσῃ κλίσεις. Πολλὲς συνήθειες ἐξ ἄλλου δὲν συνοδεύονται ἀπὸ καμμιά κλίση στὴν ἐκτέλεση τῆς πράξεως. Κι ὅταν ἡ συνήθεια φαίνεται πὼς δημιουργεῖ μιὰ κλίση, εὐχαριστεῖται νὰ διευκολύνῃ τὴν ἱκανοποίησιν μιᾶς κλίσεως, ποὺ προϋπήρχε.

'Αντιθέτως βλέπομε ὅτι πολλὲς συνήθειες δημιουργοῦνται ἐπὶ μιᾶς κλίσεως. Αὐτὲς οἱ κλίσεις εἶναι ἀκριδῶς ἡ πηγὴ τῶν πιδ κοινῶν συνηθειῶν μας καὶ τῶν πιδ χρησίμων, αὐτῶν ποὺ θ' ἀποκτήσωμε μὲ τὴ δύναμιν τῶν πραγμάτων καὶ χωρὶς τὴς ἐποῖες ἡ ζωὴ δὲν θὰ ἔμπορουσε νὰ διατηρηθῇ.

β) Συνήθεια καὶ ἐνστικτο : 'Η συνήθεια οὐσιωδῶς διαφέρει τοῦ ἐνστικτοῦ.

Δὲν εἶναι ἔμφυτη, ὅπως αὐτό. 'Η συνήθεια ἀποκτάται, αὐτὸ εἶναι τὸ θεμελιώδες χαρακτηριστικὸ μεταξὺ συνηθείας καὶ ἐνστικτοῦ. 'Αλλ' ἂν καὶ διαφέρει τοῦ ἐνστικτοῦ, πλησιάζει πρὸς αὐτὸ πολὺ. 'Εκδηλώνει, ὅπως αὐτό, τὴ φυσικὴ ἐνεργητικότητα, τὸ αὐθόρμητο τοῦ ζῶντος ὄργανισμοῦ. «'Αφθονεῖ» στὸ εἶδος τῆς φύσεώς του, ἀκολουθώντας τὴ σκέψιν τοῦ Ravaisson (De l'habitude, p. 5, 6, 22, 23). 'Η συνήθεια τοῦ εἶναι μιὰ «δευτέρη φύση», ποὺ ἀποκτήθηκε ἐλεύθερα καὶ τοῦ προσφαίρει τὸν αὐτοματισμό.

γ) Συνήθεια καὶ ἀντανανκλαστικὴ κίνηση : 'Η ἀντανανκλαστικὴ κίνηση φαίνεται ὅτι συνδέεται μὲ τὴ συνήθεια ἢ τοῦλάχιστον μὲ τὴς πιδ ἀπλὲς συνήθειες.

Μιὰ συνήθεια ὅμως δὲν εἶναι ἕνας οἰσοδῆποτε μηχανισμός. Εἶναι ἕνας μηχανισμός ποὺ δημιουργήθηκε ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν μιᾶς ἐπιτηδειότητος τοῦ ζῶντος ὄργανισμοῦ, ὥστε νὰ μεταμορφωθῇ ὁ ἴδιος. 'Εδῶ ὑπάρχει ἕνα στοιχεῖο πλαστικότητος ποὺ δὲν ἐμφανίζει ἡ ἀπλὴ ἀντανανκλαστικὴ κίνηση.

Τὸ οὐσιώδες στοιχεῖο τῆς ἀντανανκλαστικῆς κινήσεως εἶναι ἡ ἄμεση ἀντίδραση. Τοῦτο δὲν προέρχεται ἀπὸ συνήθεια. Αὐτὴ ἡ μεταβίβασις τοῦ ἐρεθισμοῦ καὶ ἡ ἄμεση ἀντίδραση εἶναι ἕνα φαινόμενο «Sui generis», ποὺ δὲν ἀφομοιώνεται πρὸς τὴ συνήθεια, γιὰ τὴν ὁμιλοῦμε γιὰ συνήθεια, ἐννοοῦμε ἀπόκτησιν συνήθειας ἀντιδράσεως καὶ ὄχι μόνον αὐτοματισμὸ ἀντιδράσεως.

4. Πλεονεκτήματα - Μειονεκτήματα :

'Η συνήθεια ἀπλοποιεῖ τὴ ζωὴ καὶ τὴν κάμνει πιδ εύκολη. 'Όσο ὁ ἄνθρωπος εἶναι εὐφρέστερος, τόσο καὶ ἡ ἔκτασις τῶν συνηθειῶν του εἶναι μεγαλύτερη καὶ περιλαμβάνει ὄχι μόνον σωματικὰς δεξιότητες, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ τὴν ἡθικὴ διαγωγή.

Χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ πρακτικὰ ἀποτελέσματα τῆς, γιὰ τὴν περιστέλλει τὸ ποσὸν τῆς συνειδητῆς προσοχῆς τὴν κόπωση ἀπλοποιεῖ τὴς κινήσεις

καὶ μηχανοποιεῖ τὴν ἐνεργητικότητα. Πραγματικῶς μαθαίνομε νὰ ὀδηγοῦμε τὸ αὐτοκίνητο στὴν ἀρχὴ μὲ μεγάλη προσοχὴ ὡς πρὸς κάθε ἐνέργεια. Μὲ τὴν ἐπανάληψιν ὅμως ἡ προσοχὴ στὴς λεπτομέρειες δὲν εἶναι ἀναγκαία, γιὰ τὴν πλέον συνηθίσαιμε νὰ ὀδηγοῦμε τὸ αὐτοκίνητο. 'Η ἀντίδρασις γίνεται χωρὶς κατανάλωσιν πνευματικῆς ἐνέργειας, ταχέως, γιὰ τὴν δὲν προηγείται καμμιά βραδύτητα ἢ σκέψιν, ἀκριβέστερα ἄλλων συνειδητῶν πράξεων. 'Ο ἐνεργῶν κατὰ συνήθεια δὲν σφάλλει.

Τὸ αὐτὸ παρατηροῦμε στὴν ἀρχὴ κάθε ἔργου. Κοπιᾶζομε πολὺ, ὅμως μὲ τὴ συνήθεια κάθε φορὰ καταβάλλομε μικρότερον ποσὸν ἐνέργειας. 'Εκεῖνο ποὺ προξενεῖ τὴν κόπωση εἶναι ἡ συγκέντρωσις τῆς προσοχῆς. Καὶ οἱ κινήσεις μας στὴν ἀρχὴ εἶναι πολλὲς, μὴ ἀναγκαῖες καὶ ἄχρονες, ἀλλὰ σιγὰ-σιγὰ ἡ κάθε ἐκτέλεσις εἶναι διαφορετικὴ τῆς ἄλλης, γιὰ τὴν παραμβαίνει ἡ συνήθεια.

'Επίσης ἡ συνήθεια αὐξάνει τὴ δύναμιν· δύναμιν νὰ ὑποφέρωμε π.χ. τὴς πιδ ζωηρῆς ἐντυπώσεως, νὰ κατανοήσωμεν τὰ πιδ δύσκολα προβλήματα, νὰ ὑπερπηδήσωμε τὴς πιδ ἰσχυρῆς ἀντιστάσεως. Τέλος ἡ συνήθεια συμβάλλει στὴ σταθεροποίησιν τοῦ συναισθηματικοῦ κόσμου. 'Η συνέχισις μερικῶν ἱκανοποιήσεων π.χ. τὴς κάμνει ἀναγκαῖες.

'Η πρώτη λειτουργία κάθε συνηθείας εἶναι ἐπίσης νὰ προσαρμόζῃ τὸ ἄτομο, νὰ διαφυλάττῃ τὴν πείρᾱ του, καὶ νὰ αὐξάνει τὴ δύναμιν τῆς πράξεως.

'Η δευτέρη εἶναι νὰ ἐπιτυγχάνῃ τὴ συνάφειαν στὰ κοινωνικὰ σύνολα, ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν ὡς τὸ ἔθνος καὶ νὰ δημιουργήσῃ τὴν παράδοσιν. Οἱ ἐπαναστάσεις δὲ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ μιὰ ἀποτομὴ ἀλλαγῆς συνηθειῶν.

Τὸ ζήτημα τῶν κακῶν συνηθειῶν εἶναι ἕνα μειονέκτημα. 'Η προσοχὴ μας στὴ γενεσὴ τους πρέπει νὰ εἶναι μεγάλη, γιὰ τὸν ἄνθρωπον μὲ κακὰς συνήθειες εἶναι ὁ ἀπροσαρμόστος στὴ ζωὴ, ὁ προβληματικὸς.

Οἱ συνήθειες ἐπίσης μᾶς σκλαβώνουν σὲ τύπους ποὺ πιθανῶς νὰ εἶναι κοινωνικῶς ἀνεπιθύμητοι, ἢ ἐπιζήμιοι γιὰ μᾶς. 'Επειδὴ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ περισταλοῦν ὁλοτελῶς οἱ κακὰς συνήθειες, θὰ πρέπει νὰ τὴς προλαμβάνωμε, γιὰ τὸν ὅσον εύκόλως ἐμπεδοῦνται μιὰ συνήθεια, τόσον ταχεῖα, ἀκριβῆς καὶ ἰσχυρὴ εἶναι.

5. Διαμόρφωσις συνηθειῶν

α) Συνήθεια καὶ ἀτομικότητα : 'Η συνήθεια ἐνδιαφέρει ὅλες τὴς μορφὰς τῆς φυσικῆς, ἡθικῆς καὶ ψυχολογικῆς ἐνεργητικότητος. Μιὰ συνήθεια, ὅταν σχηματίζεται, δὲν ἔμπορεῖ νὰ εἶναι ἀπομονωμένη ἀπὸ τὸ ψυχολογικὸ περιβάλλον. 'Εχει σχέση μὲ τὴς ἄλλες συνήθειες καὶ μὲ τὴς προηγούμενες.

Κάθε συνήθεια εἶναι μιὰ ἀναδιοργάνωσις, ποὺ οἰκοδομεῖται στὴν προσφερθεῖσα βάση ἀπ' ὅλες τὴς ἄλλες, μὲ τὴν ὑποστήριξίν τους ἢ μὲ τὴν ἀνοχή τους. 'Η ἐπίδρασις ποὺ ἐξασκεῖται ἀπὸ τὴν μιὰ στὴν ἄλλην εἶναι εὐνοϊκὴ ἢ ἀντιενοϊκὴ. Γι' αὐτὸ ἡ ψυχὸσύνθεσις τοῦ ἀτόμου παίζει ἕνα πολὺ σπουδαῖο ρόλον στὴ διαμόρφωσιν συνηθειῶν.

Στοὺς ἀτομικοὺς παράγοντας σχηματισμοῦ συνηθειῶν ἐντάσσονται ἡ ἐπιτηδειότητις, ἡ ἡ φυσικὴ προδιάθεσις καὶ ἡ ἐπανάληψιν. Δὲν ἔμποροῦμε εύκολα ν' ἀποκτήσωμε μιὰ συνήθεια, χωρὶς κάποια προδιάθεσις ἢ φυσικὴ ἐπιτηδειότητις. 'Αποκτάται εύκο-

λώτερον, όταν άπαντά σέ μιá ανάγκη, ή μιá λανθά-
νουσα τάση. Συνυφασμένη με τή φυσική αὐτή τάση
ἀποκτáται ή συνήθεια διá τής επαναλήψεως ή διá
τής συνεχιζομένης πράξεως, έντυπώσεως, καταστά-
σεως. Η δέ εξάσκηση καί οί επαναλήψεις γιά νά εί-
ναι καρποφόρες πρέπει νά είναι μεθοδικές καί άπο-
τελεσματικώς διεσπαρμένες.

Άκόμη γιά νά ἀποκτηθῇ μιá συνήθεια πρέπει νά
μή είναι **ἀντίθετη** τής φύσεως τοῦ ὀργανισμοῦ. Ένας
σκύλος π.χ. δέν ἤμπορεῖ νά μάθῃ νά πετᾷ. Η καρδιά
δέν ἤμπορεῖ νά συνηθίσῃ σέ ὠρισμένου εἶδους στερή-
σεις. Ἐπὶ πλέον ή συνήθεια πρέπει νά ὑποστῇ τήν
ἐπίδραση τοῦ χρόνου. Σπανίως ή δύναμη τής πρῶ-
της τροποποιήσεως είναι τέτοια, ὥστε νά δημιουργή-
σῃ άμέσως μιá συνήθεια.

Ἀπαιτεῖται **χρόνος** γιά τόν σχηματισμό καλῶν
συνηθειῶν. Μιá σχηματιζομένη συνήθεια δέν ἤμπο-
ρεῖ ἐπίσης νά είναι ἀπομονωμένη ἀπό τὸ **εὐρύτερο
κοινωνικό καί φυσικό περιβάλλον**. Οἱ περισσό-
τερες συνήθειες προέρχονται ἀπό τήν ἐπίδραση τής
κοινωνίας στήν ὁποία ζοῦμε. Ἐπιδροῦν πολύ : ή οἰ-
κογένεια, τὸ κοινωνικό, τὸ ἐθνικό περιβάλλον.

Τὸ **φυσικό** περιβάλλον ἐπιδρᾷ με τὸ θερμὸ κλί-
μα με τὸ ὁποῖον ὅπωςδήποτε ὁ ὀργανισμός ἀποκτᾷ
ὠρισμένες συνήθειες προσαρμογῆς. Ὑπέστημεν τήν
ἐπίδραση τοῦ φύχους ή τής ζέστης : Σχηματίζεται μιá
διάθεση, πού μᾶς κάμνῃ νά ὑπομείνωμε ἐκ νέου ...
Κάναμε μιá κίνηση : Δημιουργεῖται μιá διάθεση
πού μᾶς ὠθεῖ νά επαναρχίσωμε αὐτή τήν κίνηση....
Σκεφθήκαμε μιá ἰδέα σχετικῶς με τὸ περιβάλλον μας :
Μιá τροποποίηση ἀποκτοῦμε, πού τείνει νά επαναφέ-
ρῃ τή σκέψη αὐτή στό πνεῦμα μας... Η συνήθεια ἔχει
τήν ἀρχή της συνεπῶς **στήν πρώτη τροποποίηση**
πού ἔχομε κι' ἀπό τήν ἐπίδραση τοῦ εὐρύτερου πε-
ριβάλλοντος.

Στήν τροποποίηση αὐτή ὑπάρχει δημιουργία μιᾶς
διαθέσεως, ὥστε νά τήν επαναφέρῃ κι ἔτσι σχηματί-
ζεται μιá συνήθεια.

6) Γενικοί ὁροι σχηματισμοῦ συνηθειῶν :

1) **Η επανάληψη** : Ἐδῶ ἀναφέρονται δύο ὁροι :
α) Ὁ ἀριθμός τῶν επαναλήψεων τής πράξεως καί β)
τὸ ἐνδιαφέρον πού ἔχει τὸ άτομον κατὰ τήν άποτυ-
χία του. Η επανάληψη είναι ή ἀληθινή αἰτία δη-
μιουργίας συνηθειῶν.

2) **Η κινητικότητα**. Η επανάληψη δίδει μιá
ὥθηση στόν ψυχικό δυναμισμό. Ὁ νόμος τοῦ ἀποτε-
λέσματος τοῦ Thorndike, είναι ή πιὸ γνωστή μορφή
τής ἰδέας τής κινητικότητας. Περιλαμβάνει : α) Τή
σχέση μεταξύ τοῦ ἐρεθισμοῦ καί τής ἀντιδράσεως,
πού δημιουργεῖ καί ἰσχυροποιεῖ, ἂν οἱ συνέπειες αὐ-
τῆς τής ἀντιδράσεως είναι ἱκανοποιητικές. β) Η συ-
νήθεια ἀδυνατίζει καί εξαφανίζεται, ἂν οἱ συνέπειες
είναι μή ἱκανοποιητικές. (Σ' αὐτὸ τὸ δεύτερο σημεῖο
ὁ Thorndike τροποποίησε τή γνώμη του). Εὐχαρί-
στηση καί δυσἀρέσκεια είναι ἀρχές ἐπιλογῆς καί ἐ-
πιδροῦν ἐπὶ τής ἐνεργητικότητας στίς δημιουργικές
περιστάσεις.

Ὁ Leuba εξάσκησε μαθητὲς 11 ἐτῶν, 10' ἐβδο-
μαδιαίως, σέ διάρκεια ἐπτά ἐβδομάδων νά κάμνουν
πολλαπλασιασμούς με διψήφιους ἀριθμούς. Σέ ὁσους
ἔκαναν περισσότερες πράξεις, ἔδινε μιá σοκολάτα.

Η τελική πρόοδος ἦταν κατὰ 52ο|ο ἀνώτερη τής ἀρ-
χικῆς.

Μέθοδοι παθητικές καί ἐνεργητικές : Γιά νά
μάθωμε, ἔχομε ανάγκη μιᾶς μεθόδου παθητικῆς καί
μιᾶς ἐνεργητικῆς. Στήν πρώτη οδηγούμεθα με τρόπο
νά ἐπιτύχωμε τήν πράξη, ὅσον είναι δυνατόν τελειό-
τερα. Στῇ δεύτερῃ καμμιά ὑπόδειξη δέν μᾶς δίδεται,
ἀλλὰ με τήν πρωτοβουλία μας καί τίς αὐτοδιορθώ-
σεις μας φθάνομεν στό ἐπιθυμητὸ περίπου ἀποτελε-
σμα.

Δέν πρέπει νά λησμονοῦμε, ὅτι ή συνήθεια δέν
προσδιορίζεται ἀπό μιá ἐξωτερική πράξη, ἀλλὰ ἀπό
τήν ἐξάρτηση αὐτῆς τής πράξεως ὑπὸ μιᾶς νέας ὁρ-
γάνωσεως τής ἀντιλήψεως.

4) **Μέθοδοι ὀλικές καί ἀναλυτικές** : Φαίνε-
ται ὅτι ή ὀλική μέθοδος διευκολύνει πολὺ τή διαμόρ-
μωση τῶν συνηθειῶν. Πράγματι ή ὀργάνωσή της ἐπι-
τυγχάνεται εὐκολώτερα καί οἰκονομικώτερα, όταν ἀ-
ναχωροῦν ἀπὸ τὸ ὅλον πρὸς τὰ ἐπὶ μέρους. Οἱ πει-
ραματισμοὶ είναι πολυάριθμοι τὰ σχολεῖα με τήν ἰ-
δεοπτική μέθοδο Decroly καί με τήν ἀντίληψη τοῦ
ὅλου στήν ἀνάγνωση κλπ. Ἐνα ποίημα π.χ. διαβά-
ζοντάς το ὁλόκληρο, μαθαίνεται εὐκολώτερα με ἓνα
ἀριθμὸ επαναλήψεων. Ἐγιναν tests με καταλόγους
λέξεων ή συλλαβῶν, καρτῶν πρὸς ταξινόμηση, λαθυ-
ρίνων κλπ.

Συμπερασματικῶς λέγουν οἱ ψυχολόγοι ὅτι ἤμπο-
ροῦμε, χωρὶς ἐξαιρετική προσπάθεια, νά συλλάβωμε
διá μιᾶς τήν πολὺπλοκη μορφή. Ἔτσι ἐνισχύεται ή
συνήθεια. Η συνολική ὑπερέχει στήν οἰκονομία τής
ἀναλυτικῆς μεθόδου κατὰ 26,7 ο|ο. τοῦλάχιστον.

5) **Η ταξινόμησι τῶν ἀσκήσεων** : Ἐνα σπου-
δαῖο πρόβλημα στήν οἰκονομία τῶν επαναλήψεων εἴ-
ναι ἐκεῖνο τής ταξινομήσεως τῶν ἀσκήσεων, μέσα στό
χρόνο πού ἔχομε, προκειμένου ν' ἀποκτήσουμε κά-
ποια συνήθεια. Κι' ἐδῶ ἔγιναν πολλοὶ πειραματισμοὶ
στήν ἀπόκτηση γνώσεων (ποιημάτων, συλλαβῶν, κω-
δίκων). Ἐπειτα ἐπεξέτειναν τήν ἔρευναν στήν ἀπό-
κτηση κινητικῶν ἐπιτηδειοτήτων (μηχανῶν, λαθυρί-
νων). Ὁ νόμος τής ταξινομήσεως τής ἀσκήσεως θά
ἐναρμονίζονταν λοιπὸν με τήν ἀντίληψη κατὰ τήν ὁ-
ποία ή κατάληψη μιᾶς μορφῆς θά ἦταν τὸ οὐσιώδες
φαινόμενο τοῦ σχηματισμοῦ τής συνήθειας.

6) **Η ἡλικία καί ή συνήθεια** : Ὁ σχηματι-
σμός τῶν συνηθειῶν ἐξαρτᾷται ὀχι μόνον ἀπὸ τήν ἀν-
τικειμενική ὀργάνωσι τῶν ἀσκήσεων, ἀλλὰ καί ἀπὸ
τήν φυσιολογική καί ψυχολογική κατάσταση τοῦ ἀ-
τόμου, ὅπως εἶδαμε. Αὐτὸ τὸ πρόβλημα μάλιστα με-
λετᾷται πολὺ, ἀλλὰ ρί ἔρευνες είναι πολὺπλοκες καί
μή ἀποτελεσματικές Ἐδῶ πάνω σπουδαῖο ρόλο παί-
ζει ή ἡλικία. Γνωρίζομε ὅτι ή εὐκολία μαθήσεως σ'
ὅλες τίς μορφές (ἀπόκτηση συνηθειῶν ή γνώσεων) ἐ-
λαττοῦται με τήν ἡλικία.

Κυρίως οἱ συνηθειες ἀρχίζουν ἀπὸ τήν παιδική ἡ-
λικία, πού είναι πιὸ εὐπλαστη, ὅπως λέγη καί ὁ
Πλάτων : «Πλάττεται καί ἐνδύεται τύπος, ὃν ἂν τίς
δούληται ἐνσημεῖνασθαι ἐκάστω» (²).

Ὁ γέροντας δέν ἀποκτᾷ πλέον κινητικές συνη-
θειες, οὔτε συναισθηματικές. Τὰ γούστα του καί τὰ
διαφέροντά του ἔχουν σταθεροποιηθῇ. Ζῇ τὸ παρελ-

θόν δὲν προσαρμόζεται πλέον στις μεταβολές του κλπ.

Τοῦτο ἀποδεικνύουν τὰ πειράματα ζώων : Ἡλικιωμένα ζῶα δὲν ἀποκτοῦν πλέον τὴν καθωρισμένην ἀνάγκασιν. Ἡ ἐπιτηδειότητα νὰ μάθῃ τὸν λαβύρινθον αὐξάνει στὸν ποντικὸν μέχρι τὴν 15ην ἡμέραν, ὕστερα ἐλαττοῦται. Οἱ νέοι εὐκολώτερα ἀποκτοῦν συνήθειας μὲ τις δοκιμὲς καὶ πλάνες, ὅχι μόνον μὲ τὴν κινήτικότητά τους, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἡμποροῦν νὰ τροποποιήσουν τις συνήθειάς τους.

Ἡ ἀπόκτηση ὅμως ἀποτελεσματικῶν ἢ ἐπαγγελματικῶν συνηθειῶν αὐξάνει μὲ τὴν ἡλικίαν τὸν ἄνθρωπον, γιατί ἐξαρτάται ἀπὸ μιὰ ἐσωτερικὴν κατάκτησιν στάσεων καὶ μεθόδων γενικῶς, ποὺ ἔχουν ὡς βάση τὴν βούλησιν. Ὁ ρόλος αὐτῶν τῶν παραγόντων αὐξάνει μὲ τὴν ἡλικίαν. Ὁ ὥριμος ἄνθρωπος καὶ μάλιστα ὁ μορφωμένος ἔχει τὴν συνήθειαν τῆς προσπάθειας καὶ τῆς ὀργανώσεως, ἐνῶ τὸ παιδί δὲν γνωρίζει νὰ μάθῃ θεληματικῶς, νὰ διευθύνῃ τὴν προσοχήν του. Προσπαθεῖ χωρὶς μέθοδον.

Ὁ James ὑποστηρίζει : ὅτι οἱ περισσότερες τῶν συνηθειῶν ἀποκτῶνται μέχρι τοῦ 20οῦ ἔτους. Ἡ ζωὴ μᾶς δείχνει ὅτι ἄνθρωποι ἀπέκτησαν ἐπαγγελματικὴν συνήθειαν πρὸ τοῦ 20οῦ ἔτους καὶ ἐπρόκεισαν. Πάντως ἡ κατάλληλη ἡλικία ἀποκτήσεως ἐπαγγελματικῶν συνηθειῶν εἶναι ἀπὸ τοῦ 20οῦ μέχρι τοῦ 25οῦ ἔτους. Στὰ 25 χρόνια ὑποστηρίζει ὁ James, ὁ καθένας ἔχει ἤδη ἀποκτήσει ὠριμὲς συνήθειας καὶ παρουσιάζουν ὁπωσδήποτε ἕνα σταθερὸν χαρακτήρα. Στὴν ἡλικίαν τῶν 30 ἔτων ἔχει σταθεροποιηθῇ σὰν γύψος...

Αὐτὰ ὅμως φαίνονται κάπως ὑπερβολικά. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι οἱ ἐπαγγελματικὲς συνήθειαι ἀποκτῶνται ἐνωρίς καὶ ἀργά, ἐφ' ὅσον παρουσιάζονται εὐκαιρίες. Τὸ γεγονός εἶναι ὅτι στὸν ὥριμον ἄνθρωπον δὲν παρουσιάζονται συνήθως τέτοιαι εὐκαιρίες καὶ νέαι περιστάσεις γιὰ τὴν ἀπόκτησιν νέων συνηθειῶν.

7) Οἱ νόμοι τοῦ σχηματισμοῦ συνηθειῶν κατὰ τὸν James (1)

Ὁ James διετύπωσε τοὺς ἐξῆς κανόνες γιὰ τὸν σχηματισμὸν μιᾶς καλῆς συνήθειας καὶ γιὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς : α) Ἡ ἀρχὴ πρέπει νὰ στηρίζεται σὲ μιὰ ἰσχυρὴ καὶ ἀποφασιστικὴ ἐναρξιν. Ποτὲ δὲν πρέπει νὰ ἀρχίζωμε μὲ μισὴ καρδίαν καὶ ἀμφιβολίας. Αὐτὴ ἡ ἀρχὴ δικαιολογεῖ κάθε ἐπιτυχίαν, μὲς ὀχυρώνει ἐναντίον τῆς πλήξεως, ἀποτελεῖ τὸ κύριον ἐλατήριο. β) Ποτὲ δὲν πρέπει ν' ἀνεχθοῦμε μιὰ ἐξαιρέσιν, πρὸ πάντων στὶς ἀρχάς : Γιατὶ μιὰ ὑποτροπὴ θραύει τὰ ἐλατήρια καὶ ὅλα εἶναι χαμένα. Ἐδῶ δὲν ἰσχύει ὁ νόμος τῆς ἀσκήσεως (ἐπαναλήψεως). γ) Πρέπει νὰ ζητοῦμε νὰ βάλωμε σὲ ἐνέργειαν μὲ τὴν πρώτην δυνατὴν εὐκαιρίαν τὴν νῆα μας ἀπόφαση. Ὁ καλύτερος χρόνος εἶναι τώρα, σήμερον, ὅποιαδήποτε στιγμή!... Ὅταν ἀναβάλωμε γιὰ αὔριον, εἶναι ἕνας τρόπος νὰ μὴ ἀρχίσωμε ποτέ. Ποτὲ δὲν πρέπει νὰ συγχωροῦμε τὸν ἑαυτὸν μας νὰ ξεφεύγῃ. δ) Πρέπει νὰ διατηροῦμε τὴν προσπάθειαν ζωντανὴν ἐμπρὸς μας μὲ μικρὰ καθημερινὴν ἀσκήσιν. Αὐτὸς εἶναι ὁ δυσκολώτερος τῶν νόμων ψυχολογικῶς. Ὅταν βλέπωμε ὅλα τὰ προβλήματα μας λυμένα καὶ κάθε νέον πρόβλημα τὸ τοποθε-

τοῦμε σὲ μιὰ παλαιὰ κατηγορίαν, χωρὶς νὰ κάνωμε καμμιά προσπάθειαν, τότε ἔχομε γηράσει!...

6) Συνήθεια καὶ ἀγωγή

Ὅπως ἀποδείξαμε μέχρι τώρα ἡ συνήθεια συνάπτεται πρὸς ἕνα θεμελιώδη νόμον τῆς ζωῆς : Τὴν ἀνάγκην προσαρμογῆς τοῦ κάθε ἐμβίου ὄντος πρὸς τὸ περιβάλλον του καὶ πρὸς τις ἐκάστοτε δημιουργούμενες νέες καταστάσεις καὶ ἀνάγκαι. Ἀλλωστε οἱ ἐπιταγές τῆς εἶναι τόσο ἰσχυρές ὅσον καὶ τὰ ἐνστικτα.

Ὁ Montaigne λέγει ὅτι ἡ συνήθεια εἶναι ἡ βασίλισσα τῆς ζωῆς. Ἀρχίζει μὲ τρόπον γλυκὸν καὶ πρᾶον καὶ σιγὰ-σιγὰ χωρὶς νὰ τὸ καταλάβωμε μᾶς ἐπιβάλλει τὴν δεσποτείαν της. Μερικὲς φορές ἔκτοτε μᾶς ἀποκαλύπτεται θίαια καὶ τυραννικὴ, ἀπαγορεύει στὸ πνεῦμα νὰ ἀποφασίσῃ ἐπὶ τῶν κελευσμάτων της καὶ ἀγνοεῖ τὴν βούλησιν...

Τοῦτο ἰσχύει γιὰ μιὰ κακὴν συνήθειαν, ὅσον καὶ γιὰ μιὰ καλὴν. Δὲν εἶναι εὐκολώτερη ἡ ἀπόκτηση τῶν καλῶν ἢ κακῶν συνηθειῶν. Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ἰσχύουν οἱ γενικοὶ νόμοι τῆς μαθήσεως. Ἐτσι πλὴν τῆς ἐπαναλήψεως καὶ ὁ βαθμὸς τῆς εὐαρέσκειας ἀποτελοῦν τὴν βάση, ὅπως ἀναφέραμε, τῆς συνήθειας. Ἐκεῖνο ποὺ πρέπει νὰ γνωρίζωμε πάντως εἶναι, ὅτι ἡ πρόοδος ἐρχεται μόνον, ὅταν κάνωμε τὸ κάθε τι γιὰ νὰ φυλάγωμε ἀνοιχτὴν τὴν ψυχὴν μας. Τὸ παρελθὸν πρέπει νὰ εἶναι σεβαστὸ καὶ τὰ διατηρῆται, ὥστε νὰ ἐπιτύχωμε ἕνα καλύτερον μέλλον. Ἐπειδὴ ὁ μὲς ὑπάρχει ἐξέλιξις, πρέπει νὰ μεταβάλλωμε τις σκέψεις μας καὶ ν' ἀποκτήσωμε ἀνάλογες συνήθειαι.

Ἡ ζωὴ εἶναι μιὰ διαρκὴς πάλη μεταξὺ τῆς στάσεως νὰ ἐξαποστείλωμε τὸ κάθε τι στὴ συνήθειαν (ν' ἀποβοῦμε δηλ. συντηρητικοί) καὶ τῆς στάσεως νὰ παραμείνωμε ἀρκετὰ νέοι, γιὰ νέας προσαρμογές, εὐπλαστοί.

Στὸν τομέα αὐτὸν ἡ ἀγωγή παίζει ἕνα πρωταρχικὸν ρόλον... Τὸ σχολεῖο εἶναι ἐκεῖνο ποὺ θὰ συνηθίσῃ τὸ παιδί στὶς βασικὰς πράξεις τῆς ζωῆς (καθαριότητα, τάξις, ἐπιμέλεια, φιλαλήθεια κλπ.) θὰ τοῦ διατηρήσῃ ὅμως ταυτόχρονα καὶ ζωηρὴν τὴν προσωπικὴν θέλησιν, καὶ τὴν ἱκανότητα γιὰ προσπάθειαν.

Μερικοὶ τῶν φιλοσόφων καὶ παιδαγωγῶν κατάδικάζουν στὴν ἀγωγήν κάθε αὐτοματισμὸν, (Rousseau, Kant κλπ.) ἀλλ' ἡ θέση τους εἶναι ἀστήρικτη.

Ἀλλὰ ἀντιθέτως (Ribot, Le Bon κ.λ.π.) θεωροῦν τὸ ἔργον τῆς ἀγωγῆς σὰ μιὰ ἀπλὴν πρόσκτησιν συνηθειῶν, ποὺ ἐναρμονίζονται περισσότερο τοῦτο πρὸς τὴν ψυχοφυσικὴν σύστασιν τοῦ ἀνθρώπου.

Τὸ ἔργον τῆς ἀγωγῆς εἶναι διπλοῦν ἐπὶ τῆς συνηθείας : α) Ἡ δημιουργία καλῶν συνηθειῶν : Ἐδῶ ἀπαιτεῖται μεγάλη προσπάθεια καὶ μᾶς φαίνεται καλὸν νὰ διαλαλήσωμε μὲ τὸν J. Chevalier : (2)

Κάθε καλὴ συνήθεια ἀποκτάται μὲ μεγάλη προσπάθειαν. Κάθε προσπάθεια δὲν εἶναι καρποφόρος καὶ κάθε καρποφορία δὲν εἶναι τὸ φρῶστο μιᾶς προσπάθειας ἢ δὲν προσμετράται μόνον μὲ τὴν προσπάθειαν. Ἡ ἐπὶ κλήσις τῆς προσπάθειας μὲ τὴν ὁποία φαίνεται ὅτι διορθώνεται ἡ ἀνεπάρκεια, κάμνει νὰ παρεμβάλ-

(1) W. James : précis de psychologie p. 173 κ.ε.

(2) L' habitude, 1929.

νη ένας παράγοντας **έξωτερικός και βοηθητικός**. Αυτό είναι ένα από τα Παιδαγωγικά αξιώματα, που εκφράζει ιδίως την άγνοιά μας. Δσον αφορά τις πραγματικές αιτίες και πρέπει η άγωγή να εξιχνιάση δια-
διά της συνεχούς ενέργειας, δια της οποίας διαμορφώνεται μια καλή συνήθεια, όπως λέγει και ο Πυθαγόρειος Ἰππόδαμος : (°) «Τὰ ἤθη καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα πλάσσει καὶ καροχυττεῖ τὰν ψυχὰν φυσίωσιν ἐμποιέοντα διὰ τῆς συνεχέος ἀεργίης».

Ὁ σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς θὰ εἶναι ἀκόμη ἡ οἰκονομία στὴν προσπάθεια, ἡ ἐπαγρύπνηση στὰ διαφέροντα καὶ πρὸ παντὸς ἡ συνεχὲς ἐργασία ὑπὸ μορφὴν προβλήματος σὲ μιὰ ἐννοια ὠφέλιμη, ἡ ὀργάνωση τῆς πείρας τοῦ μαθητοῦ καὶ ἡ δημιουργία περὶ αὐτοῦ «καταλλήλου περιβάλλοντος», γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῶν καλῶν συνθητιῶν.

Ἡ ἀγωγή πρέπει ἀκόμη νὰ καταπολεμήσῃ στὰ παιδιὰ τὶς τρεῖς κατηγορίες συνθητιῶν : **Τὴν ὑπερβολὴν** σὲ ἐκεῖνο πού ἡ χρῆση του πρέπει νὰ εἶναι κανονική, ἡ τὴ **συχνὴ ἱκανοποίηση** μιᾶς βλαβερῆς ροπῆς. β) **Τὴν ὑπερίσχυση** τοῦ παρορμητισμοῦ στὰ λόγια, στὶς ἀποφάσεις καὶ στὴ γενικὴ συμπεριφορά. γ) **Τὴ διανοητικὴ παθητικότητα**, πού προκαλεῖ τὸν διασκορπισμὸ τῆς σκέψεως (καταλαμβάνεται πότε ἀπὸ ὀνειροπολήσεις, πότε ἀπὸ ἰδιοτροπίες καὶ ἀσήμαντα γεγονότα) καὶ τὴν ἀποδοχὴ χωρὶς ἀντίσταση τῶν παρορμήσεων τῆς κακῆς συνταστροφῆς.

Ἡ ἀγωγή φέρει τὴν εὐθύνη τῆς δημιουργίας τῶν καλῶν συνθητιῶν γενικῶς στὸν τρόφιμον καὶ γι' αὐτὸ πρέπει νὰ ἐνεργῇ ἔτσι ὥστε νὰ ἐπιθυμήσῃ τὸν σχηματισμὸ τῆς συνήθειας, νὰ δημιουργῇ πνεῦμα ἐπιδοκιμασίας, ἱκανοποίηση καὶ εὐαρέσκεια, γιὰτὶ ἔτσι ἐμπεδοῦται μιὰ καλὴ συνήθεια.

β) **Ἡ καταστολὴ μιᾶς συνήθειας** : Γεννᾶται ἀκόμη ἓνα πρόβλημα : Πεθαίνουν οἱ συνήθειες ; Ποτὲ σι' ἀληθινὰ δὲν ἐξαφίζεται μιὰ συνήθεια. Ἢμπορεῖ νὰ χάσῃ ἀπὸ τὴν τελειότητά της ἢ τὴ δύναμή της, ἢμπορεῖ νὰ πέσῃ σὲ ὕπνον, ποτὲ ὅμως δὲν κατέρχεται στὸ μηδέν. Ἀπ' ὅλα αὐτὰ ποῦ κάνομε ἢ δοκιμάσαμε, θὰ μείνῃ πάντοτε κάτι. Κι' ὅταν μᾶς φαίνεται πὼς ἐξαφανίσθηκε μιὰ συνήθεια, ἔχει πέσει σὲ ὕπνο..

Πὼς ἢμποροῦμε ὅμως ν' ἀπαλλαγοῦμε ἀπὸ μερικὲς τουλάχιστον ἢ νὰ τίς καταστείλωμε καὶ νὰ τίς ναρκώσωμε, ἀφοῦ μᾶς τυραννοῦν ; Ἀπαλασσοῦμεθα βεβαίως ὅταν δὲν τοὺς δίνωμε πλέον ἔδαφος

καὶ συμπεριφερόμεθα σὰν νὰ μὴ ὑπῆρχαν π.χ. ὁ καπνιστὴς νὰ μὴ καπνίσῃ πιά...

Μιὰ ὕλικὴ ὀργάνωση τῆς ζωῆς ἐπίσης θὰ βοηθήσῃ πολὺ στὴν καταστολὴ τῶν συνθητιῶν. Ἀν π.χ. ἔχῃ ἓνα ἄτομο ροπὴ πρὸς ὠρισμένες καταχρήσεις, πρέπει ν' ἀποφεύγῃ τὰ ἄτομα καὶ τίς περιστάσεις ποῦ εἶναι γνωστὲς, ὅτι ἐπιδροῦν δυσάρεστα ἐπάνω του. Ἀν χρησιμοποιῇ οἶνοπνευματώδη ἢ κάποια τοξικὴ οὐσία, ν' ἀντικαταστήσῃ αὐτὸ πού παίρνει μὲ κάτι ἄλλο ὀλιγώτερο βλαβερὸ. Ὑστερα ἀπὸ μερικὲς ἐβδομάδες, ἔς τὸ ἀντικαταστήσῃ μὲ κάτι πιὸ ἥπιο.

Θὰ ξεγελάσῃ ἔτσι τὸν αὐτοματισμὸ πού τὸ παρέσυρε ν' αὐτοδηλητηριάζεται. Ἀν εἶναι ὑπερβολικὰ αὐθόρμητο τὸ ἄτομο καὶ ὀμιλῇ ἀπερίσκεπτα καὶ ἀκατάλληλα κλπ. ν' ἀρχίσῃ νὰ κρατῇ κάθε μέρα ἓνα διάστημα, ἔστω καὶ μισῆς ὥρας, ἀπόλυτῃ σιωπῇ καὶ κατόπιν νὰ διπλασιάζῃ τὴ διάρκειαν τῆς σιωπῆς. Θὰ αἰσθανθῇ ὀλιγώτερον τὴν τάση στὴν ἀλόγιστῃ ὀμιλητικότητι.

Γενικῶς ν' ἀποβάλλῃ κάθε σύνδεσμον πρὸς τὸ παρελθόν του, ἂν ἢμπορῇ ἐμολογώντας μάλιστα δημοσίως τὴν πρόθεσή του, νὰ μὴ ἐπιτρέπῃ ποτὲ ἐξαίρεση καὶ ν' ἀπορεύῃ ἀμέσως τὴν ἐκτέλεση τῆς κακῆς συνήθειας.

Ἡ ἀγωγή ὅμως προσπαθεῖ ν' ἀπαλλάξῃ τὰ ἄτομα ἀπὸ τῆς συνήθειας, ἐρευνώντας ν' ἀντικαταστήσῃ αὐτὴ μὲ τὴν ἀπόκτηση μιᾶς νέας ἀξιολογημένης συνήθειας, πού θὰ παρουσιάσῃ ὀλιγώτερα ἐλαττώματα ἀπὸ τὴν προηγούμενη. Αὐτὸ ἢμπορεῖ νὰ συμβαίνει κυρίως σὲ συνήθειες πού ἔχουν γίνει πάθη.

Πέραν ὅμως ἀπ' αὐτὰ χρειάζεται ἀλλαγὴ τοῦ **περὶντος**, τῶν ὅρων τῆς ζωῆς τοῦ ἀτόμου, ὅταν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ κατασταλῇ μιὰ συνήθεια. Ἡ ἀλλαγὴ αὐτὴ θέτει τὸ πρόβλημα νέας προσαρμογῆς, ἄρα ἀποκτήσεως νέων συνθητιῶν. Πολλὲς φορές μὲ τὴν ἀλλαγὴ αὐτὴ ἐξαφανίζονται κακὲς συνήθειες, πού δὲν ἦταν παρὰ ἀντιδράσεις σὲ ὠρισμένη συμπεριφορὰ τοῦ παλαιοῦ περιβάλλοντος, (Αὐτὸ ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν παιδικὴ ἡλικία).

Στοὺς ὠρίμους ἀνθρώπους χρειάζεται καὶ ἀλλαγὴ τῶν **σκοπῶν**, πού ὑπηρετεῖ ἡ συνήθεια. Τοὺς σκοποὺς αὐτοὺς ἴσως καὶ νὰ ἀγνοῇ τὸ ἄτομο, γιὰτὶ εἶναι ἀντικοινωνικοὶ καὶ προέρχονται ἀπὸ τὴν παιδικὴ ἡλικία.

Ἡ συνειδητοποίηση τοῦ σκοποῦ καὶ ἡ παραίτηση τοῦ ἀτόμου ἀπ' αὐτὸ ἐπιτρέπει καὶ τὴν ἐξαφάνιση τῆς συνήθειας.

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑΣ

('Έρευνα και διαπιστώσεις)

Απόσπασμα έγκυκλίου του Έπιθεωρητού κ. Κ. ΜΑΛΟΥΚΟΥ

I. Τα κυριώτερα της αδυναμίας των μαθητών εις το όρθογραφείν αίτια.

1) Κατά κύριον λόγον ή έλλιπής άσκησις εις το όρθογραφείν, ή μη συστηματική γλωσσική των μαθητών καλλιέργεια καί ή άμέθοδος διδ)λία των έν γένει γλωσσικών μαθημάτων.

2) 'Η διγλωσσία—διπλοτυπία των λέξεων— καί ή διδ)λία της γραμματικής επί τη βάσει προχείρων έγχειριδίων, εις ά περιλαμβάνονται άπίθανοι γραμματικοί καί όρθογραφικοί κανόνες, άπεργαζόμενοι την γλωσσικήν άναρχίαν καί άσυνδοσίαν.

3) 'Η χορακτηρίζουσα την εποχήν μας πρακτική καί κατά τό εύδαιμονιστικόν ιδεώδες έννατένισις καί άντιμετώπισις των προβλημάτων της ζωής, ή έχουσα ως άποτέλεσμα καί την έπιπολαίαν επί των έπιστημονικών γνώσεων έμβάθυνσιν.

καί 4) 'Η παρά τοις πλείστοις των μαθητών έλλειψις θεωρητικών ένδιαφερόντων καί προδιαθέσεων, άς ιδιαιτέρως άπαιτεί ή φύσις τοϋ μαθήματος.

II. 'Ημέτεραι άπόψεις καί διαπιστώσεις έκ της γενομένης έρεύνης

1) 'Η μηχανική όρθογραφία κυριαρχεί εις το Δημοτικόν, κατ' έξοχήν δ' εις τας κατωτέρας τάξεις.

3) 'Η παράλληλος διδ)λία της Γραμματικής εις τας τάξεις αύτάς έλάχιστα ύποβοηθεί εις το όρθογραφείν.

3) 'Η λογική όρθογραφία, διά νά είναι άποτελεσματική δέον νά συνδυάζεται μέ δαφιλή άσκησιν καί συνεχείς έφαρμογάς των διδασκομένων όρθογραφικών καί γραμματικών κανόνων.

4) Εις την μηχανικήν όρθογραφίαν, ήτις άπαιτεί έπίμονον άσκησιν, ύπερτεροϋσιν αι θήλεις, δι' δ καί αι μαθήτριαι όρθογραφώσιν περισσότερο των άρρένων εις το Δημοτικόν καί δη εις τας 4 κατωτέρας τάξεις.

5) Οί μαθηταί των πολυθεσίων σχολείων όρθογραφώσιν περισσότερο των όλιγοθεσίων, διότι, άναγιγνώσκοντες οϋτοι καί γράφοντες επί περισσότερο χρόνον, έκμανθάνουσιν εύχερέστερον την όρθογραφίαν διαφόρων λέξεων, λόγω της κατ' επανάληψιν όπτικής άποτυπώσεως καί γραφής αύτών.

6) Διά τόν αύτόν λόγον καί διότι μελετώσιν περισσότερο κατ' οίκον ύπερτεροϋσιν εις την όρθογραφίαν τά τέκνα, κατά πρώτον λόγον των δημοσίων ύπαλλήλων καί κατά δεύτερον των μη χειρονακτικώς εργαζομένων.

7) Οί όπτικοί τύποι (άμιγείς τύποι δέν ύ-

πάρχουσι) καί οί έχοντες θεωρητικές προδιαθέσεις όρθογραφώσι περισσότερο των άλλων. 'Ο συνδυασμός όπτικής, άκουστικής καί γραφοκινητικής άποτυπώσεως των λέξεων ύποβοηθεί δλους τούς τύπους.

8) Τα ριζικά λάθη είναι περισσότερα των άλλων εις όλας τας τάξεις, αίσθητως δ' έλαττοϋνται τά καταληκτικά εις τούς μαθητάς των άνωτέρων τάξεων (οϋχι όλων των σχολείων), άποδεικνυομένης οϋτω άποτελεσματικής της διδασκαλίας της Γραμματικής, όταν ακολουθήται λογική διδακτική πορεία καί γίνεται καθημερινή έφαρμογή των όρθογραφικών καί γραμματικών κανόνων.

9) 'Εκ τοϋ όρθογραφικού κειμένου, έφ' οϋ άσκοϋνται οί μαθηταί επί μίαν μόνον ήμέραν, μετά παρέλευσιν όλίγων ήμερών, λησμονοϋσι την όρθογραφίαν των περισσότερων λέξεων. 'Η όρθογραφία των λέξεων τοϋ κειμένου τοϋτου, έξαφανίζεται τελείως έκ της συνειδήσεως των μαθητών μετά 20 καί πλέον ήμέρας.

10) 'Αντιθέτως έξ όρθογραφικού κειμένου, έφ' οϋ οί μαθηταί άσκοϋνται επί περισσότερας φοράς κατά διάφορα χρονικά διαστήματα, μη απέχοντα πολϋ άλλήλων (επί 3 ή 4 φοράς ανά 2 ή 3 ήμέρας), ό αριθμός των έμφανιζομένων έκ της συνειδήσεως των μαθητών όρθων εικώνων λέξεων, είναι μικρός, διά τόν λόγον αύτόν οί, μέ την 'Ολικήν μέθοδον άποκτώντες την άναγνωστικήν δεξιότητα, μαθηταί της Α' τάξεως ύπερέχουσιν των άλλων άπό άπόψεως όρθογραφικής Ικανότητος, αλλά μόνον εις τας διδασκομένας λέξεις.

11) Γράφουσιν όρθως οί μαθηταί τας λέξεις, αίτινες άπαντώνται συχνάκις εις τά βιβλία των καί τας όποιας κατ' επανάληψιν Χρησιμοποιοϋσιν εις τας γραπτάς των έργασίας.

11) Εις τας άνωτέρας τάξεις σημειοϋνται όλιγώτερα καταληκτικά λάθη επί κειμένων Καθαρευούσης καί περισσότερα επί τοιούτων Δημοτικής. Εις τοϋτο συντελεί ή ένιαία της Καθαρευούσης γραμματική.

καί 13) 'Εκ των ύποβληθέντων ήμιν πινάκων των κατά τάξιν χρησιμοποιούμενων συνήθως λέξεων, διαπιστοϋται μεγάλη διαφορά κατά σχολεία της αύτης περιοχής καί Ιδιομορφίας, τοϋτου όφειλομένου εις τό ότι οί μικροί μαθηταί έχουσιν ως μητρικήν διαλέκτους, λίαν διαφορετικές.

III. 'Επιστημονική έρμηνεία διαπιστώσεων.

Αί άνωτέρω διαπιστώσεις δέν άναιροϋσι τά έπιστημονικά δεδομένα, καθ' ή 1) ή όρθογραφία είναι ύπόθεσις κατά πρώτον λόγον της όράσεως, 2) ό συνδυασμός όπτικο - άκουστικο -

κινητικῶν ἐντύπώσεων ἀγεί ασφαλέστερον εἰς τὸ ὀρθογραφεῖν καὶ εἰς τὴν γέννησιν ἀνσμνηστικῶν εἰκόνων τῶν λέξεων. 3) ἡ λογικὴ μέθοδος διδῶν τῆς ὀρθογραφίας (συνειδητὴ ὀρθογραφία), ἀπαιτοῦσα ἀφαιρετικὰς νοητικὰς ἱκανότητος, φέρει ἱκανοποιητικώτερα ἀποτελέσματα εἰς τοὺς πεπροικισμένους μὲ θεωρητικὰ διαφέροντα, 4) ἡ εἰς χρονικὰ διαστήματα ἀπέχοντα ἀλλήλων ἐπανάληψις κρίνεται, ὡς τὸ σπουδαιότερον μέσον ἐκμάθησεως καὶ διατηρήσεως τῆς ὀρθογραφίας τῶν λέξεων καὶ 5) ἡ ὑπὸ τῶν μαθητῶν τῆς Α' τάξεως ἐκμάθησις ἐξ ἀρχῆς τῆς ὀρθογραφίας ὠρισμένων λέξεων διευκολύνει τὴν «εἰσδοκτικὴν» ἱκανότητα, ὑποβοηθεῖ τοῦτέστιν, εἰς βαθμὸν ὁλονὲν αὐξανόμενον, τὴν μηχανικὴν ἐκμάθησιν τῆς ὀρθογραφίας νέων λέξεων.

IV. Συμπεράσματα

1) Ἡ ἀνάθεσις ὀρθογραφικοῦ κειμένου, διαφορετικοῦ καθ' ἡμέραν καὶ τυχαίως ἐπιλεγόμενου ὑπὸ τοῦ διδῶντος ἢ τοῦ χειρότερον ὑπὸ τῶν μαθητῶν, ἐλάχιστα ὑποβοηθεῖ εἰς τὴν ἀπόκτησιν τῆς ὀρθογραφικῆς ἱκανότητος, δεδομένου ὅτι τὰ ὀρθογραφικὰ κείμενα τῶν ἐπομένων ἡμερῶν δὲν περιέχουσι πολλὰς κοινὰς λέξεις, ὥστε, διὰ τῆς ἀσκήσεως καὶ ἐπανάληψεως, νὰ σταθεροποιηθῇ ἡ εἰκὼν τῶν λέξεων αὐτῶν.

2) Ἐπειδὴ ὁμοῦς ἢ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ὀρθογραφικοῦ τεμαχίου ἀσκήσις ἐπὶ πλείονας τῆς μιᾶς ἡμέρας τυγχάνει, οὐχὶ μόνον ἀνιάρᾳ, ἀλλὰ καὶ ἀνασταλτικῇ τῆς ἱκανότητος τῶν καλῶν μαθητῶν εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς ὀρθογραφίας νέων λέξεων, διὰ ταῦτα δεόν ἕκαστος διδάσκαλος νὰ συμπληρώσῃ τὸ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος καταρτισθὲν λεξιλόγιον, τὸ περιέχον τὰς κατὰ τάξιν χρησιμοποιουμένας συνήθως λέξεις καὶ ἐξ αὐτοῦ, προσθέτων καθ' ἑκάστην καὶ νέας, ἀπαντωμένας εἰς τὰ διάφορα μαθήματα καὶ κρινόμενας ἀπαραιτήτους διὰ τὴν γλωσσικὴν τῶν μαθητῶν καλλιέργειαν καὶ τὸν πλουτισμὸν τοῦ λεξιλογίου τῶν, νὰ συντάσῃ διαφορετικὸν μὲν ὀρθογραφικὸν κείμενον ὀλίγων γραμμῶν καθ' ἡμέραν, περιέχον ὁμοῦς πολλὰς ἀπὸ τὰς λέξεις τῶν κειμένων τῶν προηγουμένων ἡμερῶν, ὥστε, διὰ τῆς ἐπανάληψεως, νὰ μηχανοποιηθῇ ἡ ὀρθογραφικὴ ἐντύπωσις αὐτῶν.

3) Ἡ ὑφ' ἡμῶν λεξικογράφους τῶν συνήθως χρησιμοποιουμένων ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἐκάστης τάξεως λέξεων καὶ ἡ ἀποστολὴ τῶν σχετικῶν πινάκων δὲν εἶναι ἐπὶ τοῦ παρόντος εὐχερής, δεδομένης κάκιστα καὶ τῆς παρατηρουμένης κατὰ Σχολεῖα μεγάλης, ὡς προεξεθέσαμεν, διαφορᾶς, λόγῳ τῆς ποικιλίας τῶν ἐν τῇ

Περιφερείᾳ ὁμιλουμένων διαλέκτων. Δι' ὃ καὶ δεόν ἕκαστος ἐξ ὑμῶν νὰ συμπληρώσῃ τὸ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος καταρτισθὲν λεξιλόγιον, διαγράφων πάντα ἰδιωματισμὸν καὶ πᾶσαν λέξιν, ξένην πρὸς τὴν νεοελληνικὴν καὶ προσθέτων καὶ λέξεις μὴ χρησιμοποιουμένας ὑπὸ τῶν μαθητῶν, ἀπαραιτήτους ὁμοῦς διὰ τὸν καθ' ἡμέραν βίον.

4) Εἰς τὴν Α' τάξιν δεόν νὰ καταβάλληται ἐπίμονος προσπάθεια διὰ τὴν ὀρθὴν ἀποτύπωσιν πάσης νέας λέξεως, εἰς ἣν νὰ ἀγωνταὶ οἱ μαθηταὶ διὰ συστηματικῆς παρατηρήσεως. Τὸ τοιοῦτον, συνεχιζόμενον εἰς ὅλας τὰς τάξεις, θὰ βοηθῇ ὑπὲρ παν ἄλλο μέσον εἰς τὴν ἀποκτήσιν τῆς ὀρθογραφικῆς ἱκανότητος.

5) Δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου θ' ἀποκτήσωσιν οἱ μαθηταὶ μηχανικῶς κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐξαετοῦς ἐν τῷ σχολεῖῳ φοιτήσεώς των τὰς ὀρθὰς εἰκόνας ἱκανοῦ ἀριθμοῦ λέξεων, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων θὰ γράψωσιν ὀρθῶς καὶ triplasiον τοῦλάχιστον ἀριθμὸν συγγενῶν λέξεων, παραγομένων ἐκ τῶν πρώτων.

6) Τὰ σχετικὰ ὀρθογραφικὰ κείμενα δεόν νὰ συντάσσωνται ὑφ' ἑνὸς ἐκάστου διδῶντος καθ' ἐβδομάδα, ἐν ᾧ καὶ τῆς διδασκτέας γραμματικῆς ὕλης.

7) Ἐπὶ τῶν ὀρθογραφικῶν κειμένων καὶ ἐξ ἀφορμῆς τῶν σημειουμένων λαθῶν, δεόν νὰ ἐπαναλαμβάνωνται πολλάκις οἱ ὀρθογραφικοὶ κανόνες, οἱ ἀπλούστεροι τῶν ὁποίων θὰ διδασκωνται ἀπὸ τοῦ Β' ἑξαμήνου καὶ εἰς τοὺς μαθητὰς τῆς Α' τάξεως.

8) Ἡ διδασκαλία τῆς Γραμματικῆς ὑποβοηθεῖ ἀναντιρρήτως τὴν ἐκμάθησιν τῆς ὀρθογραφίας τῶν λέξεων, ἰδίᾳ τῶν καταλήξεων αὐτῶν, ἀλλὰ μόνον ὅταν γίνωνται συνεχεῖς ἀσκήσεις καὶ ἐφαρμογαὶ τῶν διδασκομένων.

9) Τὸ τεμάχιον τῆς ἀντιγραφῆς δεόν νὰ γράφηται καλλιγραφικῶς, ἵνα ἐπὶ περισσότερον χρόνον καὶ μὲ ἐντατικώτεραν προσοχὴν ἀσχολῶνται οἱ μαθηταὶ ὀπτικῶς καὶ κινητικῶς μὲ τὴν ὀρθὴν γραφὴν τῶν λέξεων.

10) Ἡ γραφὴ περιλήψεων τῶν ἄλλων μαθημάτων καὶ γενικῶς πᾶσα γραπτὴ ἐργασία ἀποτελεῖ ἀσκήσιν εἰς τὸ ὀρθογραφεῖν.

καὶ 11) Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Γραμματικῆς τῆς Δημοτικῆς, δεόν, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τοὺς ἀντιστοίχους τῆς Καθαρευούσης κανόνες, νὰ μὴν γίνεται διδασκαλία νέων κανόνων, ὁμοῦς ἀντιθέτων καὶ δημιουργούντων σύγχυσιν καὶ γλωσσικὴν ἀναρχίαν. Τὴν βάσιν θ' ἀποτελῇ ἡ γραμματικὴ καὶ τὸ συντακτικὸν τῆς ἀπλῆς Καθαρευούσης.

ΥΓΙΕΙΝΗ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ

Του κ. ΜΗΝΑ ΖΑΧΑΡΙΑΔΗ, Δημοδιδασκάλου Καβάλας

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγούμενου)

Γ'. ΝΟΜΟΙ ΨΥΧΟΦΥΣΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΤΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Υπάρχουν δύο νόμοι βασικοί, οἱ ὅποιοι ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνονται ἀντιφατικοί, χωρὶς πραγματικῶς νὰ εἶναι τοιοῦτοι. 1. Ἡ ὑπερβολικὴ ποικιλία τῶν ἀναλαμβανομένων ταυτοχρόνως ἐργασιῶν εἶναι βλαβερὰ καὶ 2. Ἡ συνεχής, ἀνευ διακοπῆς, ἐπιμονὴ εἰς τὴν ἰδίαν ἐργασίαν εἶναι ἐξάντλητική.

Τῷ ὄντι ἡ διασκορπισμὸς τῆς πνευματικῆς προσπάθειας πρὸς μέγαν ἀριθμὸν κατευθύνσεων ἐν λίαν βραχεῖ χρονικῇ διαστήματι, καθιστᾷ αὐτὴν ἀτελεσφόρητον καὶ κουραστικήν. Ὅσας ἀρχίζωμεν νέαν ἐργασίαν, ὑπάρχει πάντοτε ποσότης τις ἰσχύος, ἡ ὁποία χάνεται διὰ τὴν ἀρχικὴν τακτοποίησιν. Καὶ μετὰ τὸν ἀγῶνα κινητοποιήσεως ἀρχίζει ἡ ἀποτελεσματικὴ προσπάθεια παραγωγῆς. Κατὰ τὴν στιγμὴν αὐτὴν ὁ ἐργαζόμενος, ἔχει τὴν αἴσθησιν δυσχερείας ἡ ὁποία κατενικήθη. Αἱ λέξεις ἐρχονται μόναι τῶν ὑπὸ τὴν γραφίδα καὶ εἶναι πλέον ἀκριβεῖς.

Ἐπειτα, μετὰ παροδὸν χρονικοῦ τινος διαστήματος, ποικίλου ἀναλόγως τῆς ἀτομικῆς ἱκανότητος καὶ τῆς δυσκολίας τῆς ἐργασίας, ὁ ἐργαζόμενος αἰσθάνεται ὅτι δὲν προχωρεῖ πλέον ἢ ὅτι δὲν εὐρίσκει τὴν ζητούμεν ἑξέλιξιν. Ἐντεῦθεν ἀναπηδᾷ ὁ δεῦτερος νόμος, καθ' ὃν ἐπιβάλλεται ἡ ποικιλία τῆς φύσεως τῆς πνευματικῆς ἐργασίας. Ἐάν, ὅμως, ὡς ἀναφανῇ ἡ αἴσθησις ἐλαττώσεως τοῦ διανοητικοῦ ἀγῶνος, σταματήσωμεν τὴν ἀναληφθεῖσαν ἐργασίαν, ὅχι διὰ νὰ περιορισθῶμεν εἰς πλήρη ἀνάπαυσιν, ἀλλὰ μόνον διὰ νὰ ἀρχίσωμεν ἐργασίαν διαφορὸν, παρατηροῦμεν ταχέως, ὅτι ἡ νέα ἐργασία δὲν κουράζει πλέον ὡς ἡ προηγούμενη, ἐκτελεῖται καλῶς καὶ μὲ ὀλιγώτερον ἀγῶνα, μέχρις ὅτου ἐκ νέου, μετὰ παροδὸν χρονικοῦ τινος διαστήματος, παρουσιασθοῦν ἡ δυσκολία καὶ ἡ κόπωσις.

Ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω δύο ψυχοφυσιολογικῶν νόμων τῆς πνευματικῆς καὶ γενικῶς τῆς σχολικῆς ἀποδόσεως τῶν μαθητῶν μας, στηρίζονται πλεῖστα ὅσα σχολικὰ ζητήματα ὡς τὸ τοῦ σχολικοῦ προγράμματος, ἐνιαίας διδασκαλίας, τῆς ἐπ' εὐκαιρίᾳ διδασκαλίας ὡς καὶ διοφύρων συστημάτων ἀποβλεπόντων εἰς τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ ἰσχύοντος προγράμματος.

Τὸ σύνθημα προγράμμα πράγματι φαίνεται ἀντιτιθέμενον πρὸς τὸν πρῶτον νόμον τῆς ὑπερβολικῆς ποικιλίας, ἐνῶ χωρεῖ σύμφωνον πρὸς τὸν δεῦτερον. Τὴν ὑπάρχουσαν κατάστασιν ἐπιδιώκουν νὰ διορθώσουν ἡ ἐνιαία διδασκαλία, ἡ ὁποία ἀντὶ τῆς κατὰ μαθήματα διαιρέσεως τῆς ὅλης εἰσάγει ἰδιορρυθμὸν σύστημα ἔχον ὡς βάσιν ἐνότητα γνώσεων, ἐνότητα τῆς διδακτι-

κῆς ἐργασίας καὶ δανεισμοῦ τῆς διδασκομένης ὅλης ἐκ τῆς πραγματικῆς ζωῆς, ἡ εὐκαιριακὴ διδασκαλία, ἥτις ὡσάυτως καταργεῖ τὴν συνήθη, ἐν τακταῖς ὥραις διδασκαλίαν καὶ ἐν μέρει καὶ τὰ μαθήματα καὶ ἐξαρτᾷ τὴν ἐκλογὴν τῶν ἐκάστοτε ὑπὸ ἐξέτασιν θεμάτων ἀπὸ τὰς ἀνάγκας καὶ τὰ διαφέροντα τῶν μαθημάτων, τὸ σύστημα Dalton μὲ τὰς αἰθούσας μαθημάτων κλπ, τὸ σύστημα Petersen μὲ τὰς εὐρυτέρας ομάδας παιδῶν πλειόνων ἡλικιῶν καὶ ἄλλα συστήματα.

Περὶ ἐφαρμογῆς συστημάτων ὡς τοῦ Dalton καὶ Petersen εἰς τὰ σχολεῖα μας δὲν δύναται βεβαίως νὰ γίνεταί σκέψις διὰ ποικίλους λόγους.

Δύναται ὅμως κάλλιστα, καὶ κυρίως εἰς τὰς τρεῖς κατωτέρας τάξεις, νὰ ἐφαρμοσθῇ ἡ Ἐνιαία Συγκεντρωτικὴ Διδασκαλία, διὰ τῆς ὁποίας ἀποφεύγεται ἡ κατάρτησις τῆς σχολικῆς ἐργασίας εἰς τόσον διαφορετικὰς, καὶ ἐν πολλοῖς ἀντιθέτους, ἐνασχολήσεις καὶ ἐπιτυγχάνεται ἡ καλυτέρα πνευματικὴ ἀπόδοσις τῶν μαθητῶν. Ἄντι δὲ ἡ ἐξάντλησις πνευματικὴ δὲν ὑπάρχει κίνδυνος νὰ παρουσιασθῇ διὰ τὸν λόγον ὅτι ἡ περὶ μίαν μεθοδικὴν ἐνότητα ἐνασχολήσεως γίνεταί ἀπὸ πολλὰς πλευρὰς.

Καὶ ὅπου ὅμως δὲν ἐφαρμόζεται ἡ συγκεντρωτικὴ διδασκαλία, ἔργον τοῦ διδασκάλου εἶναι νὰ χωρῇ συμφῶνως πρὸς τοὺς δύο ψυχοφυσιολογικοὺς νόμους διὰ καταλλήλου τοποθετήσεως τῶν μαθημάτων εἰς τὸ ἡμερήσιον ἢ ἑβδομαδιαῖον πρόγραμμα ἢ δι' ἐκλογῆς ὅλης βαινοῦσης συμμέτρως πρὸς τὰ παιδικὰ διαφέροντα κατὰ τάξεις. Καὶ ἐντὸς τῆς αὐτῆς διδακτικῆς ὥρας δύναται τὸ ἀλάθητον διδασκαλικὸν ἐνστικτὸν ν' ἀντιμετωπίσῃ παρουσίαζομένην ἐλαττώσιν πνευματικῆς ἱκανότητος τῶν μαθητῶν. Μία μικρὰ ἀνάπαυλα ἐργασίας, ἐν ἀστεῖον κλπ. ὅχι μόνον ἐκδιώκουν τὴν μονοτονίαν, ἀλλ' ἐπιτρέπουν συγχρόνως εἰς τὸ πνεῦμα νὰ ἐπαναρχίσῃ ἐργαζόμενον μὲ νέας δυνάμεις.

Ἐμνήσθημεν ἀνωτέρω τοῦ παιδικοῦ διαφέροντος καὶ τῆς ἀνάγκης τῆς προσαρμογῆς τῆς σχολικῆς ἐργασίας πρὸς τὰ ἐκάστοτε ἐπικρατοῦντα διαφέροντα. Οὕτω γεννᾶται τρίτος ψυχοφυσιολογικὸς νόμος τῆς διανοητικῆς ἐργασίας δυνάμενος νὰ διατυπωθῇ ὡς ἑξῆς:

III. Ἡ ὅλη σχολικὴ ἐργασία, κυρίως δὲ ἡ πνευματικὴ, δεόν ὅπως εἶναι σύστοιχος πρὸς τὰ παιδικὰ διαφέροντα.

Δὲν θὰ ἀσχοληθῶμεν ἐνταῦθα περὶ τοῦ ὁρισμοῦ τοῦ διαφέροντος, τῶν μεθόδων πρὸς ἐρευναν τοῦ παιδικοῦ διαφέροντος, τῶν εἰδῶν αὐτοῦ κατὰ τοὺς διαφόρους ψυχολόγους καὶ παιδαγωγούς, ἀρκούμενοι μόνον εἰς γενικά παιδαγωγικὰ συμπεράσματα. Συμφῶνως πρὸς αὐτά, τότε μόνον εἶναι δυνατόν ν' ἀποβῇ καρποφόρος ἡ μάθησις καὶ νὰ γεννᾷ μόνιμα ἀποτελέσματα ὅταν ὡς βάσις τῆς διδασκαλίας λαμβά-

νεται τὸ παιδικὸν διαφέρον. Τὴν ἀπαίτησιν τῆς παλαιότερας παιδαγωγικῆς, ὅπως ὁ διδάσκαλος διδάσκη διαφερόντως, ἔρχεται νὰ κυρώσῃ ἡ νεωτέρα παιδαγωγικὴ ἔρευνα, ἥτις ὡσαύτως ἀναγνωρίζει τὸ διαφέρον ὡς σπουδαιότατον ποράγοντα τῆς μαθήσεως καὶ προβάλλει τὴν ἀπαίτησιν ὅπως πᾶσα γνώσις γεννᾶται παρὰ τῷ παιδί, καθ' ὃν χρόνον ἀπαιτεῖ αὐτὴν ἡ πρὸς μάθησιν ὁρμή του καὶ πρόκειται νὰ ἱκανοποιήσῃ τὸ φυσικὸν του διαφέρον. Τὰ μνημονευθέντα πορίσματα τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης φωτίζουν πρὸς ὁρθὴν ρύθμισιν ποικίλων ζητημάτων τῆς διδακτικῆς καὶ δὴ 1) τῆς ἐκλογῆς καὶ διατάξεως τῶν γνώσεων καὶ 2) τῶν μεθόδων τῆς διδασκαλίας.

Ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν καὶ διάταξιν τῆς ὕλης δέον ὅπως τὸ σχολεῖον λαμβάνῃ σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν τὸ παιδικὸν διαφέρον, ὅπως τοῦτο ἐμφανίζεται κατὰ τὰς διαφόρους ἡλικίας καὶ προβῇ εἰς ριζικὴν μεταβολὴν τῶν τρόπων κατὰ τοὺς ὁποίους συντάσσονται τὰ προγράμματα καὶ τελεῖται ἡ ἐκλογὴ τῶν διδασκομένων γνώσεων. Εἰς τὴν ἀνωτέρω ἀπαίτησιν στοιχεῖ; κυρίως εἰπεῖν, μόνῃ ἡ ἐπ' εὐκαιρίᾳ διδασκαλία, ἡ εὐρεῖα εἰσαγωγὴ τῆς ὁποίας ἐνδείκνυται κυρίως εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις, ὡς καὶ ἡ ἐνιαία συγκεντρωτικὴ διδασκαλία, ἥτις εἶναι ἐλαστικὴ ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τῶν πρὸς ἐπεξεργασίαν θεμάτων, ἐπιτρέπουσα προσαρμογὴν τῆς ἐκάστοτε διδασκομένης ὕλης πρὸς τὰ διαφέροντα τῶν παιδων. Καὶ ἡ ἀναγραφή ἐν τῷ συνήθει προγράμματι ὥρων πρὸς ἐλευθέρας ἀνακοινώσεις ἐπὶ θεμάτων τῆς προτιμήσεως τῶν καὶ πρὸς λύσιν ἀποριῶν θεωρεῖται σύμφωνος.

Ὡς πρὸς τὰς μεθόδους τῆς διδασκαλίας ἐπιβάλλεται ὁ προσανατολισμὸς τῆς ἐν τῷ σχολεῖῳ τελουμένης μορφωτικῆς ἐργασίας πρὸς τὸν παῖδα, τὰς ἀνάγκας καὶ τὰ διαφέροντα αὐτοῦ καὶ τοὺς τρόπους κατὰ τοὺς ὁποίους οὗτος φύσει μανθάνει.

IV. Ἡ σχολικὴ διανοητικὴ κόπωση

Τὸν ἀσχολούμενον μὲ τὴν ὑγιεινὴν τοῦ πνεύματος πρέπει νὰ ἐνδιαφέρῃ καὶ τὸ ζήτημα τῆς σχολικῆς διανοητικῆς κοπώσεως καὶ ὑπερκοπώσεως διὰ τὴν ὁποῖαν πολλὰ ἐλέγχθησαν καὶ ἐγράφησαν. Ἡ ἀνώμαλος αὐτὴ κόπωσις, ἡ ὁποία ἐκδηλοῦται εἰς μερικοὺς μαθητὰς διὰ συνόλου σωματικῶν καὶ ψυχικῶν διαταραχῶν, διαφέρει τῆς φυσιολογικῆς κοπώσεως κατὰ τοῦτο, ὅτι δὲν ἐκλείπει μὲ τὴν ἀνάπαυλιν, ἡ ὁποία συνήθως ἀρκεῖ διὰ νὰ ἐπανορθώσῃ τὰς συνεπείας τῆς τελευταίας.

Ἡ σχολικὴ ὑπερκόπωσις ὀφείλεται εἰς αἷτια παιδαγωγικά, δρῶντα ἐπὶ ἐδαφῶν εἰδικῶν, μὲ ἄλλας λέξεις ἐπὶ παιδιῶν τὰ ὁποῖα, λόγῳ κληρονομικότητος ἢ συνεπειᾶ νόσων, ἔχουν σύστημα νευρικὸν ἀντοχῆς ἡλαττωμένης ἢ μὲ ἀντιδράσεις ἀνωμάλους. Ὅλα τὰ παιδιά εἶναι δυνητὰ νὰ φθάσουν εἰς τὴν πνευματικὴν κόπωσιν ἐὰν τὰ ἀναγκάζῃ ἢ τὰ ἀφήνῃ τις νὰ ἐργάζονται μὲ μεθόδους κακὰς, ἐκτὸς ἐὰν ἀντιδρά-

σουν διὰ συστηματικῆς ὀκνηρίας. Ἐξαιρουμένων τῶν καθαρῶς ἱατρικῶν αἰτίων, τὰ σχολικὰ αἷτια τῆς διανοητικῆς κοπώσεως δύνανται νὰ καθορισθοῦν ὡς κατωτέρω: 1) Ἡ διάρκεια τῆς πνευματικῆς ἐργασίας ἐν τῷ σχολεῖῳ καὶ κατ' οἶκον, 2) ἡ ἔκτασις τῶν προγραμμάτων, 3) ἡ κατανομή τῶν ὥρων ἐργασίας, 4) περιορισμὸς τῆς κινήσεως τῶν μαθητῶν καὶ 5) πνευματικὴ ἀνισότης μαθητῶν εἰς κάθε τάξιν.

Πρὸς προφύλαξιν καὶ καταπολέμησιν τῆς σχολικῆς ὑπερκοπώσεως δύνανται νὰ προταθοῦν τὰ κατωθι μέτρα:

1) Ἡ διάρκεια τῆς διανοητικῆς ἐργασίας δὲν ἔμπορεῖ νὰ ὑπερβαίῃ ἄνευ μειονεκτημάτων τὰς 2 μέχρι 5 ὥρας ἡμερησίως. Εἰς τὴν ὡς ἄνω διάρκειαν πρέπει νὰ ὑπολογίζεται, ἐν ἀναλογίᾳ, καὶ ἡ κατ' οἶκον ἐργασία, μὴ δυναμένη, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ἐλέγχθη, νὰ καταργηθῇ διὰ πολλοὺς λόγους.

Εἶναι αὐταπάτη νὰ πιστεύωμεν ὅτι ἐφοδιάζομεν τὸ παιδί μὲ πνευματικὰ ἐφόδια, τὰ ὁποῖα θὰ συγκρατήσῃ εἰς ὅλην του τὴν ζωὴν. Ὁ ἐπιδιωκόμενος σκοπὸς εἶναι, εἰς τὴν Στοιχειώδη τοῦλάχιστον ἐκπαίδευσιν, νὰ ἐφοδιάσωμεν τὸ παιδί μὲ δεδομένα οὐσιαστικά καὶ νὰ τοῦ ἐμφυσήσωμεν τὴν διάθεσιν πρὸς ἐργασίαν. Αἱ ἐγκυκλοπαιδικαὶ ἀπόψεις τοῦ προγράμματος, ἔχουσαι ὡς συνέπειαν τὴν ὑπερταχεῖαν παρέλασιν πληθώρας ὑπερβολικῶν γνώσεων, στερουμένων συνεχείας καὶ κακῶς συνδυασμένων, εἶναι, ἀσφαλῶς, ὑπεύθυνοι διὰ τὴν ἐγκεφαλικὴν κόπωσιν τῶν μαθητῶν.

2) Ἡ διάρκεια τῶν μαθημάτων δὲν πρέπει νὰ ὑπερβαίῃ τὰ 50 λεπτά.

3) Μερικὰ λεπτὰ ἀνέσεως σωματικῆς καὶ ἀερισμοῦ μεταξὺ τῶν διαδοχικῶν μαθημάτων εἶναι ὠφέλιμα, ἀλλ' εἶναι ἴσως ὀλιγώτερον καλὸν νὰ διαδέχωνται ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν διδασκαλίαι καὶ μαθήματα ὅλως διαφορετικά, ὡς τοῦτο καὶ ἀλλαχοῦ ἐτονίσθη. Συνδυασμὸς θεμάτων ἀνσλόγων εἰς ἓν πρωινόν, διασκορπίζει ὀλιγώτερον τὴν προσοχὴν καὶ προλαμβάνει τὴν πνευματικὴν κόπωσιν.

4) Αἱ πρωιναὶ ὥραι εἶναι πλέον εὐνοϊκαὶ διὰ τὴν προσοχὴν καὶ τὸν ἀγῶνα, ἐνῶ αἱ ἀπογευματιναὶ—ὅπου εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπάρχουν—θὰ ἀφιερώνωνται πλέον ἐπωφελῶς διὰ τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις καὶ τὰ τεχνικά.

5) Ἡ διδασκαλία πρέπει νὰ προσαρμόζεται πρὸς τὸν μέσον ὅρον τῆς πνευματικῆς καταστάσεως τῆς τάξεως, ἵνα μὴ ὀδηγοῦνται οἱ ὀπισθοδρομικοὶ μαθηταὶ εἰς ὑπερκόπωσιν διὰ τῆς καταβολῆς μείζονος προσπάθειας παρακολουθήσεως τῶν πλέον δυνατῶν.

6) Ἡ τοποθέτησις τῶν μαθημάτων εἰς τὸ ἡμερησίον πρόγραμμα νὰ γίνῃ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δυσκολιῶν τὰς ὁποίας παρουσιάζουν ταῦτα, ὡς ἐκτενῶς περὶ τούτου διαλαμβάνεται εἰς τὴν Γενικὴν Διδακτικὴν.

7) Τέλος αἱ τάξεις δὲν πρέπει νὰ εἶναι πολὺ φορτωμέναι καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν νὰ μὴ ὑπερβαίῃ τοὺς τριάκοντα

3. Διαγνωστικαὶ ἀνωμαλίαι—Διανοητικὴ Καθυστέρησις

Ἐπιλαμβανόμενοι τοῦ θέματος τῆς ὑγιεινῆς τοῦ πνεύματος, νομίζομεν ὅτι δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ μὴ ἐξετάσωμεν δι' ὀλίγων τὰς διανοητικὰς ἀνωμαλίας καὶ τὴν διανοητικὴν καθυστέρησιν τῶν μαθητῶν τῶν σχολείων μας. Ὡς ἐν ἀρχῇ ἐλέγχθη διὰ τὴν παροῦσαν ἐργασίαν διάνοια, νοῦς καὶ πνεῦμα λαμβάνονται ὡς ταυτόσημοι ἔννοια καὶ ὡς πνευματικαὶ λειτουργίαι κυρίως ἡ ἀντίληψις, ἡ προσοχή, ἡ μνήμη, ἡ φαντασία, ἡ κρίσις. Τὸ πνεῦμα ἔχει τὴν ἔδραν του εἰς τὸ νευρικὸν σύστημα καὶ δὴ εἰς τὸν ἐγκέφαλον. Ἡ κληρονομικὴ καταβολή, τὸ περιβάλλον καὶ ἡ ἀγωγή ἀσκοῦν σπουδαιότατην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἐξελλίξεως τῆς διανοίας. Ἀναπτύσσεται δὲ αὕτη ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας κατὰ διάφορον τρόπον εἰς τὰ ἄτομα, ἀναλόγως τῶν ἀνωτέρω παραγόντων καὶ παρουσιάζει πολλὰς διαβαθμίσεις ἀπὸ τῆς ἁκρας εὐφυίας μέχρι τῆς ἁκρας ἀφυίας. Ποίαν πορείαν ἀκολουθεῖ ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις καὶ πότε τελειώνει δὲν εἶναι ἀκριβῶς καθορισμένον. Ὁ κ. Καλλιὰφας ὑποστηρίζει ὅτι περατοῦται κατὰ τὸ 12ον ἔτος, ἐνὺπὸ τῶν πρὸς τοῦτον γίνεται παραδεκτὸν ὅτι συντελεῖται περὶ τὸ 20όν, διερχόμενον 1) τὴν αἰσθητηρίων περίοδον 2) τὴν περίοδον τῆς φαντασίας καὶ 3) τὴν περίοδον τῆς κρίσεως.

Πνευματικὴν ἀνωμαλίαν χαρακτηρίζομεν τὴν μὴ ἀνάπτυξιν τῆς διανοίας μέχρι τοῦ κανονικοῦ βαθμοῦ ἢ ἄλλως τὴν καθυστέρησιν αὐτῆς ὅποτε ἔχομεν τὰ ὑστεροῦντα διανοητικῶς παιδιὰ, ὅπως καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πέραν τοῦ κανονικοῦ βαθμοῦ ὅποτε ἔχομεν τὰ ὑπερέχοντα ἢ ἐφυῆ. Τὸν διδάσκαλον ἐνδιαφέρει ἰδιαιτέρως ἡ διανοητικὴ καθυστέρησις, ἥτις εἶναι ὀλικὴ ὅταν ὅλαι αἱ πνευματικαὶ λειτουργίαι ὑστεροῦν, μερικὴ δὲ ὅταν μόνον μία ἢ καὶ περισσότεραι ὑστεροῦν, τῶν λοιπῶν ἐξελισσομένων ὁμαλῶς.

Ὁ καθορισμὸς τῆς κανονικότητος τοῦ πνεύματος δὲν εἶναι βεβαίως εὐχερής, ἀλλ' ὡς τοιαύτη λαμβάνεται ὅ,τι συναντᾶται ἐπὶ τῆς πλειονότητος, ὁ μέσος δηλαδὴ ὅρος, τὸν ὅποιον εὐρίσκομεν διὰ τῆς πειραματικῆς ἐρεῦνης ἐπὶ τῶν περισσοτέρων ἀτόμων τῆς αὐτῆς ἡλικίας. Γενικῶς οἱ πνευματικῶς καθυστερημένοι διακρίνονται εἰς τρεῖς κατηγορίας 1) εἰς ἰδιώτας 2) εἰς ἡλιθίους ἢ βλάκας καὶ 3) εἰς μωρούς, χωρὶς νὰ ὑπάρχουν σαφὴ ὅρια εἰς τὰς ἀνωτέρω καταστάσεις.

Οἱ Binet—Simon ἀσχοληθέντες μὲ τοὺς μικρόνους, καθορίζουν ἐπακριβῶς τὰ γνωρίσματα ἐκάστης κατηγορίας, ἐπισημαίνοντες καὶ τὰς ἀνωμαλίας, τὰς ὁποίας παρουσιάζει ἐκάστη πνευματικὴ λειτουργία. Ἐνταῦθα δύναται μόνον νὰ ἀναφερθῇ ὅτι οἱ διανοητικῶς ὑστεροῦντες μαθηταὶ θὰ ἠδύναντο νὰ διαχωρισθοῦν εἰς δύο κατηγορίας, λίαν ἐνδιαφερούσας ἀπὸ παιδαγωγικῆς ἀπόψεως.

1) Εἰς τοὺς ἀληθεῖς καθυστερημένους ἢ μικρόνους, οἱ ὅποιοι παρουσιάζουν σοβαρὰν κα-

τὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σχολικὴν καθυστέρησιν, ὀφειλομένην εἰς διανοητικὴν ὑπόλειψιν καὶ ψυχικὰς ἐν γένει διαταραχάς. Ἡ ἀγωγή καὶ ἡ ἐκπαίδευσις αὐτῶν προσκρούει εἰς δυσχερείας καὶ δι' ἐδικῶν ἀκόμη μεθόδων, αἱ ὁποῖαι ἐφαρμόζονται εἰς σχολεῖα ἀνωμάτων καὶ 2) εἰς τοὺς ψευδομικρόνους, οἱ ὅποιοι παρουσιάζουν σχολικὴν καθυστέρησιν, ὀφειλομένην εἰς ἄτακτον φοίτησιν, εἰς βλάβας τῆς ὁράσεως καὶ ἀκοῆς καὶ γενικῶς βλάβας σωματικὰς δυναμένας νὰ προκαλέσουν ψυχικὰς διαταραχάς, ἐνῶ ἡ πνευματικὴ κατάστασις παραμένει κατὰ φύσιν. Οἱ μαθηταὶ οὗτοι ἐξελλίσσονται εἰς καλοὺς, μετὰ τὴν ἐγκαιρὸν διάγνωσιν τῆς παθήσεως τῶν καὶ τὴν κατάλληλον ἰατρικὴν καὶ παιδαγωγικὴν θεραπείαν, χωρὶς πολλάκις νὰ χρειάζωνται ἐδικὰς μεθόδους διδασκαλίας.

Δὲν θὰ ὑπεισέλθωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν αἰτίων τῶν πνευματικῶν ἀνωμαλιῶν τῶν μαθητῶν μας. Ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἀνήκει εἰς τὸ ἔργον τοῦ διδασκάλου εἶναι ἡ ἐγκαιρὸς ἀνίχνευσις τῶν πνευματικῶν ἀνωμαλιῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς, ἀνευ βραδύτητος, λήψεως τῶν ἐνδεκνυομένων ἐκάστοτε μέτρων, ἐκ τῆς ὁποίας δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ βελτίωσις καὶ ἐνδεχομένως καὶ ἡ θεραπεία αὐτῶν.

Ἀπὸ τῆς φοιτήσεως εἰς τὴν πρώτην τάξιν τοῦ σχολείου, ὁ διδάσκαλος δύναται νὰ ἐπισημάνῃ τὰς παρουσιαζομένας διανοητικὰς ἀδυναμίας καὶ νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν τῶν γονέων καὶ τοῦ ἱατροῦ. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐξέτασις τῆς διανοητικῆς καταστάσεως τῶν μαθητῶν διὰ τῶν διαφόρων μεθόδων, ὥς ὑποδεικνύει ἡ ψυχολογία, κατὰ τὴν ἐγγραφὴν ἢ μετέπειτα καθ' ὀρισμένα διαστήματα, μεγάλως ἠθέλην ὑποβοηθῆσαι τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ διδασκαλικοῦ ἔργου. Ὁ διδάσκαλος, ὁ γνωρίζων τὴν πνευματικὴν κατάστασιν τῶν μαθητῶν του, ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς γνώσεως τῆς γενικῆς ψυχοσωματικῆς τῶν καταστάσεως, γνωρίζει ποίας γνώσεις δύναται νὰ δώσῃ, ποίαν ἀπόδωσιν δύναται ν' ἀναμένῃ ἀπὸ αὐτοῦς, ποίας μεθόδους δύναται νὰ χρησιμοποίησιν ἵνα φθάσῃ εἰς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπόν. Εἰς ἀντίθετον περίπτωσιν θὰ παραπαίῃ συνεχῶς, θ' ἀπορῇ διὰ τὴν μὴ ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου του, παρὰ τὴν χρῆσιν ἐπιστημονικῶν μεθόδων καὶ ὅπωςδήποτε θὰ ἐπιτείνῃ τὴν κακὴν κατάστασιν διὰ τῆς νευρικότητός του, τῆς χρήσεως ἀκαίρων ποινῶν καὶ τρόπων διδασκαλίας.

Ἡ ποιοτικὴ γνώσις τῶν μαθητῶν του, ἰδιαιτέρως ὡς ἀτόμων καὶ γενικῶς ὡς τάξεως, σοβαρῶς πρέπει ν' ἀπασχολήσῃ τὸν διδάσκαλον ἂν δὲν θέλῃ ν' ἀποβαίνει ματαία ἡ ἐργασία του καὶ νὰ μὴ βλάβῃ τὴν τε γενικὴν καὶ τὴν πνευματικὴν ὕψιν τῶν μαθητῶν του. Οὐδεὶς σφόδρα, ὁσονδήποτε καὶ ἂν προέρχεται ἐξ εὐγενοῦς γενεᾶς, ἀποδίδει, ἐὰν δὲν γνωρίζωμεν τὴν καταλληλότητα τοῦ ἐδάφους εἰς τὸ ὅποιον θὰ σπαρῇ. Οὐδεμία δὲ ὕλη, οὐδὲν ἐποπτικὸν μέσον καὶ οὐδεμία μέθοδος εἶναι εἰς θέσιν νὰ κάνουν ἐπιτυχὴ τὴν διδασκαλίαν μας καὶ ἐπιτυχὲς τὸ ἔργον μας, ἐὰν δὲν ὑπάρχουν εὐμενεῖς ὁροὶ ἀ-

ποδοχῆς τῶν ἐκ μέρους τῶν μαθητῶν μας.

Εἶναι λοιπὸν ἀπαραίτητον νὰ γνωρίζῃ ὁ διδασκαλὸς πρὸς ποίους μαθητὰς ἀπευθύνεται. Πρὸς τοῦτο πρέπει α) νὰ ἔχῃ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐπιστημονικὴν κατάρτισιν, ἢ ὅποια θὰ τὸν βοηθήσῃ νὰ διακρίνῃ τὴν πνευματικὴν ὑφὴν μαθητῶν καὶ τάξεως ἢ νὰ προβαίνει εἰς ἐξετάσεις τῆς διανοητικῆς τῶν καταστάσεως καὶ β) νὰ καθιερωθῇ ἡ χρῆσις μικρῶν, ἀπλῶν, ἀλλ' ὁπωσδήποτε ἐπιστημονικῶν ψυχογραφημάτων ἢ δελτίων ἀτομικότητος εἰς πάντα τὰ σχολεῖα, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὸς ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν μαθητῶν καὶ ἡ παρακολούθησις τῆς πορείας τῆς ἀναπτύξεώς τῶν ψυχικῶς, πνευματικῶς καὶ σωματικῶς.

4. Ἀνακεφαλαίωσις

Ἀνακεφαλαιοῦντες ὅσα ἀνωτέρω ἐξεθέσαμεν δυνάμεθα ἐν περιλήψει νὰ εἰπώμεν τὰ κάτωθι :

1) Ὁρισμὸς τῆς ἐννοίας πνεῦμα εἶναι ἀδύνατον νὰ δοθῇ ὥστε νὰ γίνῃ παραδεκτὸς ὑπὸ πάντων. Εἰς τὴν παροῦσαν ἐργασίαν τὸ πνεῦμα λαμβάνεται ὡς μία ἐκ τῶν τριῶν ὑποστάσεων, τὰς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος παρουσιάζει ἐν τῇ καθημερινῇ ζωῇ μὲ κυρίως ἐκδηλώσεις τὰς νοητικὰς τοῦ λειτουργίας.

2) Ὑγιεινὴ τοῦ πνεύματος κατὰ ταῦτα σημαίνει τὴν εὐρεσιν καὶ διατύπωσιν συνθηκῶν ἢ κανόνων μὲ τὸν σκοπὸν ὅπως διατηρηθῇ ἡ πνευματικὴ ὑγεία, βελτιωθῇ ἡ πνευματικὴ ἀπόδοσις καὶ ἐν γένει ἐξασφαλισθῇ ἡ ὁμαλὴ πνευματικὴ ἀνάπτυξις τοῦ παιδός.

3) Οἱ κανόνες οὗτοι στηρίζονται ἐπὶ τῶν βασικῶν ἀρχῶν τῆς μεθόδου, τῆς ὑπάρξεως εὐνοϊκῶν φυσικῶν συνθηκῶν καὶ ψυχοφυσιολογικῶν νόμων τῆς πνευματικῆς ἐργασίας. Οἱ ψυχοφυσιολογικοὶ οὗτοι νόμοι εἶναι τῆς ὑπερβολικῆς ποικιλίας τῶν ἀναναλαμβανομένων ταυτογρόνως ἐργασιῶν καὶ τῆς συνεχοῦς ἐπιμονῆς εἰς τὴν ἰδίαν ἐργασίαν, ὡσαύτως δὲ ὅτι πᾶσα ἐργασία δεόντως χωρῇ συστοίχως πρὸς τὰ παιδικὰ ἐνδιαφέροντα καὶ νὰ λαμβάνεται σοβαρῶς ὡς ὅσον ἢ ἀντοχὴ τῶν μαθητῶν πρὸς ἀποφυγὴν τῆς σχολικῆς ὑπερκοπόμεως.

4) Ἡ γνῶσις τῆς πνευματικῆς καταστάσεως τῶν μαθητῶν μας, τῶν τυχόν ἀνωμαλιῶν ἢ καθυστερήσεων κ.λ.π. σπουδαίως ὑποβοηθεῖ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου μας.

5. Ἀντὶ Ἐπιλόγου

Ἵσως πολλὰ ἐλέγχθησαν ἐπὶ τοῦ τεθέντος θέματος ἢ ἂν νὰ ἐχρειάζοντο καὶ ἄλλα ἀκόμη. Ὅπως ὁμως τοῦτο ἐτέθη, εἰς ἡμᾶς ἐναπέκειτο νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὸ ὅρον «ὕγιεινὴ τοῦ πνεύματος» κατὰ τὸ δοκοῦν. Εἰς τὴν παροῦσαν ἐργασίαν ταυτίζεται ἡ ἐννοία πνεῦμα πρὸς τὸν νοῦν, τὴν διάνοησιν. Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῆς ταύσεως ταύτης προσδιορίζεται ἡ «ὕγιεινὴ τοῦ πνεύματος». Εἰς τὴν διατύπωσιν τῶν διαφόρων κανόνων προσεπαθήσαμεν νὰ προσδιορίσωμεν

καὶ ποῖον τὸ ἔργον τοῦ διδασκάλου, διὰ τὴν πνευματικὴν ὑγείαν.

Τὸ ἔργον βεβαίως τοῦ διδασκάλου, καὶ τοῦ σχολείου γενικῶς, δὲν εἶναι μόνον ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις καὶ πνευματικὴ ὑγεία τῶν μαθητῶν του, ἀλλ' ἡ σύμμετρος, ὅχι ἰσορροπὸς ὡς ἐδιδάσκετο ἄλλοτε, ἀνάπτυξις σώματος, ψυχῆς καὶ πνεύματος καὶ ἡ σύγχρονος καλλιέργεια σωματικῶν, ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν λειτουργιῶν, ἵνα ἐπιτευχθῇ ἡ ἀρμονικὴ ἐξέλιξις τῶν τριῶν ἀρχῶν εἰς τρόπον, ὥστε ἡ ἀνάπτυξις τῆς μιᾶς νὰ μὴ γίνεται εἰς βάρος τῆς ἄλλης. Ἡ κατὰ τὰς ἡμετέρας, ἥτις δημιουργεῖται τότε, εἶναι ἐκείνη, τὴν ὅποیان οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἀπεκάλεσαν εὐδαιμονίαν ὡς βασιζομένην ἐπὶ πραγματικῶν θετικῶν καὶ μὴ δυναμένων νὰ ἀπωλεσθοῦν κτημάτων.

Τότε μόνον δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ἐπιδιώκομεν τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς, τῆς διαπλάσεως δηλονότι προσωπικότητος πνευματικῆς, τῆς ὁποίας ἑκφρασις εἶναι ὁ χαρακτήρ τοῦ ἀτόμου, ἐκδηλούμενος διὰ τῶν φυσικῶν, καὶ πνευματικῶν ἐκδηλώσεων ἐνὸς ἐκάστου.

Μὴ δυνάμενοι ὁμως νὰ ἐπεκταθῶμεν, λόγῳ μερικεύσεως τοῦ θέματος, περιωρίσθημεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἀφορώντων μόνον τὴν ὑγιεινὴν τοῦ πνεύματος, ἐλπίζοντες ὅτι τὸ μικρὸν τοῦτο πόνημα ἴσως ἀποτελέσῃ μικρὸν λίθον εἰς τὰ θεμέλια τοῦ οἰκοδομήματος τῆς Ἑθνικῆς Παιδείας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Πολιτισμὸς καὶ ἀγωγή τοῦ ἀνθρώπου : Π. Γκράβιγγερ.
2. Ὁ ἐγκέφαλος καὶ ἡ σκέψις : ἔκδ. Ἀσπιώτη.
3. Στοιχεῖα τῆς Φιλοσοφίας : Rausch-Λάμψα.
4. Ψυχολογία τοῦ παιδός : Ν. Ἐξαρχοπούλου.
5. Γενικὴ Διδακτικὴ : »
6. Ὑλισμὸς καὶ σύγχρονος βιολογία : Σ. Καλλιᾶφα.
7. Τὸ περὶ ψυχῆς πρόβλημα : »
8. Διάννοια, ἐπιστήμη καὶ ἠθικὴ προκοπή : »
9. Παράδοσις Γεν. Παιδ(κ)ῆς, Γεν. Δ(κ)ῆς καὶ ψυχολογίας ἐν τῷ Παν(μ)ῳ Ἀθην. »
10. Ψυχολογία τοῦ Παιδός : Γ. Σακελλαρίου.
11. Σκέψις γιὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν ζωὴν : Alexis Carrel.
12. Ἡ ὑγεία, ἡ ἀσθένεια καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἐφήβου : Α. Ἀσπιώτη.
13. Παιδαγωγικὴ Ψυχολογία : Σ. Παγιατάκη.
14. Σχολεῖον καὶ ὑγεία (μονογραφία) : Μ. Μωυσιδίου.
15. Διανοητικὴ ὑγιεινὴ (») : P. Le Cend्रे.
16. Στ'. τόμος Δημοσιευμάτων Πειραματικῆς.

Η ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΠΑΤΡΙΣ ΤΟΥ ΜΑΘΗΤΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ ΩΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΥ

Ἀπόσπασμα ὁμιλίας τοῦ κ. Ι. Α. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ἐπιθ.)τοῦ Δημ. Σχολείων

... Εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφισβήτησεως ὅτι καὶ τοῦ ιδεωδστεροῦ συστήματος ἀγωγῆς καὶ διδασκαλίας ψυχὴ εἶναι ὁ διδάσκαλος. Ἡ προσωπικότης αὐτοῦ ἐφαρμόζει τὰς διατάξεις, πρακτικοποιεῖ τὰ πορίσματα καὶ ἀναπληροῖ τὰς ἐλλείψεις. Διὰ τοῦτο, ἀγαπητοὶ Συνεργάται, ἡ μετ' ἐνθουσιασμοῦ προσέλευσίς σας εἰς τὴν σημερινὴν μας παιδαγωγικὴν συγκέντρωσιν εἶναι περιεκτικωτάτη εἰς ἔννοιαν διὰ τὴν σφυρηλάτησιν τῶν σχολείων τῆς ἐκπαιδευτικῆς μας περιφέρειας εἰς ἀρραγεῖς βάσεις κοινωνικῆς καὶ ἐθνικῆς ἀνάδοι.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ταύτῃ ἐθεώρησα σκόπιμον νὰ ἐπισύρω τὴν ὑμετέραν προσοχὴν διὰ τὴν ἀρτιωτέραν ὀργάνωσιν καὶ διεξαγωγὴν τῆς κοινῆς μας προσπάθειας ἐπὶ βασικῆς καὶ ὑψίστης σημασίας θέματος. Τοῦτο ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ ἰδιαίτερα πατρίς τοῦ μαθητοῦ καὶ τὸ ἔργον τοῦ διδασκάλου ὡς Παιδαγωγοῦ» ἀποτελεῖ τὸ βάθρον ἐπὶ τοῦ ὁποίου δεόν νὰ ἐδράζεται ἡ παρ' ἡμῖν στοιχειώδης ἐκπαίδευσις καὶ ἀφορᾷ τὴν ἐκδήλωσιν ὑμῶν ὡς παραγόντων τῆς μορφώσεως τῆς Ἑλληνικῆς μας κοινωνίας.

Τὸ ἐν λόγω θέμα εἰς τὰ πλαίσια τῆς σημερινῆς μας συγκέντρωσεως θὰ ἀναπτύξωμεν συνοπτικῶς καὶ θὰ ἐμφανίσωμεν εἰς γενικὰς γραμμάς. Εὐχόμεθα δὲ ὁλοψύχως, ὅπως ἀποβῇ τοῦτο ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ἀποδόσεως τῆς ἐκπαιδευτικῆς μας περιφέρειας.

Συναντῶμεθα ὑπηρεσιακῶς εἰς μεταπολεμικὴν ἐποχὴν. Εἰς χεῖρας μας εἶναι ἀποτεθειμένα τὰ ἅγια τῶν ἀγίων καὶ τὰ πεπρωμένα τοῦ διακεκριμένου καὶ εὐγενοῦς Ἐθνους μας. Διὰ τοῦτο τὸ καθήκον μας διαγράφεται ἱερὸν καὶ ἐπείγον, ἐνῶ αἱ εὐθύναι μας προβάλλουν βαρεῖαι καὶ ἱστορικαί. Δεδομένου δὲ ὅτι ἐκ τοῦ παιδαγωγοῦντος δημοτικοῦ σχολείου διέρχονται ὑποχρεωτικῶς ὅλοι οἱ Ἑλληνόπαιδες καὶ εἰς τὴν γενικὴν μόρφωσιν τούτου ἀρκοῦνται οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν, κατάδηλος εἶναι ἡ βασικὴ σημασία του διὰ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν, τὴν σωματικὴν εὐεξίαν καὶ τὴν ἠθικὴν διάπλασιν τοῦ λαοῦ μας.

Ὅπως ἐτονίσσαμεν καὶ εἰς τὴν ἐγκαινιάσασαν τὴν συνεργασίαν μας πρώτην πρὸς ὑμᾶς ἐγκύκλιόν μας, ἀπὸ τὴν πρὸς τὴν Παιδείαν ὁρμὴν χαρακτηρίζεται ἡ μακραίων τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς πορεία. Ἡ Παιδεία κατὰ τὴν πολυκύμαντον καὶ ὑπέροχον ὁλοκλήρων χιλιετηρίδων βίον τοῦ Ἑλληνισμοῦ προβάλλει ἐπιτεύγματα εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τοῦ πολιτισμοῦ, ἐνῶ ὑψώνει βωμοὺς θυσιῶν καὶ πύργους τροπαίων.

Ἡ Λακωνικὴ, ὅπου μᾶς ἔταξε τὸ καθήκον, εἶναι ὀρεινὴ, ἀνυδρὸς καὶ ἀγονος μὲ ὄρους διαβιώσεως λόγῳ τῆς ἀνεπαρκούς παραγωγῆς λίαν πενιχρούς.

Εἰς τὴν καρδίαν ὁμως τῶν κατοίκων τῆς σώζεται ἡ ἀνάμνησις καὶ ἡ συνείδησις εὐκλεῶν προγόνων ὡς ἀδιάσειστον θεμέλιον ὑγιῶν ἠθικῶν ἀρχῶν καὶ ὑψηλοῦ φρονητισμοῦ. Καὶ ἔχομεν ἐπ' αὐτῆς τῆς πλευρᾶς ὑπὲρ ἡμῶν λίαν εὐνοϊκὰς συνθήκας, λαμβανόμενου ὑπ' ὅψιν ὅτι ἡ μαστίχουσα τὴν μεταπολεμικὴν

μας ἐποχὴν κρίσις εἶναι κατ' ἐξοχὴν πνευματικὴ καὶ οὐχὶ ὑλική.

Εἰς τὴν ἐκπαιδευτικὴν μας περιφέρειαν παρέχουσιν τὸ θέμα ἀγρίας καὶ ἐρήμου χερσονήσου μὲ παράλια ποῦ ἀπὸ μακρὰν φαίνονται ἀπροσπέλαστα διατηρεῖται ζωντανὴ ἡ εἰκὼν ἐνὸς πανενδόξου Ἑλληνικοῦ παρελθόντος ὁλοκλήρων χιλιετηρίδων. Εἰς αὐτὴν ἔκειντο ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα αἱ πόλεις καὶ πολίχναι: Αἰγιάι, Λᾶς, Πύρριχος, Μέση, Ἰππόλα, Τευθρώνη, Ψαμαθοῦς κ. ἄ. Ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια μνημονεύονται ἡ νησίς Κρανάη μὲ τὸν Τρωικὸν πόλεμον καὶ τὸ Τάιναρρον μὲ τὸν Ἡρακλῆ.

Τὰ ἐγκατεσπαρμένα πανταχοῦ Βυζαντινὰ ναῖδρια, οἱ πανύψηλοι πύργοι καὶ τὰ κάστρα δὲν ἀποτελοῦν μόνον μίαν φαντασμαγορίαν. Τόσον αὐτὰ ὅσον καὶ τὸ Πόρτο — Κάγιο, τὸ Λιμένιον, ὁ Δυρός, ὁ Πουλάραβος κ. ἄ. συνιστοῦν ζῶσαν ἱστορίαν τοῦ παλαιοῦ καὶ νεωτέρου πολεμικοῦ μεγαλείου τῆς φύσει ὀχυρᾶς καὶ τραχειᾶς μὲ τὰς στενάς διόδους νοτιωτέρας αὐτῆς ἐσχατιᾶς.

Εἰς αὐτὴν κατέφυγον κατὰ τὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομὰς οἱ πλεῖστοι ἀπὸ τὰς πεδινὰς περιοχὰς διὰ νὰ διατηρήσουν τὴν ἐλευθερίαν των. Ὅταν δὲ ἐπαυσαν νὰ σημαίνων οἱ κώδωνες τοῦ πολυθρυλήτου ναοῦ τῆς Σοφίας τοῦ Θεοῦ καὶ κατελύθη τὸ δεσποτάτον τῆς Πελοποννήσου, ἐδῶ ἀνεζήτησαν καταφύγιον καὶ ἐγκατεστάθησαν ὀριστικῶς πολλοὶ ἀπὸ τὰς ἐπισήμους καὶ ἀρχοντικὰς οἰκογενείας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Τραπεζοῦντος καὶ τοῦ Μυστρά.

Οἱ πρόγονοι τῶν σημερινῶν κατοίκων τῆς περιφέρειας μας κατέρωθωσαν νὰ διατηρήσουν τὴν ἐλευθερίαν των διὰ ἀδιαλείπτων ἀγώνων καὶ νὰ παρέχουν ἄσυλον εἰς τοὺς καταδιωκομένους ὑποδούλους Ἑλλήνας ἐπὶ σειρὰν ἑκατονταετηρίδων.

Καὶ τὴν Λακωνικὴν μὲ τὰ ἀπόκρημα καὶ φαλακρά βουνὰ καὶ τὰ ἐνσφηνωμένα εἰς τὰς ἀπροσίτους πλαγιάς χωρία, τὴν ἀγαποῦν μετὰ πραγματικοῦ πάθους. Καὶ αὐτὴν ἡμεῖς ὡς ἐπαξίως ἱεουργοῦντες εἰς τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐκπαιδευτήριον τοῦ λαοῦ μας δημοτικὸν σχολεῖον πρέπει νὰ γνωρίσωμεν καὶ νὰ ἀγαπήσωμεν ὡς περιβάλλον τῶν πνευματικῶν μας τέκνων, αἰσθητὸν καὶ αὐλόν, παρῶν, παρελθόν καὶ μέλλον, ὥστε σταθερῶς, ἀσφαλῶς καὶ οἰακοστρόφως νὰ συνεχίσωμεν ἐν τῷ σχολεῖν συστηματικώτερον καὶ πληρέστερον τὸ ἔργον τῆς οἰκογενείας.

Τὸ ἔδαφος, ὁ οὐρανός, τὰ ὕδατα, ἡ χλωρίς, ἡ παῖς, οἱ κάτοικοι ἐν τῷ σχήματι τῆς αἰτιότητος καὶ τῆς σκοπιμότητος ἀνήκουν εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἀναμορφωτικῆς προσπάθειας ἐνὸς ἐκάστου ἐξ ἡμῶν.

Ἄς παρωθήσωμεν τοὺς μαθητὰς μας καταλλήλως εἰς τὴν συλλογὴν σπερμάτων, φυτῶν, ὀρυκτῶν κ. ἄ. πρὸς κατάρτισιν συλλογῶν Φυσικῆς Ἱστορίας. Ἄς πλουτίσωμεν δὲ αὐτὰς μὲ ταριχευμένα πτηνὰ καὶ μικρὰ θηλαστικά ἐξ ὧν δὲν ὑποπίπτουν εἰς τὴν ἀμεσον ἀντίληψίν των.

Οὗτοι ἐπίσης δύνανται νὰ μᾶς βοηθήσουν εἰς τὴν συλλογὴν παραδόσεων, θρύλων, μύθων, παραμυθιῶν, παροιμιῶν, αἰνιγμάτων, μοιρολογιῶν, ποιημάτων, ἡθῶν, ἐθίμων, ἀσμάτων, παιγνίων, χορῶν, εὐχῶν κ.ἄ. Αἱ ἑορταί, αἱ πανηγύρεις, ἡ θήρα, ἡ ἀλιεία, ἡ τέχνη, ἡ μετεωρολογία, ἡ θεραπευτικὴ καὶ ἡ οἰκοκυρῶσυνή αἱ γίνονται θέματα προσωπικῆς μας ἀπασχολήσεως καὶ ἐμβαθύνσεως. Τὸ δὲ χρονικὸν τοῦ χωρίου, τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ σχολείου, αἱ ἐξέχουσαι φυσιογνωμίαι καὶ οἰκογένειαι τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, τὰ ἱστορικά τῆς Ἐπαρχίας, τῆς περιφερείας Λακωνικῆς καὶ τοῦ νομοῦ Λακωνίας θὰ πλαισιωθοῦν ἀπὸ τὸν ἔχοντα συναίσθησιν τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ ἀποστολῆς διδασκαλὸν διὰ πεζῶν καὶ ἐμμέτρων κειμένων ἀπὸ συναφεῖς πηγᾶς.

Ἄς γίνοντο στέγη σχολείου ἡ σκιά τῶν δένδρων, θρανία ἡ χλόη τῆς ἐξοχῆς καὶ ἀτμόσφαιρα αἰθούσης παραδόσεως ἡ θαλασσία αὐρα! Ὁ περίπατος, ἡ ἐκδρομὴ θὰ φέρουσι τοὺς μικροὺς μαθητὰς μας εἰς ἀρχαιολογικοὺς χώρους, χριστιανικὰ μνημεῖα, φρούρια καὶ ἡρώα. Θὰ γνωρίσουν ἀκόμη καὶ θὰ χαροῦν οὗτοι ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν μας τὴν θεὰν τοῦ πελάγους καὶ τὸ ὕψος τοῦ βουνοῦ, ἐκλεκτὰ τοπία ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, τὸν φλοῖσβον τοῦ κύματος καὶ τὸ θρόισμα τοῦ δάσους, τὴν ποικιλίαν τῶν ἀνθέων τοῦ ἀγροῦ καὶ τὸ ἀργυρόχρουν τοῦ ἐλαιῶνος, τὴν μουσικὴν τῶν πτηνῶν καὶ τὴν σιωπὴν τῆς ἐρημίας καὶ γενικῶς τὴν ὄψιν τῆς ἰδιαιτέρας τῶν πατρίδος κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχὰς τοῦ ἔτους.

Ὁ ἡμεροδείκτης, τὸ θερμόμετρον τοῦ τοίχου, ὁ ἀνεμοδείκτης καὶ ἡ παρακολούθησις τοῦ καιροῦ, ἡ ἐναπόθεσις εἰς τὴν «οἰκογενειακὴν γωνίαν» τῆς αἰθούσης παραδόσεως φυτῶν, καρπῶν, εἰκόνων κ.ἄ. χαρακτηριστικῶν τῆς χλωρίδος καὶ πανίδος, τῆς ζωῆς καὶ κινήσεως ἐκάστης ἐποχῆς τοῦ ἔτους θὰ συνθέσουν χαροποιὸν καὶ προακτικὸν ἀπὸ πάσης πλευρᾶς ἀντίλαλον.

Ὁ σχολικὸς κήπος, αἱ γάστραι καὶ τὰ γαστρίδια μὲ φυτὰ ἐκ τῶν διδασκομένων, ἡ τεχνητὴ φωλεὰ καὶ κυψέλη, τὸ εὐρυχώριον, τὸ ἐλεύθερον ἀπόγευμα, τὸ ἡμερολόγιον τῆς τάξεως, ἡ βιωματικὴ ἀφόρμησις τῆς διδασκῆς καὶ παιδεύσεως, ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἐνιαίας διδασκαλίας, ἡ αὐτοδιοίκησις τῶν μαθητῶν ἄνευ ὑπερπαιδικῶν θεσμῶν, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ διδασκάλου, ἡ συμμετοχὴ τοῦ σχολείου εἰς τὰς ἀγροτικὰς ἐργασίας, τὰς ἑορτασίμους καὶ κοινωφελεῖς ἐκδηλώσεις, ἡ ἐπὶ τῇ λήξει τοῦ διδακτικοῦ ἔτους ἐκθεσις ζωῆς καὶ ἐργασίας τῶν μαθητῶν θὰ δώσουν χρῶμα, τόνον καὶ περιεχόμενον εἰς τὴν γενέθλιον γῆν τῶν τροφίμων.

Ἀπαύγασμα δὲ τῆς τοιαύτης ἐρεῦνης, μελέτης καὶ βιώσεως τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος ἀπὸ φυσιοκρατικῆς καὶ πολιτισμογνωστικῆς ἀπόψεως θὰ εἶναι ἡ συγκρότησις ἐν τῷ σχολείῳ Μουσείου Φυσιογνωσίας καὶ Ἀρχείου Ἱστορίας καὶ Λαογνωσίας.

Τὸ ἐπίτευγμα τοῦτο διδασκάλου καὶ μαθητῶν θὰ συμπληρωθῇ μὲ χάρτας, γραφικὰς παραστάσεις, διαγράμματα κ.ἄ. γεωγραφικῆς ἐνημερώσεως, μέσα συγκοινωνίας, ἀγνωστα ἢ παρωχημένων ἐποχῶν εἰς εἰκόνας ἢ ἀθύρματα, παλαιὰς φωτογραφίας κατοίκων διὰ τὰς ἐνδυμασίας καὶ τὰς οἰκογενειακὰς καὶ κοινωνικὰς, θρησκευτικὰς καὶ ἐθνικὰς αὐτῶν ἐκδηλώσεις, χειρόγραφα ἔντυπα καὶ εἰς σχέδια καὶ ἰχνογραφημέ-

να κτίσματα—ἐργαλεῖα—σκεύη κ.ἄ. κειμήλια. Ἐντὸς αὐτῶν ζῇ ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ μας. Εἶναι ἐθνικοὶ θησαυροὶ ἐκπαιδεύσεως ἀνεκτιμήτου ἀξίας. Διὰ τοῦτο τὸ χρέος πάντων διὰ τὴν διάσωσιν αὐτῶν ἀπὸ τὴν ἀγνοίαν, τὴν φθοράν, τὴν ἀπώλειαν καὶ τὴν λήθην εἶναι ἱερόν. Τὸ δὲ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην καθήκον μας ἐπεῖγον.

Διὰ πάντων τῶν ὡς ἄνω τὰ μέτρα τῆς παιδονομίας καὶ τὰ μέσα τῆς ὀδηγητικῆς γίνονται ἀφθονώτερα, ἡ μάθησις χρησιμώτερα καὶ ἡ δημιουργικὴ ὑμῶν ἐνέργεια, ἐδραζομένη ἐπὶ τῆς ἰδιοτυπίας τῆς Ἐθνικῆς μας ἰδιοσυστάσεως, ἀποβαίνει ἀποδοτικώτερα.

Ἐν τῇ ὁλότητι τῶν σχέσεων ἐμπειρίας καὶ ἀναστροφῆς τῆς γενετῆρας, εὐρύτερον τῆς Λακωνικῆς καὶ τοῦ Νομοῦ Λακωνίας, γενικώτερον τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Ἑλλάδος, ἔχοντες ὡς βάσιν ἀγωγῆς καὶ διδασκαλίας τὰ ὑπὸ ἀτομικὰς, ὁμαδικὰς καὶ κοινοτικὰς μορφὰς βιώματα τῶν πνευματικῶν σας τέκνων, θὰ καλλιεργήσητε εἰς τὰς συνειδήσεις αὐτῶν τὴν θρησκευτικότητα, τὴν ἱερότητα τῆς οἰκογενείας, τῆς ἠθικῆς τάξεως, τοῦ Νόμου, τὴν ἀνάγκην τῆς πειθαρχίας καὶ τῆς ὑπακοῆς εἰς τὰς ἐπιταγὰς τοῦ Κράτους. Προσέτι θὰ ἐμπνεύσητε εἰς τοὺς τροφίμους σας σεβασμὸν καὶ ὑπερηφάνειαν διὰ τὴν ἱστορίαν, τὰς παραδόσεις καὶ τὰ ἔργα τῶν πατέρων μας, ἐγχαράσσοντες εἰς τὰς ψυχὰς των τὴν εἰκόνα τῆς πανενδόξου χώρας μας.

Τὴν ὡς ἄνω παιδαγωγικὴν μας ἐνέργειαν θὰ σπῶν-δωλώσουν τὰ διδασκόμενα εἰς τὸ δημ. σχολεῖον κατὰ τὸ Βασίλ. Δ/γμα τῆς 30ῆς Ἰανουαρίου 1957 Πατριδογνωστικὰ μαθήματα. Εἰς τὸν κύκλον αὐτῶν περιλαμβάνονται, ἡ Πατριδογνωσία, ἡ Ἱστορία, ἡ Ἀγωγή τοῦ πολίτου καὶ ἡ Γεωγραφία μετὰ στοιχείων Τουρισμοῦ.

Τὸ πατριδογνωστικὸν μάθημα εἰς τὴν Α' καὶ Β' τάξιν περιλαμβάνει στοιχεῖα Πατριδογνωσίας, Ἱστορίας καὶ Ἀγωγῆς τοῦ πολίτου. Ἀποτελεῖ δὲ τὸν θεμελιώδη κλάδον τῆς ἐνιαίας καλουμένης διδασκαλίας. Εἰς τὴν Τρίτην καὶ Τετάρτην τάξιν τὸ μάθημα τοῦτο διακρίνεται εἰς τὴν Ἱστορίαν καὶ Γεωγραφίαν, εἰς ἃ περιλαμβάνονται καὶ στοιχεῖα Τουρισμοῦ καὶ Ἀγωγῆς τοῦ πολίτου. Εἰς δὲ τὴν Πέμπτην καὶ Ἑκτὴν τάξιν διακρίνεται εἰς τὴν Ἱστορίαν, Ἀγωγήν τοῦ πολίτου καὶ Γεωγραφίαν, περιλαμβανομένων εἰς ταῦτα καὶ στοιχείων τινῶν Τουρισμοῦ.

Οὐσιῶδες καθήκον τοῦ σχολείου εἶναι 1. νὰ σχηματίσουν οἱ μαθηταὶ δι' αὐτενεργοῦ παρατηρήσεως σαφῆ εἰκόνα τῆς περιοχῆς εἰς ἣν διαβιοῦν κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἡλικίας των, νὰ ἐκτιμήσουν καὶ νὰ ἀγαπήσουν αὐτὴν καὶ κατ' ἐπέκτασιν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν πατρίδα. 2. Νὰ γνωρίσουν οὗτοι τὴν μακραίωνα Ἑλληνικὴν Ἱστορίαν, τὴν πλήρη μεγάλων πνευματικῶν ἐργῶν καὶ ἐπικῶν κατορθωμάτων, νὰ γνωρίσουν τὴν Γεωγραφίαν τῆς χώρας των καὶ τῶν ἄλλων χωρῶν. 3. Νὰ γνωρίσουν τὰς ἀρετὰς τοῦ καλοῦ Ἑλλήνος πολίτου, ὅστις γνωρίζει νὰ ὑπερασπίζῃ τὰ δικαιώματα καὶ νὰ ἐκπληροῖ τὰς ὑποχρεώσεις αὐτοῦ καὶ ὅστις εἶναι πρόθυμος νὰ ὑπεραμυνθῇ πάντων αὐτῶν εἰς πᾶσαν παρουσιαζομένην περίστασιν, ἐνῶ ταυτοχρόνως θὰ εἶναι πρόθυμος νὰ συνεργασθῇ μετὰ φίλων ξένων χωρῶν.

Οὕτως ἡ ἰδιαιτέρα πατρὶς τῶν μαθητῶν μας θὰ

Η ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΔΑΣΚΑΛΟΥ ΜΑΣ ΣΤΟ ΧΩΡΙΟ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΚΑΘΟΛΟΥ ΕΞΕΛΙΞΗ

ΤΟΥ κ. ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ

Δέν πρέπει νά ἀμφισβητήσῃ κανένας ὅτι ὁ δάσκαλος ἀποτελεῖ τήν ψυχὴ τῆς ἐλληνικῆς ὑπαίθρου, ὅπου τὰ ἔργα του, αἱ πράξεις του, ἡ ἐν γένει συμπεριφορά του καί ἡ δράση του εὐρίσκουν ἀπήχηση στήν ἀγνή ὑπαίθρια ὑπαρξή καί συναρπάζουν τὸ εἶναι τῆς. Ἀπὸ τὰ μικρὰ παιδιὰ μέχρι καί τοὺς πιδ ὑπερήλικες γέροντες—τόσο διάφορα σὲ ψυχροσύνηση πλάσματα—κρέμονται ἀπὸ τὰ χεῖλη τοῦ δασκάλου γιὰ ν' ἀκούσουν τὰ πιὸ σοφὰ λόγια καί ν' ἀντλήσουν τίς πιὸ τρανὲς ἀλήθειες. Καί γίνονται κατόπιν μιμητὲς τῶν λόγων καί τῶν πράξεων του καί ἀποβαίνει κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ ποδηγέτης τοῦ χωριοῦ καί ἡ κυρίαρχη μορφή του!

Πρέπει ὅμως, γιὰ νὰ μιᾶμε, κάπως συγκεκριμένα καὶ ὄχι ἀοριστολογικὰ καί νὰ κάμωμε χειροπιαστὴ

ἀποβῇ ἄμεσος καί ἔμμεσος ζεῖδωρος πηγὴ ἀγωγῆς καί διδασκαλίας, δηλαδὴ ἐποπτικὴ βάσις διὰ τὰ ἐξ ἄμεσου ἀντιλήψεως καί διὰ πᾶν ὅτι βραδύτερον θὰ ἀπασχολήσῃ αὐτοὺς ὑπὸ μορφὴν ἀφηρημένων ἐννοιῶν καί γνώσεων ἀπομεμακρυσμένων τοπικῶς ἢ χρονικῶς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ σχολεῖον ἀνακαινίζεται, γίνεται κέντρον σφριγῶντος βίου καί παύει νὰ εἶναι χώρος μηχανικῆς μεταδόσεως καί παθητικῆς εισδοχῆς.

Μὲ αὐτὰς τὰς προϋποθέσεις θὰ δυνηθῶμεν νὰ τεχνουργήσωμεν προσηκόντως τῶν μαθητῶν καί μαθητριῶν μας τὸν χαρακτήρα, ὅστις ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα τῆς μετασχολικῆς διαμορφωθησομένης ἀνδρικῆς καί γυναικειᾶς προσωπικότητος.

Καί ὅπως ἐτονίσωμεν καί ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ὁμιλίας μας, ὑπὲρ τοῦ σχολικοῦ μας αὐτοῦ σκοποῦ ἔχομεν λίαν εὐνοϊκὰς τὰς συνθήκας ἐργασίας, δεδομένου ὅτι ὁ τόπος ὅπου ἱστάμεθα, εἶναι γῆ Ἁγία! Οἱ πρόγονοι ἐδῶ κατάρθωσαν ἐπὶ Τουρκοκρατίας νὰ κρατήσουν ἐπὶ τέσσαρας ὁλοκλήρους αἰῶνας ἀσβεστον τὴν δάδα τῆς νεοελληνικῆς μας ἐλευθερίας.

Τοῦ ἐλληνοχριστιανικοῦ τούτου θαύματος μὲ τὸν πανανθρώπινον χαρακτήρα ὁ θούριος τῶν μεγάλων ὡρῶν εἰς τὰ ἱστορικὰ αὐτὰ μέρη ἤχησε τὸ πρῶτον κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1821. Ἐδῶ ὑψώθη τὸ πρῶτον ἡ σημαία τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος. Ἐντεῦθεν ἐξώρμησαν τὰ ἥρωικά τέκνα τῆς Μάνης καί ἔχυσαν τὸ αἷμα τῶν παντοῦ πολεμοῦντα «διὰ τοῦ Χριστοῦ τὴν Πίστιν τὴν Ἁγίαν καί τῆς Πατρίδος τὴν Ἐλευθερίαν». Συνέχισαν δὲ τοὺς ἀγῶνας καί τὰς θυσίας τῶν ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς μας ἀποκαταστάσεως καί μετὰ τὴν Ἰδρυσιν τοῦ νεοελληνικοῦ μας Κράτους ὅπουδῆποτε ἐξεγείρετο ἐπανάστασις τῶν εἰσέτι ὑποδούλων ὁμοεθνῶν μας.

Καί πολλοί, τέκνα ταπεινῶν γεωργῶν τῆς ἰδιαίτερας πατρίδος τῶν μαθητῶν τῆς ἐκπαιδευτικῆς μας περιφερείας, διέπρεψαν εἰς τὸ ἐμπόριον, τὴν βιομηχανίαν, τὰ γράμματα καί τὰς ἐπιστήμας, οὐχὶ δὲ ὀλίγοι ἀνῆλθον εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα τῆς Πολιτείας καί εἰς ἀνωτάτους βαθμοὺς στρατιωτικῆς καί πολιτικῆς ἱεραρχίας.

τὴν ἀλήθειαν γιὰ τὸ πόσο μεγάλη εἶναι ἡ ἐπίδρασις τοῦ δασκάλου σ' ἓνα χωριὸ καί μάλιστα ἀπομονωμένο, ν' ἀναφερθοῦμε κάπου καί μιλῶντας γιὰ τὸ ἔργο του νὰ διατρανώσωμε τὴν συμβολὴν του.

Μιά σπάνια μορφή ἡγέτου ἀποτελεῖ γιὰ τὸ χωριὸν μας, καί ὁ δάσκαλος τοῦ σχολείου μας του—ποῦ πάνω ἀπὸ κάθε ἄλλον ἐργάστηκε μὲ ἀπαράμιλλη φιλοτιμία καί ἐξακολουθεῖ στὸν ἴδιον ρυθμὸ γιὰ τὴν ἀνύψωσιν ὅχι μόνον τοῦ παιδιοῦ, ποῦ τοῦ ἐμπιστεύθηκε ἡ πολιτεία, ἀλλὰ καί τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ τοῦ χωριοῦ μας καί τὴν καλυτέρευση τῶν ὁρῶν τῆς ζωῆς του.

Μὲ ἀσίγηστη δραστηριότητα καί ἀοκνὲς προσπάθειες πρὸς ὅλες τίς κατευθύνσεις καί τοὺς τομεῖς τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς ἐπιδίδεται σὲ πράξεις ἠθικοπλαστι-

Πρὸς ἐπιτυχῇ ἀσκήσιν τοῦ ἐν τῷ σχολείῳ διαγραφέντος ἀνωτέρω εἰς γενικὰς γραμμὰς καί μὲ τοπικὸν χρῶμα ἔργου τοῦ ὁ διδάσκαλος πρέπει: 1. Νὰ εἶναι κατηρτισμένος ἀρτίως ἀπὸ γενικῆς καί ἐπαγγελματικῆς ἀπόψεως. 2. Νὰ ἀγαπᾷ μετὰ πραγματικοῦ πάθους τὸν τόπον ὅπου ὑπηρετεῖ. 3. Νὰ αἰσθάνεται ὡς πνευματικά του τέκνα τοὺς μαθητὰς του καί 4. Νὰ πιστεύῃ βαθέως εἰς τὴν θρησκείαν καί τὰς ἀξίας τοῦ ἐθνικοῦ μας πολιτισμοῦ. Τότε θὰ εἶναι ἄξιος ἡγέτης τῆς αἰῶνος γενεᾶς καί φορεὺς καί μεταδότης μορφωτικῶν ἀξιών. Οὕτως ὡς παιδαγωγοὶ διὰ τοῦ παραδείγματός σας, τοῦ ἥθους καί τῆς δράσεώς σας θὰ συντελέσητε εἰς τὴν ἀνύψωσιν, τὸν ἐθνικὸν φρονηματισμὸν καί τὴν διάπλασιν τῶν τροφίμων σας κατὰ τὸν τεθέντα σκοπὸν ἀγωγῆς.

Ἐν τῷ ἐνθῷ αὐτῷ ζήλῳ σας, μὴ λησμονοῦντες, ὅτι ἡ ζωὴ καί ἡ ψυχασωματικὴ σύστασις τοῦ ἀγρότου ἐκπροσωποῦν κυρίως τὸν ἐθνικὸν ἡμῶν χαρακτήρα, θὰ διαμορφώσητε τὸν Ἑλληνόπαιδα εἰς ἀγνόν, τέλειον καί συγχρονισμένον ἀντιπροσωπευτικὸν μὲς τύπον καί θὰ καταστήσητε ἐπωφελεστέραν τὴν ἀτομικὴν, οἰκογενειακὴν, κοινωνικὴν καί ἐθνικὴν ἀκτινοβολίαν τούτου ὡς μυσταγωγοὶ καί ἱεροφάνται ἐν τῷ πανσέπτῳ ναῷ τῆς Ἑλληνοχριστιανικῆς μας Παιδείας.

Μὲ ἐποπτικὴν καί βιοματικὴν βάσιν τὴν ἰδιαίτεραν πατρίδα τῶν μαθητῶν σας θὰ ἀποβῇτε τηλαυγεῖς φάροι καί θὰ ἀναδειχθῇτε ἐθνικοὶ στυλοβάται ἐπ' ἀγαθῇ τῆς ἰδιομορφίας, τῆς σφριγγλότητος καί τῆς ἀκμῆς τοῦ λαοῦ μας, διὰ νὰ καταλάβῃ οὗτος ὑπὸ τὰς ἰδιαζούσας μεταπολεμικὰς συνθήκας ἐξέχουσιν θέσιν ἐν τῇ πολιτιστικῇ κόνιστρᾳ τῶν ἐθνῶν.

Καί ἀσκοῦντες ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν ὡς ἄνω ἐγκαρδίων συστάσεων ἡμῶν τὰ καθήκοντά σας, δὲν θὰ ἀσκήτε τυπικῶς τὸ ἱερὸν σας ἐπάγγελμα, ἀλλὰ θὰ διακονῇτε ἀποστολήν. Ταύτην δὲ θὰ περιλάβῃ ἀμέριστον τὸ ἐνδιαφέρον μας διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν στηριζομένων εἰς τὴν πίστιν, τὸν ἐνθουσιασμὸν καί τὴν δραστηριότητα ὑμῶν σχετικῶν προεδοκίων μας.

πές, ψυχοτονωτικές, ἐκπολιτιστικές, πράξεις ποὺ ἀνεβάζουν τὴν ψυχὴ τοῦ ἀπλοικοῦ χωριάτη σὲ ἀνώτερες σφαῖρες, ποὺ κεντρίζουν τὴν ἀμιλλα, σκοτώνουν τὴν ἐγωπάθεια, σιγά-σιγά τὰ πάθη καὶ σωφρονίζουν τὴν ἀτίθασση λογικὴ.

Ἐχει πλέον γίνεи συνείδηση ὅτι ἐπέτυχε στὴν ἀποστολὴ τοῦ χάρις στὶς ἀζύγιστες» ψυχικὲς του ἀρετὲς καὶ τὴν ἐξαιρετικὴ του μόρφωση, ποὺ κατορθώνει νὰ ἐκλαϊκῆψῃ μένοντας ἔτσι πάνω στὶς ἐπάλξεις τοῦ πολιτειακοῦ τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς ιδέας τοῦ ἀνθρωπισμοῦ.

Μιὰ σύντομη ματιὰ στὴν ὅλη δράση του κατὰ τὴν διευρεῦσασαν τριετίαν, ποὺ ὑπῆρξε δάσκαλος τοῦ χωριοῦ μας, θὰ μᾶς πείσῃ ἂν ἀξιῶν νὰ ἐκτιμῶνται καὶ νὰ θεωροῦνται ἀπὸ ὅλους, κοινωνίαν καὶ πολιτείαν, οἱ κατ' ἐξοχὴν κοινωνικοὶ ἐργάται καὶ συντελεσταὶ μιᾶς καλύτερης ζωῆς. Ὁ ἀπολογισμὸς εἶναι τεράστιος, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι σὲ ὅλα αὐτὰ πρωτοστατοῦσε μιὰ μόνο ὑπαρξὴ καὶ δροῦσε μὲ ἀσίγηστο ρυθμὸ μιὰ μόνο θέληση, τοῦ δασκάλου καὶ στὶς δυὸ περπτώσεις.

Ἄς παραλείψωμε τὴν ἐσωσχολικὴ του δράση, ποὺ ἀπὸ τὰ ἄριστα ἀποτελέσματά της ἀποδεικνύεται ἄρτια καὶ πῶς ἡ προσωπικότης του ἀσκεῖ μεγάλην ἐπίδρασιν στὴν εὐσπλαστή ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ, ἡ ὁποία καὶ μεταμορφώνεται κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ σμιλευτοῦ της. Ἐμπιστευόμαστε ὅλοι τὰ ἀδελφία μας καὶ τὰ παιδιά μας στὸν πνευματικὸ τους ὁδηγὸ καὶ προστάτη μὲ τὴν συνείδηση ὅτι θὰ μᾶς τὰ παραδώσῃ γερά ψυχικά, ἐγγράμματα καὶ μορφωμένα.

Ἄς ἔλθωμε ἐκεῖ ὅπου φαίνεται τὸ ἀμέριστο ἐνδιαφέρον του γιὰ ὅλα: τὸ παιδί—πρῶτα, τοὺς χωριανούς, τὴν υἱεία, τὸν ἐξωραϊσμὸ, τὴν ἀνάπτυξη καλαισθητικῶν ἐνστίκτων, ψυχικῶν ἀρετῶν κ.τ.λ.

Τὸ πόσον κύριον μέλημά του εἶναι τὸ παιδί καταδεικνύεται ἀπὸ τὴν προσπάθεια καὶ τὴν ἀδιάκοπη συμβολὴ του στὴν ἀνέγερση τοῦ σχολείου, τὴν ἐσωτερικὴν του τακτοποίησιν καὶ καλοπισμὸ, σὲ τρόπο ποὺ ἔγινε ἓνα στολίδι τοῦ χωριοῦ καὶ ἄριστον—μὲ κάποια συγκατάβαση—διδασκῆριον γιὰ τὰ παιδιά. Δὲν τὰ ἄφησε νὰ παγώνουν μέσα στὶς τσουχτερές χειμωνιάτικες μέρες κάτω ἀπὸ ἓνα ἐτοιμόρροπο κτίριο καὶ ἀφόρητη δυστυχία. Ὅλοι μας τὸν εἶδαμε πολλὰς φορές νὰ ἀναρριχᾶται στὴ στέγη γιὰ τὴν τακτοποίησίν της, νὰ σκαρφωνῇ στὰ παράθυρα γιὰ νὰ τοποθετήσῃ τζάμια, ποὺ ὁ ἴδιος μὲ δαπάνες του ἀγόρασε, νὰ στηρίξῃ τὴν ξεκάρφωτη πόρτα, ὥσπου ὅλα ἔλαμψαν φρεσκοχρωματισμένα ἢ ἔγιναν ὀλοκαίνουργα.

Δὲν θὰ ἦταν ὅμως καθόλου παράλογο νὰ χορταίνουν τὴν πεῖνα τοὺς τὰ παιδάκια, ποὺ ἐκάλυπταν καθημερινῶς μεγάλη σχετικῶς ἀπόσταση γιὰ νὰ φτάσουν στὸ ἀγαπημένο τοὺς σχολεῖο καὶ φρόντιζαν νὰ ἀναπληρώσουν τὸ μεσημεριάτικο φαγητὸ μὲ λίγο ξερό ψωμὶ κουβαλῶντας το στὴν τσάντα τοὺς, μὲ λιγοστὸ ρόφημα ἢ μιὰ φέτα βούτυρο ἢ ἓνα τεμαχάκι τυρί. Ἦταν κάπως δύσκολο μὰ ἀκριβῶς ἐκεῖ φάνηκε ἡ ἀφθαστὴ πρωτοβουλία κινήσεως καὶ δράσεως καὶ ὁ ἥρωισμός τοῦ ἀπέραντου δασκάλου μας.

Καὶ αὐτοστιγμὴ σχεδόν, μέσα σὲ ἐλάχιστο χρονικὸ διάστημα, βρῆκαν μιὰ θετικὴ λύση. Ὑψώθηκε ἓνα μικρὸ κτίριο, κατάλληλο γιὰ τὴν παρασκευὴ τοῦ ροφήματος καὶ μιὰ ξέχωρη ζωντάνια ἀνάλαμψε στὸν

μαθητόκοσμο ἐκεῖνες τὶς μέρες καθὼς ἐμπαιναν γιὰ πρώτη φορὰ στὴν γραμμὴ μ' ἀστραφτερά κύπελλα στὰ χέρια γιὰ νὰ δεχτοῦν ἀπ' τὸ δάσκαλό τοὺς τὸ πρῶτο ρόφημα, ποὺ ἦταν καὶ τὸ πρῶτο στὰ χρονικά τοῦ σχολείου.

—Ἐσωσε τὰ παιδιά μας. Ἦταν τὸ πρῶτο χαίρετισμα ἀπὸ τοὺς χωριανούς.

Πάντα γεμᾶτος καλωσύνη, μὲ διάθεση γιὰ δουλειά, ἀσταμάτητος, στὰ ἔχνη τοῦ χρέους καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ προχώρησε γιὰ ν' ἀνεβάσῃ τὰ ἀγνά χωριατόπουλα σ' ἄλλους ὁρίζοντες, νὰ τοὺς δείξῃ καὶ ἄλλους δρόμους.

Κι ἔτσι ρίχτηκαν κι αὐτὰ στὸν εἰρηνικὸ ἀγῶνα ἀφοῦ πῆραν τὸ χρεῖσμα τοῦ Ἐρυθροσταυρίτου. Σχολεῖο, πλατεῖα, δρόμοι βρύσες, περίβολοι ἐκκλησιῶν ἔλαμψαν ἀπὸ πρωτόφαντη πάστρα κεντρίζοντας σύγχρονα καὶ τῶν ἄλλων τὴν ἀμιλλα, τῶν μεγαλυτέρων γιὰ μιὰ παρόμοια δράση.

Φούντωσε πιὸ πολὺ ὁ ἐνθουσιασμὸς σὰν ἔμαθαν πῶς ὁ δάσκαλός τοὺς φρόντισε ὥστε νὰ υἱοθετηθῇ τὸ σχολεῖο μας, ἀπὸ ἄλλα σχολεῖα καὶ κάτι δωράκια θάχουν σὲ λίγο καιρὸ. Σὰν νὰ ἐπιδρούσε κάποια μαγικὴ δύναμη—τόση πνοὴ τοὺς ἔδιναν τὰ λόγια του—κι ὁ ἀνθρώπος ὠργίασε ἀπὸ τὴν καλλιέργεια καὶ τὴν περιποίηση, ὥστε ἔγινε ὁ κῆπος—καμάρι τοῦ χωριοῦ, ὅπως λέγαμε.

Μὰ δὲν ἦταν μόνον ἡ περιοχὴ γύρω ἀπ' τὸ σχολεῖο, ἀλλὰ ἐκτείνονταν καὶ πιὸ πέρα κι ὅχι μόνον γιὰ τὸ παιδί ἀποκλειστικά, ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς χωριανούς. Κι ἔτσι μὲ τέτοιους σκοποὺς τὸν εἶδαν οἱ κάτοικοι μὲ ἐργαλεῖα στὰ χέρια νὰ κατηφορίζῃ πρὸς τὸ ρέμα, ποὺ ἀποτελοῦσε, ἔτσι ὅπως ἦταν ἀγεφύρωτο, κίνδυνο γιὰ ὅλους τὸν χειμῶνα. Ἀρχισε μὲ ζῆλο τὴν δουλειά του μὲ συνεργούς τὸν ἀκούραστο μαθητόκοσμο κι ὅσους συγκινήθηκαν ἀπ' τὴν φιλότιμη σύτῃ ἐνέργειά του—ποὺ ἦταν στὴν προκειμένη περίπτωσιν συγκεκριμένα κανένας—ὥσπου στὸ τέλος θεμελιώθηκε ἓνα μικρὸ γεφύρι, ποὺ ἐξυπηρέτησε ὅλους μας. Χρειάστηκε κόπος γιὰ νὰ γίνη, ὅμως ὅλα τ' ἀψήφησε ἡ γενναία μορφὴ τοῦ δασκάλου—ἡγέτη.

Ἄν λοιπὸν χρειάστηκε νὰ ἐκδηλωθῇ ἐμπρακτὰ ἡ φροντίδα του γιὰ τὸ παιδί ἀναμφισβήτητα φάνηκε. Μὰ κι ἂν χρειάστηκε νὰ ἀνυψωθῇ τὸ φρόνημα τοῦ χωριοῦ ποὺ ἔδειχνε καταφανῶς μιὰ κατηφορικὴ ροπὴ, ὅστερα ἀπὸ τόσες δοκιμασίες καὶ ὀλόκληρο διάστημα ἀπαιδαγώγητον, δὲν χρειαζόταν πολὺ ὥρον συνέδριον.

Οἱ γυμναστικὲς ἐπιδείξεις, ἡ γυμναστικὴ, τὸ μάθημα ποὺ ὑπόσχεται ἓνα σῶμα εὐθαλὲς καὶ ὠραῖον καὶ νοῦν υγιῆ καὶ τόσο παραμελήθηκε ἀπὸ τοὺς ἄλλους δασκάλους, προκάλεσαν τόση ἐντύπωση καὶ ἔδωσαν τὴν εὐκαιρίαν στοὺς γονεῖς νὰ δοῦν ὅτι διαθέτουν ὑπάρξεις ἱκανὲς καὶ ἐλπιδοφόρες. Ποτὲ δὲν ἔλαμψαν τὰ μάτια τῶν χωρικῶν τόσο ζωηρά, ὅσο τὴν ὥρα ποὺ λεβέντικα περνοῦσαν μπροστὰ τοὺς τὰ ἑλληνικά, ἀγνά, δροσδλούστα, μορφωμένα νεῖατα.

—Ποῦ τιῦ μπῆκε στὸ νοῦ κάτι τέτοιο! ἔλεγαν καὶ ξανάλεγαν οἱ χωριανοί, καθὼς ἀναπολοῦσαν τὸ πρωτότυπο θέαμα τῶν γυμναστικῶν ἐπιδείξεων,

Ἐξ ἄλλου τὸ «μνημεῖον τῶν πεσόντων» ποὺ μόνος του κατασκεύασε—τὸ λέμε μὲ κάποια μετριοπάθεια ὅχι ὅμως ἐπιφυλακτικότητα—ἔδωσε ἄλλη μιὰ

Η ΠΑΙΔΙΚΗ ΜΙΜΗΣΗ

Του κ. ΑΝΔΡΕΑ ΣΤΑΥΡΟΥΛΑΚΗ, Διδ/λου Β' δ/θείου Ρεθύμνης

Ἡ μίμηση εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς βασικὲς, τ'ς θεμελιώδεις λειτουργίες τοῦ ἀνθρώπου. Παίζει σπουδαιότατο ρόλο στὴν καλλιέργεια καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ ἀτόμου. Ὑποβοηθεῖ ὅσον καμμιὰ ἄλλη στὴν ἀπόκτηση πείρας καὶ συμβάλλει στὴν συγκρότηση τῆς προσωπικότητος θετικῶς ἢ ἀρνητικῶς. Σημαίνει τοῦτο, πῶς μὲ τὴν ἐπίδραση τῆς μιμήσεως μπορεῖ νὰ ἔχωμε ἀρίστους, ἡθικοὺς, ἐναρέτους ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ ἐγκληματίες. Οἱ πρῶτοι προήλθαν ἀπὸ μίμηση κακῶν πράξεων. Εἰδικώτερα γιὰ τὰ παιδιὰ ἔχει ἰδιαίτερη σημασία γιατί, ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματα τῶν εἶναι μιμητὲς καὶ ἀντιγραφεῖς τῶν πρῶτων τῶν ἀνηλίκων.

Εἰς τὴν ἐξέταση τοῦ σοβαρώτατου τούτου θέματος θὰ ἀρχίσωμε ἀπὸ συγκεκριμένα παραδείγματα. Ἀπὸ τὴ ζωὴ, τὴν πράξιν, τὴν πείρα καὶ θὰ προχωρήσωμε βαθμιαίως στὴν ἐπιστημονικὴ του θεώρηση.

α) Παράδειγμα: Ἡ οἰκογένεια τοῦ κ. Π. γευματίζει τὸ μεσημέρι. Ἐχουν πάρει ὅλοι, τὶς θέσεις τῶν γύρω στὸ τραπέζι. Ὁ πατέρας, ἡ μητέρα καὶ τὰ τρία παιδιὰ. Τὸ τραπέζι εἶναι λίγο χαμηλὸ καὶ ἡ μαμὰ δὲν βολεύεται καλῶς. Δὲν χωρᾶνε νὰ περάσουν τὰ γόνата κάτω ἀπὸ τὸ τραπέζι. Χωρὶς νὰ ἐπηρεασθῇ ἀπὸ τὴν παρουσία τρίτου προσώπου — ἐπισκέπτου στενοῦ

συγγενοῦς — ἡ μαμὰ πρὸς εὐκολία καὶ ἀνεσὴ τῆς πῆρε τὸ πιάτο τοῦ φαγητοῦ στὰ γόνата τῆς. Αὐτοστιγμὴ τὸ ἔπραξε καὶ ἡ μικρότερη, κόρη 8 χρονῶν. Τὴν ἀντέγραψε. Τὴν μιμήθηκε. Ἐτρώγε μὲ τὸ πιάτο στὰ γόνата.

Τοῦ κάκου ὁ πατέρας προσπάθησε νὰ τὴν ἀποτρέψῃ. Ἡ ἀπάντησις τῆς μικρῆς ἦτο: «Γιατί τὸ κάνει ἡ μαμὰ ἔτσι;»

Ἡ μαμὰ παρατηρήθηκε, ὡς ἦτο φυσικό, ἀπὸ τὸν σύζυγο, γιὰ τὴν ἀσυνήθη αὐτὴ πράξιν τῆς. Τὸ ἐπανεφέρε στὸ τραπέζι. Τὸ ἐπανεφέρε καὶ ἡ κόρη.

β) Παράδειγμα: Δύο ὁμοχώριοι, γονεῖς μαθητῶν τοῦ Σχολείου, διεπληκτῆθησαν κάποτε γιὰ κάποια ἀσημαντὴ ἀφορμή. Ἐφίλονεῖκον, ἀντήλλαξαν ὕβρεις στὴ πλατεῖα τοῦ χωριοῦ καὶ ἀλληλοαπειλήθησαν μὲ ξυλοδαρμούς καὶ ἄλλες ἐπιθέσεις. Δὲν τοὺς ἐμπόδισε ὁ δεσμός τῆς συγγένειας: ἦταν πρωτεξάδελφοι ἐξ ἀγχιστείας (=εἶχαν δυὸ πρωτεξάδελφους συζύγους). Καθένας τῶν εἶχε μαθητὴ στὴν Δ' τάξιν καὶ καθόνταν στὸ ἴδιο θρανίον. Τὴν ἐπομένη τοῦ διεπληκτισμοῦ παρατήρησα ὅτι οἱ δυὸ συγκάτοικοι καὶ συμμαθητὲς δὲν ἤθελαν νὰ καθίσουν στὸ ἴδιο θρανίον. Τοὺς ὑποχρέωσα νὰ τὸ πράξουν. Παρὰ ταῦτα ὁ ἕνας ἀπέφευγε νὰ κυττάξῃ τὸν ἄλλο καὶ ἀπόφευγαν νὰ παρακολουθοῦν

πνὸν στὸ ἐθνικὸ φρόνημα. Δαπάνησε ἀπὸ τὴν μισθό του—εἶναι ἱκανοὶ νὰ ζήσουν καὶ νὰ ἐργασθῶν «μὲ μέλανα ζωμόν» οἱ δάσκαλοι μας—χωρὶς κανένα ὑλικὸ κέρδος γιὰ νὰ ἐξοικονομήσῃ τὰ ὑλικά ποῦ ἀπαιτοῦσε. Κανεὶς δὲν ἔδωσε, ὑπολογίσμα, χέρι βοήθειας, ὅλοι ὅμως ἐκεῖ μπροστὰ προσκύνουν τὶς μέρες τῆς ἐθνικῆς μας ἀνάστασις. Ὅλοι ἐκεῖ, ὅταν τ' ἀντίκρυσαν δαφνοστεφανωμένο ἀναπόλησαν τὶς παλιὰς τοὺς δόξας!

Ἦταν ἀλήθεια ὁμορφὴ ἢ πλατεῖα τοῦ χωριοῦ μας. Μὰ θάταν πῶς ὁμορφὴ, ἂν οἱ βόρειοι πέτρινοι τοῖχοι ποῦ ἦταν μπροστὰ στὸ σχολεῖο ἀντικαθίσταντο ἀπὸ σκαλιὰ. Πέρασε σὲ πολλοὺς στὸ νοῦ, μὰ στοῦ δάσκαλου τὸ μυαλὸ δὲν ἦταν μόνον ἰδέα, ἀλλὰ πράξιν. Κι ἔτσι ὁμορφες σκάλες, ὁμοιες θεάτρου, ὑψώνονται γιὰ νὰ μαρτυροῦν χρόνια τῇ συμβολῇ του.

Ἐτσι συμπληρώθηκε μιὰ ἀξιόλογη δράσις καὶ πραγματοποιήθηκε ἕνα ἔργο ποῦ ἀναφέρεται ὁλόκληρο στὸ πρόσωπο μιᾶς ὑπαρξῆς, τοῦ δασκάλου.

Μὲ τέτοια ἀσίγηστη δραστηριότητα μᾶς βρῆκε τὸ ἀνήκουστο κακὸ. Τὸ χωριὸ μας, τὸ ὁμορφὸ Μυρόφυλλο, θάφτηκε μιὰ γιὰ πάντα κάτω ἀπὸ μουσκεμένους θεοράτους χωμάτινους ὄγκους γιὰ νὰ μὴ τὸ ξαδούμε πιά! Ζήσαμε στιγμὲς φρίκης, φόβου καὶ σαστισμάρας, μὲ κομμένη τὴν ἀνάσα. Σ' αὐτὲς τὶς δυσκόλες στιγμὲς ὠρθώσε πάλι τὸ ἀνάστημά τῆς ἡ ὑπέροχη μορφὴ ποῦ ἀναδείχτηκε τιτάνια στὶς ὥρες αὐτῆς. Ἐδωσε ἀφορμὴ νὰ διαλάμψῃ τὸ ψυχικὸ μεγαλεῖο του

ὁλόκερο καὶ ὁ ἀφθαστος ἥρωισμός του!

Θὰ ἦταν ἐπομένως παράλειψις νὰ μὴν ἀναφέρουμε καὶ μιὰ χαρακτηριστικὴ περίπτωσις στὴν ὁποία κινδύνεψε καὶ ἡ ζωὴ του. Ἐπρεπε, τὴν ὥρα ποῦ τὸ χωριὸ μας πῆρε τὸ κατηφορικὸ ἀγύριστο δρόμον, νὰ ξεμπεχτοῦν ὠρισμένοι τηλεφωνικοὶ στῦλοι καὶ νὰ κοποῦν τὰ σύρματα, ποῦ ἀποτελοῦσαν κίνδυνον γιὰ τοὺς πηγαίνοντες ὡς τὰ γκρεμισμένα σπίτια. Ἦταν ἀρκετὰ δύσκολο, δεδομένου ὅτι θα πατοῦσε κανένας στὸ ὑποῦλο ἔδαφος. Ὁ ἀφθαστος ὅμως ἥρωισμός τοῦ δασκάλου τὸν ἐσπρωξε μέχρις ἐκεῖ μὲ μιὰ σκάλα στὸ χέρι. Εὐτυχῶς ποῦ ὁ στῦλος κόπηκε στὴ μέση ἀπὸ τὴ δύμαμη τῶν τεντωμένων συρμάτων προτοῦ φθάσῃ μέχρις ἐκεῖ—σὲ ἀπόστασις 2 μόνον μέτρων—γιὰ νὰ ἐκτελέσῃ τὸ σχέδιον του σὲ τρόπο ποῦ νὰ θρηνησοῦμε μιὰ δυσέρετη ἀνθρώπινη ὑπαρξιν.

Ἦταν μιὰ στιγμὴ ἀπέραντης ἀγωνίας καὶ τρόμου γιὰ ὅσους τ' ἀντίκρυσσε!

Ἡ δασκαλικὴ ψυχὴ ἔλαμψε καὶ πάλι καὶ ἀφοῦ ἐξασφάλισε μέσα στὴν ἀνελέγη καταστροφὴν τὰ μικρὰ παιδιὰ σὲ ἀσφαλισμένο μέρος γιὰ νὰ τὰ σώτῃ ἀπὸ φρικτὸ μαρτύριο βοήθησε, ὅσο μπορούσε, τοὺς δύσμοιρους χωριανούς. Γράφτηκε ἔτσι μὲ χρυσὰ γράμματα στὴν ἱστορίαν τοῦ χωριοῦ καὶ οἱ πράξεις του αὐτὲς τιμοῦν ὁλόκληρο τὸν ἐκπαιδευτικὸ κόσμον. Θὰ μπορούσε λοιπὸν νὰ γραφτῇ—ἂν δὲ γράφτηκε—ἡ αὐτοθυσία του καὶ ὁ ἥρωισμός κοντὰ σ' ἐκείνη τοῦ Βασ. Μπουρνάκη.

ΔΥΣΜΕΝΕΙΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΑΓΩΓΗΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ *

Υπό ΚΩΝ. ΧΑΡΗ, Διευθυντού Παιδαγωγικής 'Ακαδημίας Λαμίας

Η οίκογένεια και τó σχολείο είναι οί σοβαροί παράγοντες τής άγωγής, δηλ. τής προσπάθειας του παιδιού νά έξελιχθί ψυχοφυσικά, κατά τήν άτομικότητά του και νά ένσαρκώση ένα κάποιο σύμφωνο μ' αυτή μορφωτικό ίδεώδες.

Έκτός τής οίκογενείας και του σχολείου, παράγοντες άγωγής του παιδιού, στην εύρεία της έννοιας, είναι και άλλοι. Από ύποκειμενικής πλευράς είναι ή ψυχο-σωματική κληρονομιά του παιδιού: οί βασικές Ικανότητες και τά ένστικτα, μέ δ-λες τίς ιδιοσυγκρασιακές ποιότητές τους, ή όποία ψυχο-σωματική κληρονομιά έχει άμεσο σχέσι μέ τήν ποιότητα και τή λειτουργική Ικανότητα του νευρικού συστήματος, του κεντρικού, του περιφερειακού και του αυτόνομου μέ τίς άμεσα άπ' αυτό έξηρτημένης έσω έκκρίσεις. Αύτή ή ψυχοφυσική κληρονομιά άποτελεί τήν ύποδομή τής άτομικότητας του παιδιού και θέτει τά όρια τής άναπτύξεώς της. Από άντικειμενικής πλευράς, άλλος σπουδαίος παράγων είναι ή εύρύτερη κοινωνία μέ τούς διάφορους θεσμούς της τήν Έκκλησία, τίς διάφορες διάφορες όργανώσεις έξωσχολικής άγωγής, μέ τόν έν γένει τρόπο ζωής της και τήν όλη πνευματική της στάθμη και άτμόσφαιρα.

Οί παράγοντες αυτοί άναλόγως τής ποιότητος των και του άμοιβαίου συσχετισμού των έπι-

* Από διάλεξι του ίδιου στη Λαμία, όργανωθείσα από τή Δαμιακή Λέσχη.

τό κοινόν άναγνωστικόν. Προσπάθησα νά τούς συμφιλιώσω. Τούς κράτησα Ιδιαιτέρως τό διάλειμμα και τούς έδωσα τίς άναγκαίες συμβουλές: «Δέν είναι σοβαρός λόγος —τούς είπα— έπειδή μάλλωσαν οί γονείς σας νά μαλλώσετε και σεις». Θύμωσαν μιά στιγμή. άντάλλαξαν δυό κουβέντες όλο κι' όλο. Σέ δυό μέρες θά ξεθυρώσουν και θά λησμονήσουν τή φιλονικία τους. Σ' αυτό και σεις τά παιδιά θά βοηθήσετε. Αν όμως και σεις κάμετε τό ίδιο, πώς θά δοθί άφορμή νά συμφιλιωθούν οί γονείς σας». Δέν μίλησαν. Τό άποτέλεσμα ύπήρξε κατά τό ήμισυ άποτελεσματικό. Παρέμειναν στο θρανίο, ή ψυχρότης όμως και ή μεταξύ των διάσταση έξακολούθησε όλόκληρο έτος: μέχρι τής πλήρους συμφιλιώσεως των γονέων των. Τό περιστατικό αυτό όμιλεί πολύ ευγλωττα για τήν άμεση έπίδραση που έχει ή διαγωγή των γονέων έπάνω στην διαμόρφωση του παιδικού χαρακτήρα. Οί καλές ή κακές πράξεις, οί καλοί ή κακοί τρόποι των γονέων έχουν άνάλογη άντανάκλαση στις άδιάπλαστες παιδικές ψυχές. Απότομοι, τραχείς, βάνουσοι, άγροϊκοί, ύβριστές, θυμώδεις και νευρικοί γονείς θά άποτυπώσουν άνάλογα ίχνη των έλαττωμάτων των στα παι-

δρούν έπί τής άναπτύξεως του παιδιού ευμενώς ή δυσμενώς. Οί δυσμενείς έπίδράσεις τους μπορεί νά δημιουργήσουν προβλήματα στην άγωγή του παιδιού, νά καταστήσουν τό παιδί προβληματικό.

Προβληματικό παιδί άποκαλούμε τό παιδί, τό όποιο στην ψυχική του συγκρότησι και στις έκδηλώσεις της παρουσιάζει κάποια άπόκλισι άπ' αυτό που θεωρείται κανονικό και Ικανοποιητικό. Έκείνο, που μέ τή διαγωγή του και μέ τήν όλη ή κάποια άποψ. τής ζωής και τής δραστηριότητός του δημιουργεί δυσχέρειες στην άγωγή και άποτελεί πρόβλημα για τούς γονείς, για τό δάσκαλο, ή για τήν κοινωνία. Άποκαλούνται τά τέτοια παιδιά και δυσάγωγα, άπροσάρμοστα ή δυσπροσάρμοστα και δύσκολα. Άλλοι χαρακτηρισμοί, όπως νευρικά παιδιά, καθυστερημένα παιδιά, είναι όροι στενότεροι που άναφέρονται σέ ειδικά προβλήματα.

Πρίν προχωρήσωμε στο κύριο θέμα μας είναι άνάγκη νά άναφερθούμε δι όλίγων στις σπουδαιότερες μορφές ψυχολογικών και παιδαγωγικών προβλημάτων.

Μορφές ψυχο - παιδαγωγικών προβλημάτων.

Τά διάφορα ψυχολογικά προβλήματα είναι γνωστά μέ τήν όνοματολογία των συμπτωμάτων. Σχετικώς, πρέπει νά έχουμε ύπ' όψιν, ότι τό σύμπτωμα δέν πρέπει νά ταυτίζεται έξ όλοκλήρου μέ τό πρόβλημα και νά μή παραπλανώμεθα από τήν τα-

διά των. Μήν περιμένετε μεγάλες διαφορές στον χαρακτήρα των παιδιών αύτών όσο Ιδανικό κι αν είναι τό σχολείο τής φοιτήσεώς των. Ούδεμία δύναμις τής άγωγής είναι Ικανή νά έξαλείψη τίς κακές και τίς Ιδιοτροπίες τίς όποίες τά παιδιά φέρουν μαζί των έρχόμενα εις τό σχολείον. Τά παιδιά μιμούνται τό κάθε τι που τά περιβάλλει. Άποτελούν όμως ξεχωριστά άντικείμενα μιμήσεως τά έργα και οί ήμέρες του πατέρα και τής μητέρας. Όσοι ευτύχησαν ή ευτύχουν νά είναι γονείς παιδιών γνωρίζουν πώς τά παιδιά από τής νηπιακής ηλικίας άκόμα μιμούνται καταπληκτικά κάθε πράξη, κάθε φωνή, κάθε ήχο. Βλέπομε τόν μπέμπη ή τήν μπεμπέκα όκτώ μόλις μηνών νά μιμούνται τόν ξυλουργό που πριονίζει τό σανίδι κάμνοντας μέ τό στόμα: χ.χ.χ.χ. Παίρνουν τό βιβλίο από τόν άδελφό τους μαθητή, τό κρατούν στα χεράκια και διαβάζουν: α.α.α Χορεύουν, κτυπούν τά χεράκια, πετούν τή γλωσσίσσα σύμφωνα μέ ύπόδειξη μεγαλυτέρων παιδιών, άνοίγουν τό στόμα διάπλάτα, κοΐνε χαρτάκια στο λυχνάρι, σβήνουν τή λάμπα, άπομακρύνουν τά δάκτυλα από τήν φλόγα μήν καθόν κλπ.

(συνεχίζεται)

μπέλα, ή όποία δέν ύποδηλώνει και τώ ύπόστρωμα τοῦ συμπτώματος, και τίς αἰτίες του, τά όποία άποτελοῦν τήν οὐσίαν τοῦ προβλήματος. Είναι π.χ., δυνατόν τώ σύμπτωμα νά εἶναι σωματικό, όπως συμβαίνει σέ περιπτώσεις τραυλισματος, και ή αἰτία εἶναι ψυχολογική συναισθηματική. Συνήθως δέ οἱ αἰτίες ή καλλίτερα, οἱ γενεσιουργοί παράγοντες δέν εἶναι ένας, άλλα ένα δλόκληρο σύμπλεγμα άλληλεξηρημένων παραγόντων, ώστε κάθε προσπάθεια άπλοποίησης και κατατάξεως τοῦ προβλήματος εκ τοῦ συμπτώματος και μόνον ν' άποτελῇ σφάλμα, όχι χωρίς συνέπειες γιά τή διαγνωστική προσπάθεια.

Θά άρκεσθούμε λοιπόν μόνον στήν άκόλουθη άπαρίθμηση μερικῶν άπό τήν πολυάριθμη ποικιλία τῶν συμπτωμάτων, καθ' όμάδες συγγενείας των :

Ύπέρμετρη ζωηρότης, συνοδευόμενη άπό άδικαιολόγητη άπειθαρχία και άνυπακοή, συστηματική αντίθεσις και επαναστατικότητα.

Έχθρότης πρὸς τώ περιβάλλον, επιθετικότητα κατά τῶν άλλων μέ λόγια και έργα, ωμότης πρὸς ανθρώπους, ζῶα και πράγματα, φθόνος, επιβουλή. Φόβος γενικά ή ειδικές φοβίες τοῦ σκοταδίου, τοῦ πολλοῦ κόσμου, τοῦ κλειστοῦ κ.λ.π. - ύπερβολική δειλία και συστολή, τάσις γιά φυγή άπό τίς δυσκολίες τῆς ζωῆς κι άπό τόν κόσμο, μελαγχολία. τάσις γιά μόνωσι, συνοδευόμενη συνήθως άπό νοσηρό όνειροπόλημα.

Νευρικότης, εύεξαψία, ύπερβολική εύσυγκινησία, συχνό κλάμμα, ταραγμένος ύπνος, άγωνία, ξυμμενες ιδέες και ύποχονδριακές ενέργειες - ύπερβολική άπάθεια και άδράνεια.

Επίμονη ψευδολογία και κλοπή μέχρι ψευδομανίας και κλεπτομανίας, φυγή άπό τώ σπίτι και άπό τώ σχολείο και περιπλάνησις, μανία καταστροφῆς και έγκληματικές πράξεις εμπίπτουσες στή δικαιοδοσία τοῦ Νόμου.

Ωρισμένα συμπτώματα ψυχοσωματικῶν διαταραχῶν κατά τώ πλείστον ύστερικά, όπως ό έμετός πρὸ δυσκολιῶν, πρὸς άποφυγή τους ή γιά τήν πρόσκλησι οἴκου ή γιά τή δημιουργία δικαιολογιῶν τῆς άποτυχίας, έπίσης πονοκέφαλοι, λιποθυμίες, άκόμη και παραλύσεις άκρων και τύφλωσις και κώφωσις, χωρίς καμιά όργανική αἰτία και βλάβη.

Άλλες όργανικές διαταραχές, ψυχολογικῆς όμως αιτιολογίας, όπως εἶναι ή νυκτερινή ενούρησις στό κρεβάτι σέ ήλικία πού δέν δικαιολογεῖται, άνορεξία, ως μέσο προσελκύσεως τῆς προσοχῆς τοῦ περιβάλλοντος και επιβολῆς, τραύλισμα συναισθηματικῆς προελεύσεως κ.τ.δ.

Γιά σχετικῶς μεγαλύτερα παιδιά θά πρέπει νά έχωμεν ύπ' όψιν, καίτοι δύσκολα ύποπίτουν στήν αντίληψί μας, τά πάσης φύσεως σεξουαλικά προβλήματα, όπως τά πρόωρα ξυπνήματα, ή επιζήμια σεξουαλική δραστηριότητα, οἱ διαστροφές.

Μιά άλλη σπουδαία κατηγορία συμπτωμάτων αναφέρεται στή διανοητική ανάπτυξη και επίδοσι, καθώς και στή σχετική ή και άσχετη μ' αὐτή επίδοσι στή σχολική εργασία και στήν έν γενεί προσαρμογή στή σχολική ζωή και δραστηριότητα. Συνειθισμένα προβλήματα, σχέσις έχοντα μέ τώ

σχολείο, εἶναι ή καθυστέρησις στά μαθήματα έν γενεί ή σέ ένα μάθημα, όπως στήν Άριθμητική, στήν Άνάγνωσι, στήν Όρθογραφία, στήν Έκθεσι κλπ., ή άκαταστασία στή σχολική εργασία, ή άδιαφορία ή και άποστροφή γιά τώ σχολείο, ή άντικοινωνική συμπεριφορά πρὸς τούς συμμαθητές (άτομισμός, κακή συνεργασία, έριστικότητα) και άλλα.

Δυσμενεῖς παράγοντες άγωγῆς στήν οικογένεια

Ή οικογένεια εἶναι ένας παράγων σοβαρότατος. Όλοι οἱ ειδικοί και ό κοινός άνθρωπος συμφωνοῦν σ' αὐτό. Πολλοί μάλιστα τόν παραδέχονται ως τώ σοβαρότερο άπ' όλους.

Ή έμφασις αὐτή δικαιολογεῖται άπό τώ γεγονός, ότι οἱ ψυχοφυσικές προδιαθέσεις τοῦ νεογεννήτου βρέφους, οἱ όποιες δέν εἶναι τίποτε άλλο άπό δυνατότητες, βρίσκουν κατά τή διάρκεια τῆς προσχολικῆς ήλικίας εύκαιρία νά εκδηλωθοῦν ή εμπόδια γιά τά κατασταλοῦν και νά άτροφῆσουν, καθώς και επιδράσεις γιά νά τροποποιηθοῦν, νά πλουτισθοῦν μέ επίκτητα στοιχεῖα και σύν τῷ χρόνῳ νά όργανωθοῦν στήν προσωπικότητα τοῦ παιδιοῦ τῆς σχολικῆς ήλικίας άπό τήν άποκλειστική σχεδόν μορφοποιό επιδρασι τῆς οικογενείας.

Ή οικογένεια παρουσιάζει στή συνείδησι τοῦ παιδιοῦ τή μορφή τῆς κοινωνίας κατ' εἰκόνα και ομοίωσί τῆς. Τήν εἰκόνα αὐτή τῆς οικογενείας όπως εἶναι και περισσότερο όπως τώ παιδί, μέ τά πρίσματα τῆς δικῆς του άτομικότητος, τή συνθέτει, τή γενικεύει στή μεγάλη κοινωνία. Όμοια γενικεύει τίς διαθέσεις του έναντι αὐτῆς και υιοθετεῖ τά ίδια μέσα αντιμετώπισεως τῆς κοινωνίας και τῶν προβλημάτων τῆς ζωῆς, τά όποία έσυνήθισε νά χρησιμοποιοῇ και τά όποία άπεδείχθησαν επιτυχῇ στήν οικογενειακή ζωή.

Έτσι ένστερνίζεται τώ παιδί στήν οικογένεια, στά πρώτα κιόλας πέντε ως έξι χρόνια τῆς ζωῆς του τώ βασικό κανονισμό τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Αὐτό δέ επιτυγχάνεται κατ' εύχην, όταν ή οικογένεια ένσαρκώνει μιὰ άξια τέτοια κοινωνία, μιὰ κοινωνία ήρεμίας, αγάπης, συνεργασίας, δικαιοσύνης στήν όποία οἱ άνάγκες και οἱ δυνατότητες καθενός μέλους λαμβάνονται ύπ' όψιν άπό τά άλλα μέλη και στήν προσφορά πρὸς αὐτό και στίς απαιτήσεις τους άπ' αὐτό, γιατί ύπερβολές στίς απαιτήσεις άπ' τώ παιδί καθώς και στήν προσφορά πρὸς αὐτό δέν μπορεί παρά νά προκαλέσουν στήν ψυχῇ του έσφαλμένες έντυπώσεις και κοινωνικούς προσανατολισμούς και νά οδηγῆσουν σέ άνώμαλη εξέλιξι και ψυχικές διαταραχές.

Κατωτέρω σημειώνωμε μερικές άπό τίς αἰτίες διαμορφώσεως προβληματικῆς προσωπικότητος, οἱ όποιες βρίσκονται στήν περιοχή τῆς οικογενείας.

1) Ό ήθικῶς διεστραμμένος χαρακτήρ τῶν γονέων.

Οἱ πάσης φύσεως ήθικές έκτροπές τῶν γονέων άσκοῦν όλέθρια επίδρασι στό χαρακτήρα τῶν παιδιῶν, γιατί άκριβῶς οἱ γονεῖς άποτελοῦν τά πρώτα και βασικά πρότυπα μιμήσεως αὐτῶν. Αὐ-

Η ΑΝΤΙΛΗΠΤΙΚΗ ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

ΜΙΧ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ, Διευθυντοῦ Παιδ. Ἀκαδημίας Τριπόλεως

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ

Εἰς τὴν μελέτη αὐτὴ θ' ἀσχοληθούμε μ' ἓνα ἀπ' τὰ σκοτεινότερα προβλήματα ποὺ ἀναφέρονται στὴν πορεία τῆς πνευματικῆς δημιουργίας τοῦ παιδιοῦ καὶ ἐπιβάλλουν τὴ ριζικὴ ἀναθεώρηση τῆς εἰδικῆς μεθοδολογίας τῆς ἀγωγῆς. Γεννιέται δηλαδὴ τὸ ἐρώτημα: πῶς τὸ παιδί ἀντιλαμβάνεται τὴν ἐνότητα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου; Μήπως ἀκολουθεῖ τὴν ἴδια ἀκριβῶς πορεία, ποὺ ἀκολουθεῖ καὶ ὁ ἔφηβος, ἔχοντας μὲν ποιοτικὴ καὶ ποσοτικὴ διαφορὰ, ὅσον ἀφορᾷ τὴν συγκεντρωτικὴ καὶ διαλεκτικὴ δυναμικότητα τῶν παραστάσεων, ἢ ἀντιθέτως, στὴν κατασκευὴ αὐτῆ τοῦ κόσμου, ἀκολουθεῖ κάποιον ἄλλον τρόπον, ἐντελῶς διαφορετικὸ ἀπὸ τὸν τρόπον τοῦ ἐφήβου;

Μ' ἄλλα λόγια, μήπως ξεκινᾷ ἀπὸ μιὰ ξεχωριστὴ λεπτομέρεια, συνειδητὰ παρατηρημένη γύρω στὸ πλαίσιο τῆς τῶ φυσικῆ, θαδίζει κατόπι στὴν ἄλλη ποὺ συμπληρώνει τὴν ἀτομικότητα τῆς πρώτης, σχηματίζοντας ἔτσι τὴν εἰκόνα τοῦ ὅλου, σ' ὅλη τῆς τῆς συνθετικῆς ἁρμονίας; Ἡ μήπως σταματᾷ πάνω σ' αὐτὸ τὸ καθολικὸ σύνολο, τὸ ἀκαθόριστο καὶ συγκεχυμένο, καὶ ἀπὸ καὶ σχηματίζει τὴν ἀντίληψή του, ἀρχίζοντας πρῶτα ἀπὸ μιὰ γενικὴ ἀντιληπτικὴ παρατήρηση τοῦ ὅλου μὲ τὴ συγκεχυμένη καὶ ἀκαθόριστη μορφή της, ἀγκαλιάζοντας ἔτσι τὸ σύμπαν ποὺ τὸ περιβάλλει, χωρὶς καμμιά ξεχωριστὴ διάκριση τῶν

διαφόρων στοιχείων, ποὺ τὸ παρουσιάζουν. σὰν μιὰ τέλεια ἁρμονικὴ καὶ αἰτιολογικὴ σύνθεση.

Τὸ πρόβλημα αὐτὸ δὲν εἶναι νέο. Ἀπασχόλησε πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια ψυχολόγους καὶ παιδαγωγούς, διότι ἔκτος ἀπ' τὸ καθαρὸ ἐπιστημονικὸ τοῦ μέρους, ἔχει καὶ μιαν ἄλλη πλευρὰ, ποὺ εἶναι ἴσως πρὶν ἐνδιαφέρουσα ἀπ' τὴν πρώτη, τὴν πλευρὰ τῆς πρακτικῆς σκοπιμότητος καὶ ἐφαρμογῆς πάνω στὴ διδασκαλία. Γιατὶ ἀσφαλῶς, πάνω στὴ γνώση τῆς πορείας τῆς ἀντιληπτικῆς συνθέσεως τοῦ παιδιοῦ, θὰ στηρίξωμε τὴ βάση τοῦ γνωσιολογικοῦ οἰκοδομηματος.

Ἀπόλυτη ὁμοφωνία καὶ θετικὰ ἀποτελέσματα δὲν ὑπάρχουν. Ἀναζητήσεις ἐγίναν καὶ γίνονται, γιατί τίποτε δὲν εἶναι καθορισμένο.

Ἡ μεγάλη του ὅμως ἐπίδραση ἐπὶ τοῦ μεθοδολογικοῦ τομέως μᾶς ἀναγκάζει ν' ἀσχοληθούμε, κάπως πλατειά, μὲ τὸ ζήτημα αὐτό, γιὰ νὰ προσφέρουμε στοὺς ἀναγνώστες ὅλα τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα ποὺ θὰ τοὺς βοηθήσουν νὰ λύσουν πολλὰ προβλήματα ποὺ μένουν ἀκαθόριστα καὶ συγκεχυμένα. Καὶ ἄλλοτε μᾶς ἀπασχόλησε τὸ ζήτημα αὐτό.⁽¹⁾ Δυστυχῶς ὅμως ὁ πόλεμος δὲν ἄφησε νὰ διαδοθῇ ἡ ἰδέα αὐτή, οὔτε νὰ

(1) Βλ. Μιλτιάδου Ἀγγελοπούλου. Ἡ Καθολικὴ Ἀντίληψη τοῦ Παιδιοῦ. 1939.

τὸ εἶναι τόσο γνωστὸ, ὥστε νὰ μὴ χρειάζεται ἀνάπτυξι.

2) Ἡ ἐπισηφάνης ψυχικὴ ὑγεία τῶν γονέων καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς συναισθηματικὴ ἀτμόσφαιρα τῆς οἰκογενείας.

Γονεῖς νευρωτικοὶ - καὶ ὑπάρχει μιὰ ὄχι τόσο ἐμφανὴς μεγάλῃ κατηγορία τέτοιων ἀναπόφευκτα ἐπιδρῶν ποικιλοτρόπως ἐπιζήμια στὴν ψυχικὴ ὑγεία τῶν παιδιῶν. Ἄλλοι εἶναι τυρρανικὰ ὑπερπροστατευτικοί, κρατοῦν τὸ παιδί ἐξηρητημένο πάντα ἀπ' αὐτοὺς καὶ τὸ κάνουν νὰ ἀσφυκτιᾷ κάτω ἀπ' τὴς ὑπερβολικῆς τους φροντίδας, ἀνέκानο ν' ἀντιμετωπίσῃ καὶ τὴς παραμικρῆς δυσκολίας μόνο του. Ἄλλοι γονεῖς εἶναι παράλογα ἀπαιτητικοί. Προβάλλουν τὸν ἑαυτό τους στὸ παιδί καὶ ζητοῦν, χωρὶς ἐπίγνωσι τῶν δυνατοτήτων του, νὰ ἱκανοποιηθῶν σ' αὐτὸ τὴς δικῆς τους χαμένες φιλοδοξίες. Τοῦ φέρονται ἔτσι καταθλιπτικὰ πιεστικά καὶ μπορεῖ νὰ τὸ καταντήσουν ἓνα ἀποθαρρυνμένο ἄβουλο καὶ συντετριμμένο ἐκ συστήματος ἀντιρρησία καὶ ἐπαναστάτη.

Συνηθέστατα οἱ νευρωτικοὶ γονεῖς συμπεριφέρονται χωρὶς σταθερὲς καὶ συνέπεια, κατὰ τὴς στιγμῆς καὶ κατὰ τὰ ξεχειλίσματα τοῦ σὲ ἀναταραχὴ εὐρισκόμενου δικοῦ τους ψυχικοῦ βίου. Συνηθέστατα ἐπίσης οἱ τέτοιοι γονεῖς εὐρίσκονται σὲ δυσαρμονία. Ἐρίζουν καὶ δημιουργοῦν στὸ σπίτι

μιὰ βαρεῖα καταθλιπτικὴ ἀτμόσφαιρα ποὺ πλακῶνει καὶ πληγώνει τὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ ἀφάνταστα. Ὅσο κι ἂν φροντίσουν νὰ κρύψουν αὐτὴ τὴ δυσαρμονία τους οἱ γονεῖς δὲν τὸ κατορθώνουν, τὴν κρύβουν μόνο ἐπιφανειακά. Στὴν πραγματικότητα, ἡ ἀτμόσφαιρα τοῦ σπιτιοῦ γίνεται ἐπικίνδυνα ἐκρηκτικὴ, ἐκδηλουμένη ποικιλοτρόπως στὴ συμπεριφορὰ τῶν γονέων μεταξύ τους, πρὸς τὰ παιδιά καὶ στὴν ὅλη οἰκογενειακὴ ζωὴ.

Οἱ τέτοιες σχέσεις γονέων μεταξύ τους καὶ μὲ τὸ παιδί παρουσιάζουν σ' αὐτὸ τὸ πρότυπο μιᾶς κοινωνίας χωρὶς ἀρχές, ἀνισόρροπης, εὐρισκόμενης, σὲ ἐμπόλεμη κατάστασι, μιᾶς κοινωνίας ἐχθρικής. Αὐτὸ τοῦ δημιουργεῖ συναίσθημα ἀβεβαιότητος καὶ τοῦ προκαλεῖ ἀγωνία. Ἡ ἀγάπη του πρὸς τοὺς γονεῖς μεταπίπτει περιοδικῶς σὲ φόβο καὶ μῖσος. Τὸ παιδί ποὺ ἀνατρέφεται σὲ μιὰ τέτοια ψυχικὴ ἀτμόσφαιρα δὲ θὰ μπορέσῃ νὰ μορφώσῃ ἀρχές σταθερές. Δύσπιστα θὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸν κόσμον καὶ δύσκολα θὰ αἰσθανθῇ ἀγάπη γι' αὐτόν. Ἡ βαθύτερη λαχτάρᾳ του γιὰ ἀγάπη θὰ ἀνακόπτεται ἀπὸ τὴν προκατάληψιν τῆς καχυποψίας καὶ ἡ διάθεσίς του πρὸς τοὺς συνανθρώπους του θὰ κυμαίνεται μεταξύ ἐπιφυλακτικότητος, συγκεκαλυμμένης ἐχθρότητος καὶ ἀνοικτῆς ἐπιθετικότητος.

ψυχικῶς ὑγιῇ παιδιὰ, προερχόμενα ἀπὸ οἰκογενεῖς νευρικῶν καὶ δυσαρμονικῶν γονέων, ἀποτελοῦν ἐξαιρέσεις.

(Συνεχίζεται)

φαινοὺν τὰ θετικά της ἀποτελέσματα ἐπὶ τῆς μεθοδολογίας καὶ γενικὰ τοῦ τρόπου τῆς πνευματικῆς προσφοράς στὸ παιδί. Ἡ ἐνατένιση ὅμως πρὸς μιὰ μελλοντικὴ ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση, ὅχι τόσο στὴ μορφή της, ὅσο στὴν οὐσία της, μᾶς ἐπιβάλλει νὰ προετοιμάσουμε κάπως τὸ δρόμο.

Ἱστορικὴ εἰσαγωγὴ στὸ θέμα. Συνηθίζεται συχνὰ στίς ἀναζητήσεις τῆς πορείας τῆς παιδικῆς σκέψεως νὰ γίνεται ἕνας παραλληλισμὸς μεταξὺ τῆς πρωτογονικῆς νοστορίας καὶ τῆς παιδικῆς, μὲ τὸν ἀπώτερο σκοπὸ νὰ καθορισθῇ ποιά ἀπὸ τὰ στάδια τῆς πρωτογονικῆς δημιουργίας περνᾷ ὑποχρεωτικὰ καὶ ἡ παιδικὴ σκέψη.

Ἄν καὶ ὁ παραλληλισμὸς αὐτὸς διαφέρει σὲ πολλὰ σημεῖα, πρόσφατες ὅμως μελέτες ἀπέδειξαν πὺς τὸ παιδί, στὴν ἐξελικτικὴ του πορεία, περνᾷ ἀπὸ τὰ ἴδια ἐκεῖνα στάδια ποὺ πέρασε καὶ ἡ πρωτογονικὴ προσπάθεια γιὰ νὰ φθάσῃ στὴ σημερινή της συνθετικὴ μορφή.

Ὁ ἄνθρωπος, ὁ αὐθόρμητος, ὁ φυσικὸς καὶ πρωτόγονος, βλέπει τὴ φύση καὶ τὶς αἰτιώδεις σχέσεις ποὺ τὴ διέπουν μὲ τὰ ἴδια ἐκεῖνα μάτια τοῦ παιδιοῦ μὲ τὴν ἴδια διανοητικὴ καὶ ψυχικὴ κατάσταση, μόνο ποὺ διαφέρει ὁ βαθμὸς καὶ ἡ ἔκταση τῆς συλληπτικῆς καὶ συνθετικῆς ἀντιλήψεως.

Ἡ πρωταρχικὴ κατάσταση τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ποὺ οἱ φιλόσοφοι θεληματικὰ τὴν παρουσιάζουν, διὰ μέσου τῶν αἰώνων, σὰν μιὰ κατάσταση ἀπλότητος, ποὺ μέσα σ' αὐτὴν τὰ πάντα ἔπαιρναν τὴν καθαρὴ τους μορφή, ἦταν ἡ κατάσταση τῆς σκοτεινότητος, τῆς συγκεχυμένης παραστάσεως τῶν ὄντων, ποὺ τίποτε δὲν φαινόταν ν' ἀποτελῇ ξεχωριστὴ μονάδα μέσα στὸ σύνολο τῶν φαινομένων, τῶν ἀποτελούντων τὸ σῦμπαν, στὴν ἀφηρημένη του, πάντοτε, μορφή.

Ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος στέκεται ἀπαθὴς μπρὸς στὴ μεγαλόπρεπη καὶ ἀρμονικὴ αὐτὴ φυσικὴ ἐνότητα, ποὺ ἡ φύση τοῦ παρουσιάζει σὲ κάθε του βῆμα, καὶ ἀποφεύγει, ὅχι μόνο νὰ διαιρέσῃ τὸ συνθετικὸ αὐτὸ σύνολο, ποὺ διαγράφεται στὸν ὀπτικὸ του ὁρίζοντα, στὰ συνθετικὰ μόρια ποὺ τὸ ἀποτελοῦν, ἀλλ' ἀκόμη καὶ νὰ τοὺς προσδώσῃ ἕνα λογικὸ εἶρμὸ διαδοχῆς μέσα στὸ ἀπέραντο αὐτὸ μυστήριο τοῦ χρόνου, μὴ γνωρίζοντας νὰ τὰ ἐντοπίσῃ στοὺς τρεῖς αὐτοὺς μεγάλους σταθμοὺς τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, στὸ παρελθόν, στὸ παρὸν καὶ στὸ μέλλον.

Βλέπει τὰ πράγματα μέσα στὸ πλαίσιο τους τὸ φυσικὸ, τὸ ὀργανικὸ καὶ ζωντανό, χωρὶς τὴν αἰτιολογικὴ τους συσχέτιση. Οἱ ἄπλοι καὶ πρωτόγονοι λέγει ὁ Michelet, ποὺ βρίσκονται μέσα στὸ χάος αὐτὸ τῶν φυσικῶν φαινομένων, προσεγγίζουν καὶ προσαρμόζουν αὐτὰ μὲ τὴ μεγαλύτερη εὐκολία, ποτὲ ὅμως δὲν προβαίνουν στὴν ἀνάλυση καὶ διαίρεση αὐτῶν στίς πρῶτες τους αἰτίες. Ὅχι μονάχα κάθε ἀναλυτικὴ διαίρεση στοιχίζει στὸ μυαλό τους, ἀλλὰ ἀκόμη τοὺς προξενεὶ κόπο καὶ πόνο. Δὲν ἀγαποῦν νὰ διαχωρίζουν τὴ ζωὴ. Ἡ μορφή της παρουσιάζεται μπρὸς στὰ μάτια τους ἐμπυκνωμένη, σὰν ἕνα σύνολο ἀδιαίρετο, περιτριγυρισμένη ἀπὸ πνεύματα.

Καὶ ὅχι μονάχα δὲν τολμοῦν νὰ προβοῦν στὴν ἀναλυτικὴ καὶ αἰτιολογικὴ αὐτὴ διαίρεση τοῦ σῦμπαντος, ἀλλὰ καὶ εὐθὺς σὰν βρεθοῦν μπροστὰ σὲ κάτι τί

ξεχωρισμένο ἀπ' τὴ συνθετικὴ ἐνότητά του, ἢ τὸ ἀποφεύγουν ἢ προσπαθοῦν διανοητικὰ νὰ τὸ προσαρμόσουν σὲ κάτι ποὺ συγγενεῖ μὲ τὴν ἐξωτερικὴ μορφή του.

Σ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἀντίληψη τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου συνίσταται τὸ ἀπλὸ σὰν πρωτόγονη ἀρχὴ ξεκινήματος πρὸς τὴν μεθοδικὴ ἀνάλυση καὶ σύνθεση. Ἀποτέλεσμα μιᾶς τέτοιας ἀπλοϊκῆς στάσεως ἀπέναντι τῶν φυσικῶν φαινομένων, εἶναι ὁ τρόπος ποὺ ἀντιλαμβάνονται οἱ πρωτόγονοι τὴ φυσιογνωμία τῶν πραγμάτων, δηλ. συλλαμβάνουν τὴν ἐξωτερικὴν τους ὄψιν, πρᾶγμα ποὺ δὲν κάνουν ποτὲ οἱ σοφοὶ μελετητὲς ποὺ δὲ βλέπουν τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ στοιχεῖο, τὸ ἄψυχο, τὸ παρατηρημένο λεπτομερέστατα, ἀπ' ὅλες του τὶς πλευρὲς, μέσα στὸ πλαίσιο του, τὸ αἰτιολογικό.

Γιὰ τὴν πρωτογονικὴ νοστορία τίποτα δὲν παίρνει τὴ μορφή τοῦ ἀφηρημένου, γιατί ἡ ἀφαίρεση σημαίνει κομμάτιασμα τῆς ὕλης, στὰ μόρια ποὺ τὴν ἀποτελοῦν. Μ' ἄλλα λόγια ἀδυνατεῖ νὰ βάλῃ πᾶνω ἀπ' τὴ γυμνὴ καὶ συλληπτὴ πραγματικότητα ἕνα διανοητικὸ ἐπίπεδο ἐννοιῶν, ποὺ σ' αὐτὸ κάθε πρᾶγμα θάχῃ τὴ συμβολικὴ του μορφή. Τὰ πάντα γύρω της εἶναι συγκεκριμένα καὶ ζωντανά. Ἡ διάκριση καὶ ὁ ξεχωρισμὸς δὲν εἶναι σύγχρονες μὲ τὴν πρωτόγονη πορεία τῆς ἀνθρωπίνης διάνοιας. Ἡ πρώτη ματιά, ἡ πρώτη ἀντίληψη ἦταν καθολικὴ, γενικὴ, κατανοητή, τὶς περισσότερες δὲ φορὲς σκοτεινὴ, ἀκαθόριστη καὶ συγκεχυμένη, ὅπου τὸ κάθε τι εἶναι συσσωρευμένο χωρὶς καμμιὰ διάκριση ὀνομαστή. Ὅπως οἱ ἄνθρωποι ἐπάρξεις, οἱ προορισμένους νὰ ζήσουν, ἔρχονται στὸν κόσμο αὐτὸ μὲ πλήρη ψυχικὸ καὶ σωματικὸ ὀπλισμό, ἔτσι καὶ τὸ ἀνθρώπινο μυαλὸ ὑπῆρξε, ἀπὸ τὶς πρῶτες του στιγμῆς, τέλει ὡς πρὸς τὴ φυσιολογικὴ του κατασκευὴ, ἐλλειπὲς δὲ ὡς πρὸς τὴν ἐξελικτικὴν του δύναμη καὶ τὴν ἀκτίνα τῆς ἀφαιρετικῆς καὶ ἀντιληπτικῆς του ἱκανότητος. Τίποτε ἀπὸ τότε δὲν ἔχει προστεθῇ. Τὰ πάντα ἐξελίχθησαν μέσα στίς φυσικὰς τους ἀναλογίες. Τὸ κάθε τι παίρνει τὴ θέση του μέσα στὸ σύνολο αὐτὸ τὸ ἀρμονικόν, ποὺ τὴ δύναμη καὶ τὸ μεγαλεῖο του ὁ ἀνθρώπινος νοῦς θὰ ἐξακολουθῇ ἀκόμη, γιὰ αἰῶνες, νὰ θαυμάζῃ καὶ νὰ ἐρευνᾷ.

Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὴν παιδικὴ νοστορία. Τὸ παιδί στολίζει τὸ κάθε πρᾶγμα ποὺ πέφτει στὴν ὀπτικὴ του ἀκτίνα μὲ τὸ ὑπερφυσικόν, τὸ ἐκπληκτικόν, ποὺ βρίσκεται μέσα στὸ ψυχικόν του κόσμον.

Ἡ περιέργειά του, τὸ ζωηρὸ ἐνδιαφέρον ποὺ βρίσκει σὲ κάθε καινούργιο συνδυασμό, προέρχονται ἀπ' τὴν πίστη του αὐτὴ στίς ὑπερφυσικὰς δυνάμεις ποὺ γεμίζουν, καὶ συνεπῶς διέπουν, τὴν πολὺπλοκὴ αὐτὴ συνθετικὴ ὑπαρξὴ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ποὺ τὸ περιβάλλει. Ἀδιαπέραστο ἀπ' τὰ παθήματα καὶ τὰ πόρσιμα τῆς πείρας, ἐξακολουθεῖ ν' ἀγνοῇ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἀσχολιῶν του.

Πιστεύει περισσότερο στὸ ἐνδεχόμενο, στὸ δυνατό, γιατί γνωρίζει ἐλάχιστα τὴν πραγματικότητα. Μιὰ τέτοια γοητευτικὴ μέθη τῆς ζωῆς, ποὺ φέρνει μαζί του, τοῦ προξενεὶ ἱλιγγο, γιατί δὲν βλέπει τὸν κόσμο, παρὰ μέσα ἀπὸ μιὰ ὀμίχλη χρωματισμένη μὲ τὶς στιγμιαῖες ἀναλαμπὲς τῶν ἐφήμερων ὀνείρων του.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ

GUSTAV MUELLER

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Πρόλογος - Μετάφρασις Α. Μπαρτζελιώτη

Χαιρετίζουμε την Έλληνική έκδοση του νέου βιβλίου του διασήμου Έλβετου φιλοσόφου και καθηγητού της Έρευναιτικής Φιλοσοφίας του Παν/μίου της OKLAHOMA των Η.Π.Α.

Έξ άρχης, αισθάνομαι την ύποχρέωση να συγχαρώ θερμότατα τον Μεταφραστή κ. Α. Μπαρτζελιώτη, γιατί η μετάφραση ενός τέτοιου Φιλοσοφικού βιβλίου είναι σωστός άθλος καθότι, άπαιτεί, πλὴν της τελείας γνώσεως της ξένης γλώσσας και φιλοσοφική συγκρότηση και δημιουργική ικανότητα.

Ο συγγραφέας τ.υ. περισπούδαστου τούτου βιβλίου έχει γράψει ειδικά για την Έλληνική έκδοση μιὰ μακρά εισήγηση αποτελούμενη από 24 ολόκληρες σελίδες.

Ο Μεγάλος Άγγλος Φιλόσοφος Sir Richard Livingstone γράφει κάπου: «Η γνώση είναι κάτι σπουδαίο· μὰ ακόμη σπουδαιότερο είναι ή δύναμη να χρησιμοποιήσας την γνώση. Σπουδαιότερο όμως απ' όλα είναι τὸ τί πιστεύει ὁ άνθρωπος, τί πράγμα θεωρεῖ ὡς καλὸ καὶ τί ὡς κακὸ καὶ τὸ ἂν ἔχη ἀποκρυσταλλωμένες ἀξίες, ἀρχές καὶ πρότυπα καὶ ἂν εἶναι προπαρασκευασμένος νὰ ζῇ σύμφωνα μ' αὐτές».

Άλήθεια, ἂν πραγματικά θέλωμε μιαν ἀληθινή πρόοδο, εἶναι βασικό νὰ ἐγκλιπωθούμε δυνατὰ ἰδεώδη πού εἶναι δυνατόν πρὸς τὸ παρὸν νὰ συλλάβωμε καὶ νὰ ἀγωνισθούμε ἀποφασιστικά γιὰ τὴν πραγμάτωσή τους. Ἄν αὐτὸ ἀληθεύει γιὰ τὴν Παιδεία, ἀφοῦ ἡ Παιδεία ἀποτελεῖ τὸ σπουδαιότερο καὶ ἀποτελεσματικώτερο μέσον μὲ τὸ ὁποῖο ὁ ἄνθρωπος καθοδηγεῖ καὶ κατευθύνει κάθε ἐπερχόμενη γενιὰ ἔτσι, ὥστε νὰ βαδίζει πάνω στὴν μεγάλη λεωφόρο τῆς ζωῆς. «Ἡ παιδαγωγία γενεῖα», γράφει ὁ συγγραφέας, «πρέπει νὰ ἔχη ἓνα ἰδεώδες πρὸς τὸ ὁποῖο ὁ ἄνθρωπος νὰ τείνη γιὰ νὰ διαπλάσῃ τὴν ἐρχόμενη γενιὰ μ' αὐτὸ τὸ πρότυπο. Ἐξ ἄλλου τὸ ἰδανικὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐξαρτᾶται ἀπ' τὴν Παιδεία. Χωρὶς ἓνα ἠθικὸ ἰδεώδες ἡ παιδεία δὲν ἔχει ἓνα τέρμα καὶ μιὰ κατευθύνση. Χωρὶς παιδεία τὸ ἠθικὸ ἰδεώδες παραμένει ἀπραγματοποίητο, χωρὶς σάρκα καὶ αἷμα. Παιδεία χωρὶς ἰδεώδη εἶναι τυφλή, ἰδεώδη χωρὶς παιδεία εἶναι κενά».

καὶ ρίχνει σὲ κάθε πρᾶγμα μιὰ περίεργη καὶ χαρούμενη ματιά.

Χαμογελᾷ στὰ πάντα καὶ τὰ πάντα τοῦ χαμογελοῦν. Ἔτσι ἐξηγοῦνται οἱ ξαφνικὲς χαρὲς του καὶ ἡ διαρκὴς ἐναλλαγὴ μεταξὺ χαρᾶς καὶ λύπης. Περνᾷ διαρκῶς ἐναλλαγὴ μεταξὺ χαρᾶς καὶ λύπης. Περνᾷ ἀπ' τὸ δάκρυ στὸ γέλιο, μὲ τὴν ἴδια ἐκείνη εὐκολία πού χρειάζεται γιὰ νὰ γκρεμίσῃ μ' ἓνα κτύπημα τὰ παλάτια πού ἔκτισε στὴν ἄμμο μὲ τόση χαρὰ καὶ ἐνδιαφέρον.

Κατασκευάζει ἓναν κόσμον φανταστικὸ χωρὶς βρια δυνατό, πού μέσα σ' αὐτὸν εἶναι ἀπόλυτος κύριος καὶ δεσπότης, ἀνακατεύοντας παρελθόν, παρὸν καὶ μέλλον μέσα σ' ἓνα χαώδη κύκλο σκέψεων καὶ ἀποφάσεων, πού δὲν τίς χαρακτηρίζει τίποτ' ἄλλο παρὰ ἡ ἀσυνάρτητη διαδοχὴ καὶ ἡ ὁλοκληρωτικὴ ἑλλειψή λογικοῦ συνειρμοῦ.

(Συνεχίζεται)

Δὲν ἀρκεῖ νὰ βροῦμε τὰ μέσα τῆς παιδείας καὶ νὰ ἐπεργασθούμε αὐτὰ μ' ὅλους τοὺς τρόπους πού ἡ σύγχρονη σκέψη μπορεῖ νὰ δώσῃ· πρέπει ἀκόμη μὲ εὐκρίνεια νὰ καθορίσωμε τοὺς σκοποὺς τῆς παιδείας ἔτσι πού νὰ δίνουν νόημα καὶ κατεύθυνση στὶς προσπάθειές μας γιὰ τὴν ἀνακάλυψι τῶν καλυτέρων μέσων τὰ ὁποῖα θὰ συμβάλλουν στὴν πραγμάτωση τῶν σκοπῶν τούτων. Ὁ Συγγραφέας τοῦ βιβλίου ὀρίζει τὴν παιδεία «ὡς ἐκεῖνο τὸ μέρος τῆς ἠθικῆς, τὸ ὁποῖο μεσάζει μεταξὺ τῆς κοινωνικῆς ἠθικῆς τῶν ὀργανωμένων κοινωνικῶν ἀξιών καὶ τῆς ἀτομικῆς ἠθικῆς τῆς προσωπικῆς εὐτυχίας καὶ πεποιθήσεως».

Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς σκοποὺς τῆς Παιδείας γράφει: «Ἡ Παιδεία ἐπιδιώκει νὰ καταστήσῃ τὸν ἄνθρωπον ὀριστικὰ ἄνθρωπον. Πρέπει νὰ σώσῃ αὐτὸν ἀπὸ τὰ σφάλματα τῆς ἀγνοίας, τὰ ἐγκλήματα τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ καὶ νὰ καταστήσῃ αὐτὸν ἱκανὸν νὰ ἀποβῇ ἓνα εὐτυχισμένο ἀνθρώπινον ὄν. Ἐπομένως Παιδεία δὲν εἶναι ἀπλῶς ἓνα πρόβλημα σχολικὸ ἢ διδακτικόν. Μὲ τὴν ὅλη ἀνάλυσή πού ὁ Συγγραφέας κάνει στὶς σελίδες τοῦ βαθυστόχαστου βιβλίου του, βλέπει τὴν Παιδεία ὡς μιὰ πολύπλοκη καὶ πολυδιάστατη ὑπόθεση.

Ἡ Φιλοσοφία τῆς Παιδείας θὰ πρέπει νομίζω νὰ βασίζεται ἀπαραίτητα στὴν φιλοσοφία τῆς ζωῆς, γιατί ἡ ὅλη ἀγωγή εἶναι στὴ βάση τὴν πνευματικὴ καὶ ἀπηγεῖ τίς επικρατοῦσες ἀξίες τῆς κοινωνίας καὶ τῶν Μεγάλων Παιδαγωγικῶν. Τὸ νόημα τοῦ «καλοῦ τρόπου ζωῆς» διαφέρει φυσικὰ γιὰ τὸν καθένα μας ἀνάλογα μὲ τίς ἀξίες καὶ τίς ἀρχές πού ἔχομε ἐνστερνισθῇ καὶ σύμφωνα μὲ τίς ὁποῖες ζοῦμε. Μὲ τὸν ὁρο «καλὸς τρόπος ζωῆς» ἐννοοῦμε τὴν ἐκτίμησή καὶ τὸν ἀγῶνα γιὰ ὅ,τι εἶναι ἀγαθὸ καὶ ὠραῖο - ἓναν ἀγῶνα πού δίνει τὴν τέρψή καὶ τὴν ἀπόλαυσή πού εἶναι βαθύτερη καὶ διαρκέστερη ἀπὸ τὴν εὐτυχία. Ἐννοοῦμε ἀνεκτικότητα καὶ φιλανθρωπία, δύναμη νὰ συγχωρῇ, νὰ ἀγωνίζεσαι καὶ νὰ ὑπηρετῇς τοὺς ἄλλους, θάρρος, ὑπομονή, καὶ αἰσθησι χιούμορ, ἱκανότητα νὰ ἀπολαμβάνῃς τὴν μοναξιά, νὰ μοιράζεσαι τίς σκέψεις καὶ τὰ συναισθήματά τους. Ἐννοοῦμε τὴν εὐχαρίστησή τῆς δημιουργίας, τῆς ἐπαγγελματικῆς εἰδικότητος καὶ τὴν ἀναγνώρισή τοῦ κάλλους πού ἐνυπάρχει στὴν ὀρθότητα τῶν πραγμάτων ὅσον ἀφορᾷ τὸν σκοπὸ τους, τὴν γνώση τῆς ἐξαρτήσεώς μας ἀπὸ τὸ ἔδαφος καὶ τὴν ἐργασία τῶν ἀνθρώπων καὶ ζώων ἓνα ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ ἀναρίθμητα πλάσματα μὲ τὰ ὁποῖα μοιράζομε τὴν ζωὴ μας πάνω στὸν πλανήτη πού ζοῦμε καὶ ἓνα λεπτὸ αἰσθητήριο στὸ θάμβος καὶ τὸ κάλλος τῶν φυσικῶν πραγμάτων. Ἐννοοῦμε τὸν σεβασμὸ τοῦ παρελθόντος καὶ τὴν θαρραλέα ἐνατένισι τοῦ μέλλοντος καὶ τὴν καθαρὴ καρδιά πού μποροῦν νὰ ἐνοποιοῦν τὴν σκέψη μὲ τὴν πράξιν μας καὶ νὰ μᾶς ὀδηγοῦν στὴν πραγμάτωση τοῦ ἔσχατου σκοποῦ.

Ἄλλὰ καλὸ εἶναι νὰ σταματήσωμε, γιατί ὁμολογῶ πὺς μιὰ καλὴ καὶ ἐκτενὴς ἀνάλυσή τοῦ βαθυστόχαστου τούτου ἔργου ξεπερνᾷ τίς δυνάμεις μας. Γιατί ὅπως σοφᾶ γράφει ὁ συγγραφέας στὸ τέλος τῆς σελίδος 51 «ἐάν φιλοσοφία σημαίνει νὰ γνωρίσῃς τὸν ἑαυτὸν σου στοὺς περιορισμούς σου, τότε φιλοσοφία τῆς παιδείας σημαίνει νὰ γνωρίσῃς τὸν ἑαυτὸν σου στοὺς δικούς σου παιδευτικούς περιορισμούς».

Εἶναι εὐτύχημα πού τὸ ἀξιόλογο αὐτὸ ἔργο προσφέρεται τώρα καὶ στοὺς Ἕλληνες ἀναγνώστες σὲ μιὰ πιστὴ καὶ γλαφυρὴ δημοτικὴ γλῶσσα, μετάφραση τοῦ ἐκλεκτοῦ κ.Α. Μπαρτζελιώτη (ἐκδόσεις Ἰ. Καμπανᾶ) καὶ θὰ πρέπει νὰ διαβασθῇ ἀπὸ κάθε ἀνήσυχον συνάδελφο καὶ νὰ στολισθῇ τὰ ράφια κάθε σχολικῆς βιβλιοθήκης.

Πέτρος Τζαβάρας

Ἡλία Δ. Σαμαρά

«ΚΛΕΙΣΤΟΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ»

Λαογραφική μελέτη. — Ἀθήναι 1963

Ἡ ἀγάπη σου, ὅση καὶ ἂν εἶναι γιὰ τὸ χωριό, δὲν τὴν πρόσεξες ὡς τώρα. Ἡ στοργή σου, ὅσο καὶ ἂν εἶναι μεγάλη, γιὰ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ χωριοῦ, δὲν τὴν γνώρισες ποτέ σου. Διαβάζοντας ὁμως τὴ μελέτη αὐτὴ τοῦ συναδέλφου Ἡλ. Δ. Σαμαρά, τότε μὲ δέος εὐρίσκασαι ἐμπρὸς στὴν ἀπεραντω-
σύνῃ τῆς δικῆς σου ἀγάπης γιὰ τοὺς κατοίκους αὐτοῦ, ποὺ ζοῦν μακριὰ ἀπὸ τοὺς πολλοὺς, ξεκομμένοι, πάνω στὰ ἐλα-
τοφορεμένα βουνὰ τῆς πατρίδος μας καὶ γίνεσαι ἀθεράπευτα φίλος καὶ ὁμνῶδός των.

Ὁ Κλειστός, ἓνα ἀπὸ ὠραιότερα χωριὰ τῆς Εὐρυτανίας, κτισμένος σὲ μιὰ τοποθεσία ὅλο μαγεῖα καὶ μεγαλεῖο, δὲν σοῦ προσφέρει μόνον τὸ ἄρωμα τῆς δασωμένης περιοχῆς του, οὔτε τὴν ὑπέριστα χαρὰ καὶ συγκίνησι ἀπὸ τὴ θέα τῶν εἰδυ-
λιακῶν εἰκόνων τῆς γύρω φύσεως. Σὲ δένει ἁρμονικὰ μὲ τοὺς κατοίκους του, τοὺς ἀπλοὺς τούτους ἀνθρώπους. Καὶ μιὰ ψυ-
χή, σὰν θρεθῆς μαζί του, ὑπάρχει. Ἡ ψυχὴ σου! Τόσο κον-
τά σου ἔρχονται καὶ τόσο κοντὰ τοὺς πηγαίνεις!

Αὐτὸ ὁλοφάνερα πέτυχε ὁ ἐξαιρετός συνάδελφος Ἡλ. Σα-
μαράς. Καὶ ἐνῶ ἐγεννήθη καὶ ἔζησε στὸν «Κλειστόν» τοῦτον
χώρον τῆς Εὐρυτανίας, αἱ σκέψεις του ἔχουν εὐρύτητα καὶ
ἓνα ἰδιαίτερο τρόπο ἐκφράσεως.

Μὲ μιὰ ταπεινότητα, μὲ μιὰ διακριτικότητα ὅλο ἡσυχία
μὲ ἡρεμὴ καὶ γαλήνια διάθεσι, μ' εὐλάβεια ἱερή, μὲ ἀψεγά-
διαστη θετικότητα, μὲ ὕφος λιτὸ καὶ μὲ ἥπια γλαφυρότητα,
χωρὶς δυνατὲς καὶ νευρικὲς ἐξάρσεις μᾶς δίνει ἓνα πλούσιο πε-
ριεχόμενο καὶ μᾶς περιγράφει, ὅλες τὲς ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς
τοῦ Κλειστοῦ.

Ὅρθά καὶ χωρὶς περιστροφές θὰ μᾶς εἰσαγάγῃ στὸ θέ-
μα του. Ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ ἱστορικὸ τῆς ὀνομασίας τοῦ
Κλειστοῦ. Κατόπιν θὰ ἐξετάσῃ τὴ σύνθεσι τοῦ πληθυσμοῦ,
τὴν οἰκονομικὴ ζωή, τὴ βιολογικὴ του κατάστασι, τὸ μορ-
φωτικὸ του ἐπίπεδο, τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα, τὴ θρησκευτι-
κότητα, τὴν ψυχαγωγία του. Θὰ μιλήσῃ γιὰ τὰ ἰδιόζοντα τοῦ
τόπου στοιχεῖα, γιὰ τὰ διακριθέντα ἄτομα καὶ στὸ τέλος θὰ
μᾶς ἐκφράσῃ τὲς δικές του γνώμες γύρω ἀπὸ τὴν βελτίωσι
τῶν ὁρῶν διαβιώσεως τῶν κατοίκων. Δὲν ὠφελεῖ ἡ μελέτη
αὐτὴ, μόνον αὐτοὺς ποὺ εἶναι στενὰ «συνδεμένοι» μὲ τὴν Εὐ-
ρυτανία. Ὁφελεῖ τὸν κάθε ἀναγνώστη, τὸν τυχόντα ἀναγνώ-
στη καὶ ἰδιαίτερα τὸν διδῶλο τοῦ χωριοῦ. Τὸν φέρει κοντὰ
στοὺς κατοίκους. Ὁδηγεῖ τὸ μάτι του, νὰ προσέξῃ πράγμα-
τα, ποὺ ὡς τώρα περνοῦσαν ἀπαρτήρητα, τὸν ὑποχρῶνει —
τόσο ὁμορφα! — νὰ θέσῃ τὴν ἀναπνοή του κοντὰ στοὺς πό-
θους καὶ τὲς λαχτάρες τοῦ χωριοῦ.

Γιὰτὶ ὁ ἴδιος ὁ σ. πηγαίνει κοντὰ στοὺς κατοίκους. Εἰσ-
έρχεται στὲς οἰκίες τους, τραγουδᾷ μαζί τους στὰ γραφικὰ
πανηγύρια τους, συζητᾷ, ἀστεῖζεται! Ἀνεβαίνει μαζί τους
τὲς πυκνόφυτες πλαγὲς τοῦ τόπου τους καὶ κατηγορεῖ στὰ
βαθύσκια φαράγγια τους! Δροσιζεται ἀπ' τὲς πηγές τους
καὶ ἀνασαίνει τὸ μυρωμένο ἀέρα τους! Μαζί τους μαζεύεται
ἀπ' τὰ ρόδινα πρωινὰ καὶ μαζί τους φιλοσοφεῖ στὲς ὥρες
τοῦ δειλινοῦ! Ἐκεῖ λοιπὸν θὰ μᾶς φέρῃ ἡ πέννα του. Κοντὰ
σὲ ὅλα αὐτὰ! κοντὰ στὸν αὐθορμητισμὸ τῶν κατοίκων, στὸν
καθαρὸ χριστιανισμὸ τους, στὴ χωρικὴ ἀνιδιοτέλεια, στὸ ὁ-
μιεὶς ἡθικὸ κλίμα.

Καὶ θὰ ἔλθῃ διακριτικὴ ἡ πέννα του κατόπιν νὰ μᾶς

ἐκφράσῃ, τὲς δικές του ἀπόψεις καὶ νὰ ἐπιστημάνῃ τὲς ἐλλεί-
ψεις, σὲ τόνο ἀπλό, σιγανό, σὰν τὸ θρόισμα τῆς φυλλωσιᾶς
τοῦ τόπου του, χωρὶς νὰ μᾶς ταραξῇ, χωρὶς νὰ μᾶς πικράνῃ
ἀπὸ τὲς πρώτες ἐντυπώσεις.

Ἀξίζει, νομίζω, νὰ διαβαστῇ πολὺ ἡ ἀξιέπαινος αὐτὴ
ἐργασία.

Παναγιώτης Παππάς

Γεωργίου Παλαιολόγου

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

Εἶναι κοινῶς παραδεδεγμένον καὶ δύναται νὰ χαρακτη-
ρισθῇ ὡς κανὼν, ὅτι οἱ ἀπερχόμενοι μᾶς ὑπηρεσίας φθίνουν
καὶ παραιτοῦνται πάσης περαιτέρω δράσεως ἐπαφιέμενοι εἰς
τὴν ἡρεμὸν ζώην καὶ τὸν γλίσχρον πόρον τῆς συντάξεως.

Τοῦτο δὲν ἰσχύει διὰ τὸν κ. Παλαιολόγου, πρό τιнос ἀ-
πελθόντα τῆς ἐνεργοῦς ὑπηρεσίας, συνεχίζοντα τὴν περιφανῇ
αὐτοῦ δρασίν καὶ πέραν τῶν ὁρίων τῆς ἐνεργοῦς ὑπηρεσίας,
καθ' ἣν ἐδημιούργησε διδασκάλους συγχρονισμένους, προϊόν-
τα τῆς Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας, τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος συνέ-
λαβεν ἐν τῇ νῇ καὶ τὴν ὁποίαν κατέστησεν ἀπόκτημα τοῦ
Κράτους εἰς τρόπον ὥστε νὰ συμβαδίζῃ καὶ ἡ χώρα μας μὲ
τὸν σύγχρονον πολιτισμὸν.

Δὲν πρόκειται διὰ τοῦ παρόντος νὰ κρίνω τὰ ἔργα, τὰ
ὁποῖα ὁ πολυγραφώτατος οὗτος ἀνὴρ ἐταποθέτησεν εἰς τὴν
προθήκην τῆς ἐκπαιδευτικῆς εἰκόνης τῆς χώρας μας. Σκοπὸς
τοῦ παρόντος εἶναι νὰ ἀσχοληθῶ, ἔστω καὶ ἐπιφανειακῶς,
ἐπὶ τοῦ νέου συγγράμματος «Παιδαγωγικὴ Ψυχολογία». Τὸ
ἔργον τοῦτο ἀπαραίτητον ὁδήγημα διὰ πάντα διδάσκαλον θὰ
ἦτο ἐξ Ἰσοῦ ἐπωφελὲς διὰ πάντα γονεὰ καὶ γενικώτερον δια-
νοούμενον.

Ὁ ἐμβριθὲς συγγραφεὺς ἀπτεται ὅλων τῶν σημείων ἐ-
κείνων τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ἀπασχολοῦν τὸν παιδαγωγόν.
Ἀναπτύσσει πάντα τὰ ἀφορῶντα τὴν ψυχολογίαν θέματα, ὑ-
ποδεικνύων συγχρόνως μεθοδικὰ μέσα διὰ τὴν παγίωσιν τῶν
ἐπιδιδωκομένων σκοπῶν ὑπὲρ τῆς ἀγωγῆς τοῦ παιδιοῦ.

Ἐπεκτείνεται εἰς τὴν ἀνίχνευσιν τοῦ χαρακτῆρος, τῶν
χαρακτηριστικῶν τύπων τοῦ ἀνθρώπου, καὶ γενικώτερον εἰς
τὸ ἔργον τοῦ παιδαγωγοῦ πρὸς διάπλασιν τοῦ χαρακτῆρος.
Δὲν παραλείπει τὴν ψυχολογίαν τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας ἐν σχέ-
σει πρὸς τὴν ἀγωγὴν τοῦ ἐφήβου, ὑποδεικνύων τὰ μέτρα
προστασίας ὑπὸ τῆς οἰκογενείας, τοῦ σχολείου, τῆς πολιτείας
καὶ κοινωνίας τόσοσιν διὰ τὰ ἄρρενα ὅσον καὶ διὰ τὰ θήλεα.

Δίδει τὰ στοιχεῖα καὶ τὴν διάκρισιν τῆς ψυχολογίας τοῦ
ἀτόμου, τῆς Νοολογικῆς ψυχολογίας, τῆς θεραπευτικῆς καὶ
τὴν οὐσίαν τῆς ψυχαναλύσεως καὶ γενικώτερον τὰ κύρια
ρεύματα τῆς συγχρόνου ψυχολογίας ἐνῶ παραθέτει γνώμας
ἐπιφανῶν ἐδικῶν ἐπιστημόνων καὶ πλουσίαν βιβλιογραφίαν
χωρὶς νὰ ὀρρωδῇ νὰ διατυπώσῃ εὐθαρσῶς τὴν ἰδίαν γνώμην
μὲ ἀξιόλογον πειστικότητα.

Ἡ ἐπιστῆμη σήμερον διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως τοῦ ἀ-
τόμου, ραδιενεργείας κλπ. προσπαθεῖ νὰ ἐρευνήσῃ τὸ ἐξωτε-
ρικὸν περιβάλλον τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὸ
σύμπαν. Διὰ τῆς ψυχολογίας ἡ ἐπιστῆμη θὰ ἐμβαθύνῃ εἰς
τὰ μύχια τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ ψυχολογία τοῦ κ. Παλαιολόγου εἰσφέρει τὴν σχετι-
κὴν συμβολὴν τῆς διὰ τὸ διανοούμενον ἑλληνικὸν κοινόν.

Α. Ν. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΣ

γ. Γεν. Ἐπιθ. τῆς Στοιχ. Ἐκπαιδεύσεως

Τὰ καλύτερα βοηθητικά βιβλία

ΔΙΑ ΤΟ ΣΧΟΛΙΚΟΝ ΕΤΟΣ 1963 - 1964

I. ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ

1. 'Ιω. Καμπανᾶ : Παλαιά Διαθήκη Γ'	6. Ν. Παρούση : 'Εκκλησιαστική 'Ιστορία Ε'
2. » » : Καινή » Δ'	7. 'Ανδροπούλου-Σκόπα-Ρέβελα: Προσευχές Α' Β'
3. » » : 'Εκκλησιαστική 'Ιστορία Ε'	8. Γ. Γεωργίου : Καινή Διαθήκη
4. » » : Κατήχησις Λειτουργική Στ'	
5. » » : Εὐαγγελικαὶ Περικοπαὶ Ε' Στ'	

II. ΙΣΤΟΡΙΚΑ

1. 'Ιω. Καμπανᾶ : 'Ιστορία Γ'	6. 'Ιω. Καμπανᾶ : 'Ιστορία Νέας 'Ελλάδος Στ'
2. » » : » Δ'	7. » » : 'Αγωγή Πολίτου Ε' Στ'
3. » » : » ΓΔ'/Α' ἔτος	8. Γ. Γεωργίου : 'Ιστορία 'Αρχαίας 'Ελλάδος
4. » » : » ΓΔ'/Β' »	9. Κατσίνη-Πεντέα: Βυζαντινὴ 'Ιστορία Ε'
5. » » : Βυζαντινὴ 'Ιστορία Ε'	

III. ΓΛΩΣΣΙΚΑ

1. 'Ιω. Καμπανᾶ : Λεκτ. 'Ασκήσεις Α' Β'	8. Καμπανᾶ-Γαρυφαλάκη: Καλὸς ὁδηγὸς Δ'
2. » » : Γραμ. Νεοελ. (Δημοτ.)	9. » » : » » Ε'
3. » » : » Καθαρευούσης Στ' Ε'	10. » » : » » Στ'
4. » » : 'Εκθέσεις 'Ανωτ. Τάξεων	11. Π. 'Αντωνοπούλου : Γραμματικὴ Β'
5. » » : 'Ορθογρ. Λεξ. Δημοτικῆς Καθαρευούσης	12. Ζ. Χατζηγιάννη : 'Εκθέσεις Δ' Ε'
6. » » : Καλὸς 'Οδηγὸς (test)'Αλφαβηταρίου	13. Ζ. » : » Στ'
7. Καμπανᾶ-Γαρυφαλάκτ.: Καλὸς ὁδηγὸς Γ'	14. Θ. Κούκου : Συλλογὴ 'Εκθέσεων Γ' Δ'

IV. ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ

1. 'Ιω. Καμπανᾶ : 'Αριθμητικὴ Α'	5. 'Ιω. Καμπανᾶ : 'Αριθμητικὴ Ε' Στ'
2. » » : » Β'	6. » » : Πρακτικὴ Γεωμετρία
3. » » : » Γ'	7. 'Αν. Σπυροπούλου : 'Αριθμητικὴ Γ'
4. » » : » Δ'	8. » » : » Δ'

V. ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ

1. 'Ιω. Καμπανᾶ : Πατριδογνωσία Γ'	6. 'Ιω. Καμπανᾶ : Γεωγραφία Εὐρώπης Στ'
2. » » : Γεωγραφία Στερεᾶς 'Ελλάδος	7. Γ. Γεωργίου : Πατριδογνωσία Α'
3. » » : Πρωτεύουσα τῆς 'Ελλάδος	8. Γ. » : » Β'
4. » » : Νέα Γεωγρ. 'Ελλάδος	9. Λ. Λιώκη : Γεωγραφία Εὐρώπης Στ'
5. » » : Γεωγραφία 'Ηπείρων Ε'	

VI. ΦΥΣΙΟΓΝΩΣΤΙΚΑ

1. 'Ιω. Καμπανᾶ : Φυσικὴ 'Ιστορία Γ' ὄφσετ	7. 'Ιω. Καμπανᾶ : Φυσικὴ Χημεία Ε' ὄφσετ
2. » » : » » Δ' »	8. » » : » » Στ' »
3. » » : » » Ε' »	9. » » : » » Ε' Στ'/Α' »
4. » » : » » Στ' »	10. » » : » » Ε' Στ'/Β' »
5. » » : » » Ε' Στ'/Α' »	11. Λ. Λιώκη : » » Στ' »
6. » » : » » Ε' Στ'/Β' »	

VII. ΤΕΤΡΑΔΙΑ — ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΙΑΙ

1. 'Ηλ. Καμπανᾶ : Τετράδιον 'Αριθμητικῆς Α ¹	7. 'Ηλ. Καμπανᾶ : Τετράδιον 'Αριθμητικῆς Ε'
2. » » : » » Α ²	8. » » : » » Στ'
3. » » : » » Β ¹	9. » » : » » Γεωμετρίας Ε'
4. » » : » » Β ²	10. » » : » » Στ'
5. » » : » » Γ'	11. » » : » » Γραμματικῆς Α'
6. » » : » » Δ'	12. » » : » » Β'

'Εκδοτικὸς Οἶκος 'Ιω. Καμπανᾶ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΙΩ. ΚΑΜΠΑΝΑ

Ένας πολύτιμος βοηθός των Μαθητών και των Διδασκάλων

ΙΩ. ΚΑΜΠΑΝΑ

Όρθογραφικὸν Λεξικὸν

Δημοτικῆς
καὶ Καθαρευούσης

- Ακολουθεῖ τὴν καθιερωμένην γραμμὴν τοῦ Ὑπ. Παιδείας διὰ τὴν συγγραφὴν τῶν Ἀναγνωστικῶν δημοτικοῦ καὶ Νεοελληνικῶν γυμνασίων.
- Στηρίζεται στὰ κείμενα τῶν καλυτέρων Ἑλλήνων πεζογράφων.
- Περιέχει τὰς ἀπλοποιήσεις τῆς Ἀκαδημίας.
- Περιορίζεται σ' ὅσες λέξεις χρησιμοποιούμε καὶ δίνει μὲ συντομία καὶ τὴν ἐρμηνεία τῆς καθὲ λέξεως.
- Ἀνταποκρίνεται στὴν ἀνάγκη μιᾶς συγκεκριμένης παραθέσεως τῶν τύπων τῆς καθαρευούσης, μιὰ καὶ ἔχει ἐπιβληθῇ στὰ σχολεῖα, σὲ ἀντιπαράθεσι μὲ τὴ δημοτικὴ. Τοῦτο γίνεται γιὰ νὰ περιορισθῇ τὸ χάσμα ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴ διγλωσσία μὲ τὶς διπλὲς εἰκόνες πολλῶν λέξεων καὶ ποὺ σ' αὐτό, κυρίως, ὀφείλεται ἡ ἀγραμματοσύνη τοῦ λαοῦ μας.
- Περιέχει ὅλες τὶς ξενικὲς λέξεις ποὺ χρησιμοποιοῦνται συχνότατα.

ΞΕΛΟΦΥΛΛΟ ΠΛΑΣΤΙΚΟ ΣΧΗΜΑ ΕΥΧΡΗΣΤΟ ΣΕΛΙΔΕΣ 500

ΙΩ. ΚΑΜΠΑΝΑ

Καλὸς Ὁδηγὸς τοῦ Ἀναγνωστικοῦ Ἀ' τάξεως

Μία ἀναμενόμενη συμπλήρωση τῶν γλωσσικῶν μας ἐκδόσεων. Ἀναπληρώνει τὸ τετράδιο καὶ κάθε χειροτεχνικὴ ἐργασία στὸ μάθημα τῆς ἀναγνώσεως.

Ριζικὴ ἀνακαίνιση περιεχομένου καὶ ἐγχρωμὴ καλλιτεχνικὴ ἐκτύπωση ὅφσεν χαρακτηρίζουν τὴν

Φυσικὴ Ἱστορία

ΙΩ. ΚΑΜΠΑΝΑ

γιὰ τὶς τάξεις Ε', ΣΤ', Ε' ΣΤ'/α καὶ Ε' ΣΤ'/β

ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
